

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

Bůh ví
Sloveso *j-d-a* jako predikát Boží
v Pentateuchu a jeho uchopení v rabínské
a patristické literatuře

Zora Nováková, DiS.

Katedra Starého zákona
Vedoucí práce: Doc. Petr Sláma, Th.D.
Studijní program: Teologie (M6141)
Studijní obor: Evangelická teologie

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „*Bůh ví. Sloveso j-d-a jako predikát Boží v Pentateuchu a jeho uchopení v rabínské a patristické literatuře*“ napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů. Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 2. 9. 2016

Bibliografická citace

Bůh ví. Sloveso j-d-a jako predikát Boží v Pentateuchu a jeho uchopení v rabínské a patristické literatuře [rukopis]: diplomová práce / Zora Nováková, DiS.; vedoucí práce: Doc. Petr Sláma, Th.D. – Praha, 2016. – 128 s.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá jednak charakteristikou slovesného kořene j-d-a (vědět, poznat) v Pentateuchu na místech, kde Bůh či Hospodin je subjektem, a jednak tím, jak toto sloveso vykládá rabínská a patristická literatura. První část práce se věnuje obecné charakteristice tohoto slovesa v kontextech, kde může hodnotně vypovědět něco o Bohu či Hospodinu jako o svém subjektu. Druhá část práce se zabývá exegezemi dvou specifických výskytů slovesa j-d-a v tzv. bezpředmětné vazbě, která se vyskytuje v Pentateuchu pouze na dvou místech, v Gn 18,21 a Ex 2,25. Tyto dva výskyty spojuje vedle slovesa j-d-a i obtížnost jejich výkladu a řada dalších motivů, zejména termín úpění. V obou případech jde o úpěnlivé volání trpících, na které navazuje Boží reakce. V Gn 18,21 jde o úpění přicházející ze Sodomy, v Ex 2,25 naopak úpěnlivě volají synové Izraele z Egypta. Boží poznání však nepředchází těmito situacím, nýbrž je reakcí na ozývající se křik. Třetí část práce se zabývá tím, jakým způsobem uvedená dvě místa vykládá rabínská a patristická literatura, které se dají považovat za sesterské vykladačské tradice prvních století křesťanského letopočtu.

Klíčová slova

Sloveso j-d-a, Bůh, Pentateuch, Genesis, Exodus, Sodoma, Egypt, úpění, interpretace, rabínská literatura, patristická literatura

Summary

This Diploma thesis deals with two main issues. First, it explores the verbal root *yada'* (know, learn) in the Pentateuch on places where God or the Lord is a grammatical subject, and second, how this verb has been interpreted by the rabbinic and patristic literature. The first part of the thesis focuses on general characteristics of the verb in contexts where it can reliably testify about God as the subject matter. The second part inquiries into exegesis of two particular cases of appearance of the verb *yada'* in the so called intransitive form which occurs in the Pentateuch only twice, in Gen 18:21 and Ex 2:25. These two incidences are interconnected not only by the use of the verb *yada'* but also by the complexity of explication and a number of other motives, especially the term of groaning. Both of the cases represent a groaning cry of the suffering people which is followed by God's response. While in Gen 18:21, the groaning comes from Sodom, in Ex 2:25, there are the sons of Israel crying from Egypt. However, God's knowledge does not precede these situations, it is a response to the resounding crying. The third part of my thesis analyses how the two given contexts are interpreted by rabbinic and patristic literature which can be regarded as sisterly traditions of interpretation of the first centuries of the Christian era.

Keywords

Verb *yada'*, God, Pentateuch, Genesis, Exodus, Sodom, Egypt, groaning, interpretation, rabbinic literature, patristic literature

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat především vedoucímu své práce Doc. Petru Slámovi za inspirativní vedení při výběru tématu práce, za velmi cenné počáteční konzultace a také za zapůjčení elektronické databáze rabínské literatury, bez které by bylo psaní této práce mnohem složitější. Chtěla bych také vyjádřit velký dík jak svému vedoucímu práce, tak oponentovi prof. ThDr. Martinu Prudkému za jejich laskavý a trpělivý přístup vzhledem k mé složité osobní situaci. Velké poděkování patří také mé rodině v Hradci Králové i v Praze, mému snoubenci a životnímu partnerovi Danielovi a přátelům na Evangelické teologické fakultě, kteří mě nepřestali podporovat. Konečně bych chtěla poděkovat také Bohu, který pro mě zůstává neutuchající inspirací, nadějí a pomocí.

Obsah

Úvod.....	11
1. Sloveso עָדָה.....	14
1.1 Bůh poznává někoho/něco (akuzativní vazba).....	17
1.2 Bůh poznává, že (כִּי).....	21
1.3 Bůh poznává / Bůh ví (bezpředmětná vazba).....	25
1.4 Shrnutí uvedených výskytů.....	27
2. Exegeze vybraných textů (Gn 18,16-21 a Ex 2,23-25).....	28
2.1 Exegeze Gn 18,16-21.....	28
2.1.1 Kompoziční analýza.....	33
2.1.2 Výklad.....	44
2.1.3 Výklad po verších.....	48
2.1.4 Funkce slovesa עָדָה v úseku Gn 18,1-19,29.....	62
2.2 Exegeze Ex 2,23-25.....	66
2.2.1 Kompoziční analýza.....	67
2.2.2 Výklad.....	71
2.2.3 Výklad po verších.....	74
2.2.4 Funkce slovesa עָדָה v příběhu exodu.....	77
2.3 Srovnání Gn 18,21 a Ex 2,25.....	78
3. Ohlasy v rabínské a patristické literatuře.....	80
3.1 Gn 18,21 v rabínské literatuře.....	81
3.1.1 Berešit raba.....	82
3.1.2 Exkurz: Gn 18,21 ve středověkých rabínských spisech.....	85
3.1.3 Shrnutí výkladu Gn 18,21 v rabínské literatuře.....	87
3.2 Gn 18,21 v patristické literatuře.....	88
3.2.1 Órigenés: Homilie na knihu Genesis.....	88
3.2.2 Efrém Syrský: Komentář ke knize Genesis.....	90
3.2.3 Jan Zlatoústý: Homilie na knihu Genesis.....	92
3.2.4 Caesarius z Arles.....	93
3.2.5 Shrnutí výkladu Gn 18,21 v patristické literatuře.....	95
3.3 Ex 2,25 v rabínské literatuře.....	96
3.3.1 Talmud Jerušalmi – traktát Taanit.....	97
3.3.2 Mechilta d’rabi Jišmael.....	101
3.3.3 Midraš Tana’im k Deuteronomiu.....	103
3.3.4 Exkurz: Ex 2,25 v pozdějších rabínských spisech.....	105
3.3.5 Shrnutí výkladu Ex 2,25 v rabínské literatuře.....	105
3.4 Ex 2,23-25 v patristické literatuře.....	106
3.5 Srovnání výkladů rabínské a patristické literatury.....	108
Závěr.....	109
Seznam literatury.....	113
Přílohy.....	118

Úvod

Bůh ví. Tuto větu, ať už míněnou vážně nebo jen jako frázi, vyslovují bezděky lidé napříč společnostmi. Otázka, zda to je tušením posvátna, které nás přesahuje i co do vědění, nebo zda to je vlivem působení staletí křesťanské tradice, není v tuto chvíli podstatná. Lidé však touto větou vyjadřují podvědomou důvěru v to, že je-li zde někdo, kdo ví všechno, kdo je *vševědoucí*, pak je to Bůh.

Právě otázka zdánlivě samozřejmé *vševědoucnosti Boží* mě vedla k výběru tématu této práce. S otázkou Boží *vševědoucnosti* do jisté míry souvisí i problém teodicey. Jestliže Bůh všechny a všechno zná, jestliže o všem ví, jak může dopouštět takové utrpení, které se ve světě děje? Při bližším a podrobnějším čtení biblických výskytů jsem však došla k názoru, že představa Boží *vševědoucnosti* není zdaleka tak jednoznačná, jak by se na první pohled snad mohlo zdát.

Cílem této práce je zaprvé prozkoumat výskyty v prvních pěti knihách Bible, v Pentateuchu, kde sloveso *j-d-a* (vědět, znát) je Božím predikátem. Soustředím se přitom na dva specifické příklady slovesa *j-d-a* bez předmětu, u kterých je otázka *vševědoucnosti Boží* nejvíce patrná. Jde o závažná místa biblického kánonu, která kromě slovesa *j-d-a* v bezpředmětné vazbě spojuje řada dalších motivů, zejména termín *úpění*, volání o pomoc trpících lidí. Zadruhé pak chci tyto dva výskyty prozkoumat, i co se týče jejich interpretace v raném křesťanství a začínající tradici rabínského judaismu, a zjistit, jak tato místa rabínská a patristická literatura vykládá. Zaměřím se přitom na otázku, zda jednotlivá díla a jejich autoři přiznávají problematičnost výkladu Boží *vševědoucnosti*, nebo zda se i přes zmíněnou obtížnost drží představy Boha jako *vševědoucího*.

Práce je rozvržena do tří kapitol. V první kapitole se věnuji slovesu *j-d-a*, jeho charakteristice a místům, kde toto sloveso může hodnotně vypovědět něco o Bohu či Hospodinu jako o svém subjektu. Tato místa dělím do tří kategorií; zaprvé sloveso *j-d-a* v akuzativní vazbě, zadruhé sloveso *j-d-a* ve vazbě s částicí *ki* (כִּי) a konečně zatřetí sloveso *j-d-a* v tzv. bezpředmětné vazbě, která se v Pentateuchu vyskytuje pouze na dvou místech, v Gn 18,21 a Ex 2,25. Podrobnému exegetickému rozboru těchto dvou míst a jejich kontextů věnuji druhou kapitolu své práce. Třetí kapitola práce se zabývá tím, jakým způsobem vykládá tato dvě místa rabínská a patristická literatura.

Primárním zdrojem v prvních dvou kapitolách mé práce je především kritické vydání vokalizovaného masorétského textu Hebrejské bible (Biblia Hebraica Stuttgartensia); samotné biblické texty v různých jazycích jsou většinou ze softwaru Bibleworks 6, v případě jiného zdroje to uvádím v poznámce pod čarou. U všech původních biblických textů uvádím vedle nejvíce používaných českých překladů i překlady vlastní, které se snaží podtrhnout jedinečnost originálu. Usilovala jsem v nich o maximální možnou věrnost a doslovnost, které jsem upřednostňovala před literární a stylistickou elegancí.

Ve třetí části práce jsou mým primárním zdrojem texty rabínské literatury vzaté z elektronické databáze rabínské literatury Bar Ilanovy univerzity (Judaica Responsa 17#); u některých děl se přidržuji také dalších elektronických zdrojů, kritických vydání nebo anglických překladů, které jsou uvedeny vždy u příslušného textu i v závěrečné bibliografii. Překlady rabínské literatury jsou vlastní, přímo z hebrejského originálu; u děl, kde jsem měla k dispozici i anglický překlad, jsem k němu také přihlížela v případě, kdy mi připadal obzvláště výstižný.

V případě patristické literatury jsem však v průběhu psaní narážela na obtíže, které jsou způsobeny jednak určitou fragmentárností dochovaných děl,

poměrně obtížnou dostupností originálů a neexistencí kompletní elektronicky zpracované edice. Zdroje jsem hledala např. ve francouzské kritické edici patristické literatury z druhé poloviny minulého století (nakladatelství Cerf) nebo v edici J. - P. Migneho (*Patrologiae Graecae*; zkratka PG), kde jsem však texty, které by se vztahovaly k tématu mé práce, nenašla. Neviděla jsem tedy v těchto případech jiné východisko, než vyjít z anglické edice raně křesťanských komentářů (ODEN, Thomas C. *Ancient Christian Commentary*) a k originálům – pokud jsem je měla k dispozici, pouze přihlížím. Překlady patristické literatury jsou proto z angličtiny; v případě Órigena a Jana Zlatoústého s přihlédnutím k latinskému a řeckému originálu.

Sekundární zdroje a odkazy na ně uvádím na příslušných místech v poznámce pod čarou, souhrnně pak v závěrečné bibliografii.

1. Sloveso ידע

Slovesný kořen ידע (*j-d-a*), který se ve své nejčastější podobě *qalu* překládá jako *poznat, poznávat, vědět*, je jeden ze sémanticky nejvýznamnějších sloves v celém Tanachu¹. Celkově se tento slovesný kořen objevuje v Hebrejské bibli 944 krát, z toho je přes osm set výskytů jen ve tvaru *qalu*.² Vyskytuje se v klíčových příbězích, v kterých se zásadním způsobem popisuje vztah Boha k člověku, člověka k Bohu i vztah mezi lidmi navzájem (zejména intimní vztah mezi mužem a ženou).

Přestože se kořen ידע obecně překládá jako *vědět, znát, poznat* (ang. *know*), bohatství jeho sémantiky sahá do daleko větší šíře i hloubky.³ V biblickém pojetí není *poznání* nutně či dokonce primárně spojováno s intelektuální a myšlenkovou činností.⁴ *Vědět, poznat* tak v sobě zahrnuje i význam sloves *zakusit, prožít, splynout*.⁵ Jde tedy spíše o rovinu *zkušenostní*, takže podle kontextu může sloveso ידע v sobě zahrnovat takové významy jako *dotek, intimitu, zájem* či *starost, vztahovost* či *vzájemnost*.⁶ U tohoto slovesa nejde zdaleka jen o poznání ve smyslu pouhé deskripce, nýbrž o požadavek učinit zkušenost spolu s požadavkem převzetí odpovědnosti.⁷ Naopak *nevědění* je v biblických konotacích synonymem pro rozklad, lhostejnost či odcizení, které vrcholí v bezohledném a bezcitném přehlížení něčí lidskosti.⁸

¹ pro starozákonní kánon užívám ve své práci raději termín *Tanach* (akronym názvů tří částí židovské Bible) nebo *Hebrejská bible*.

² Bibleworks; TWOT BW Dictionary.

³ SARNA, Nahum J. *The JPS Torah Commentary. Exodus*. Philadelphia – New York – Jerusalem: The Jewish Publication Society, 1991. S. 5.

⁴ Ibid.

⁵ BALABÁN, Milan. *Hebrejské člověkosloví*. Hermann a Syn, 1996. S. 87.

⁶ SARNA, Nahum J. *The JPS Torah Commentary. Exodus*, 1991. S. 5.

⁷ BALABÁN, Milan. *Hebrejské člověkosloví*, 1996. S. 12.

⁸ SARNA, Nahum J. *The JPS Torah Commentary. Exodus*, 1991. S. 5.

Přestože biblické látky užívají k popisu a charakteristice Božího jednání antropomorfních metafor a obrazů (aniž by tím bibličtí autoři chtěli nutně poukázat na vnější či vnitřní podobnost mezi jednáním Božím a lidským), nelze mezi významem slovesa ׁוּרִי jako predikátu lidského a Božího položit bezproblémové rovnítko. Když se píše, že Hospodin *vidí*, neznamena to totéž jako u člověka – tedy že smyslovými orgány (očima) přijatý vjem zpracovává lidský mozek do určitého předmětu, který již je lidskému vědomí znám. Přesto však není možné používat jiné výrazy, potažmo jiný jazyk k vyjádření činnosti specificky Boží, na rozdíl od činnosti specificky lidské. Je proto možné a vlastně nutné vzít na vědomí určitou vnitřní souvislost mezi tím, co lidé nazývají *viděním*, *slyšením*, *poznáním* či jinými činnostmi, a mezi tím, jak *vidí*, *slyší*, *poznává* Bůh. Jde o vyjádření určité činnosti, která nejvíce připomíná obdobnou činnost v lidském prostředí. Lidská poznávací činnost může být více méně pouze deskriptivní (Gn 29,5: „*Znáte Lában?*“), i když i u těchto příkladů se může předpokládat určitá vztahovost, ne jen neutrální skutečnost, že určitý muž jménem Lában existuje a já o něm *vím*. Specifického významu sloveso ׁוּרִי nabývá ve smyslu sexuálního styku (Gn 4,1: „*Adam poznal Evu*“ apod.), který vyjadřuje i blízkost, intimitu takového vztahu. Lotovy dcery, které „*muže nepoznaly*“ (Gn 19,8), tak jsou charakterizovány jako panny; jde tedy i o určitý společenský status. O Božím poznání se naopak nemůže uvažovat v jakýchkoli sexuálních kontextech (jako např. v řeckých bájích), nicméně určitá *vztahovostní blízkost až intimita a sounáležitost* charakteristická pro intimní styk hraje i v popisu Božího poznávání vždy určitou roli. Není náhodou, že pro vztah Hospodina a jeho lidu je užívána metafora ženicha a nevěsty či případné nevěry jako modloslužby (např. Oz 2,22 aj.).

Do sémantického koše spolu se slovesem *j-d-a* ׁוּרִי patří i další slovesa smyslového vnímání či myšlenkové činnosti. Jde o slovesné kořeny ׁוּרִי (*š-m-*

a - slyšet), ראה (r-a-h – vidět), זכר (z-k-r – vzpomínat, pamatovat). Sloveso וָדַע se objevuje v těsné blízkosti spolu s těmito třemi slovesy na několika významných místech Tóry, kterými se budeme níže zabývat. Všechna tato slovesa tvoří určitý vzorec, jenž umožňuje čtenáři či čtenářce nahlédnout do Božích vnitřních pochodů, které vedou k vyjádření určitého Božího postoje nebo vedou k určitému Božímu rozhodnutí.

Abychom lépe pochopili specifický význam použití slovesa וָדַע v kontextu Hospodinova pohledu na věc – tak jak nám to předávají starozákonní narativní látky, uvádím nejdříve několik příkladů výskytů slovesa וָדַע v qalu, kde Bůh či Hospodin je subjektem. Tyto výskyty, ke kterým přiřazuji vždy krátký komentář, rozdělují do tří kategorií: sloveso וָדַע v akuzativní vazbě (*Bůh poznává někoho/něco*), sloveso וָדַע spolu s uvozovací částicí כִּי (*Bůh poznává, že...*) a konečně sloveso וָדַע samostatně, v „bezpředmětné vazbě“ (*Bůh poznává/Bůh ví*), které se v Pentateuchu vyskytuje pouze na dvou místech a je překladatelsky a interpretačně poměrně obtížné. Na výklad těchto dvou výskytů a jejich pojetí v rabínské a patristické literatuře se především bude zaměřovat má práce.

Verše v jednotlivých kategoriích řadím „chronologicky“, tak jak jdou za sebou v biblických knihách. Uvádím je s vlastním pracovním překladem, avšak ke každému verši přiřazuji i poznámku s překladem Českého ekumenického překladu (ČEP), případně i Bible kralické (BKR).

1.1 Bůh poznává někoho/něco (akuzativní vazba)

Gn 18,19⁹

Vždyť poznal jsem ho.	כִּי יָדַעְתִּיו
Kvůli tomu, co přikáže svým synům	לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת־בְּנָיו
a svému domu po něm.	וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו
A tak budou střežit cestu Hospodinovu	וְשָׁמְרוּ דֶרֶךְ יְהוָה
k činení spravedlnosti a práva.	לְעִשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט
Proto přinesl Hospodin na Abrahama	לְמַעַן הֵבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם
to, co mluvil o něm.	אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו:

Tento verš patří do příběhové kompozice kapitol 18 a 19 knihy Genesis, které se vztahují k osudu měst Sodomy a Gomory a které budu níže rozebírat podrobněji. Hospodin si zde ve vnitřním monologu zdůvodňuje, proč nemá před Abrahamem zatajit své záměry se Sodomou a Gomorou. Hlavním argumentem je, že jej *zná* (*sblížil se s ním, vyvolil jej*). V tom, že Bůh Abrahama *poznal*, jde o specifický vztah, který zahrnuje *vyvolení, blízkost, až určité partnerství*, které se projeví při pozdějším licitování o počet spravedlivých, kterých je potřeba k záchraně hříšného města. Boží poznání sahá tak daleko, že Hospodin vidí do Abrahamovy budoucnosti – ví, jak se zachová v klíčových situacích a v tom, co je zásadní v Božích očích, totiž chození po Hospodinově cestě ve spravedlnosti a právu. Kontinuita takového přístupu a zásad předávaná z generace na generaci je zásadní pro vztah Hospodina k člověku, člověka k Bohu i pro pravidla soužití věřící komunity (čeledi - מִשְׁפָּחָה), která Hospodina vyzývá za svého Boha.

⁹ BKR: *Nebo znám jej; protož přikáže synům svým a domu svému po sobě, aby ostříhali cesty Hospodinovy, a činili spravedlnost a soud, ať by naplnil Hospodin Abrahamovi, což mu zaslíbil.*

ČEP: *Důvěrně jsem se s ním sblížil, aby přikazoval svým synům a všem, kteří přijdou po něm: »Dbejte na Hospodinovu cestu a jedněte podle spravedlnosti a práva, ať Hospodin Abrahamovi splní, co mu přislíbil.«*

Ex 3,7¹⁰

A tu řekl Hospodin:	nar.	וַיֹּאמֶר יְהוָה
To si piš, že jsem viděl ¹¹		רָאָה רְאִיתִי <i>figura etymologica</i>
bídu lidu svého,		אַתְּ עָנִי עָמִי <i>asonance</i>
který je v Egyptě,	<i>chiasmus synonymní</i>	אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם
a jejich úpění		וְאַתְּ צַעֲקוֹתָם
slyšel jsem		שָׁמַעְתִּי
od jejich dozorců.		מִפְנֵי נֹשְׂרֵי
Vždyť poznal jsem		כִּי יָדַעְתִּי
bolesti jejich.		אֶת־מַכְאֹבָיו:

Tento verš patří do jedné z nejdůležitějších kapitol příběhu Vyvedení. Hospodin v ní Mojžíšovi nejen vyjevuje své jméno (Ex 3,14), ale i důvody, proč se ke svému lidu chce přiblížit a vyvést jej z Egypta. V přímé řeči Hospodin uvádí tři ze čtyř argumentů, které byly zmíněny již v narativní vsuvce na konci druhé kapitoly (Ex 2,23-25: Bůh *slyšel* úpění, *rozpomněl* se na smlouvu, *viděl* syny Izraele a *poznal*). V tomto verši tedy Hospodin Mojžíšovi říká, že *viděl* bídu lidu svého (רָאָה רְאִיתִי אַתְּ עָנִי עָמִי), *slyšel* jejich úpění (שָׁמַעְתִּי וְאַתְּ צַעֲקוֹתָם), *poznal* jeho bolesti (כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו). Sloveso יָדַע zde má vysloveně *zkušenostní* charakter. Hospodin jakoby zakouší na vlastní kůži těžký úděl svého lidu, identifikuje se s ním a jako smluvně zavázaný garant svého lidu sestupuje, aby ho vyvedl (Ex 3,8).

¹⁰ ČEP: *Hospodin dále řekl: "Dobře jsem viděl ujařmení svého lidu, který je v Egyptě. Slyšel jsem jeho úpění pro bezohlednost jeho poháněčů. Znáám jeho bolesti.*

¹¹ K tomuto poněkud svéráznému překladu hebrejské vazby (tzv. figura etymologica) se přikláním, abych podtrhla důraz a naléhavost, kterou chce hebrejský text tímto způsobem vyjádřit.

Ex 33,12.17¹²

A tu řekl Mojžíš k Hospodinu	וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה
Viz,	רְאֵה
ty mi říkáš	אַתָּה אֹמֵר אֵלַי
Vyved' tento lid.	הֲעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה
A ty nedal jsi mi vědět	וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתָּנִי
koho pošleš se mnou.	אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי
A ty jsi řekl:	וְאַתָּה אָמַרְתָּ
Poznal jsem tě jménem	יְדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם
a také jsi našel milost v mých očích.	וְגַם־מִצָּאתָ חֵן בְּעֵינָי:

A tu řekl Hospodin k Mojžíšovi:	וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
Také tuto věc,	גַּם אֶת־הַדְּבָר הַזֶּה
kterou mluvíš,	אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ
učiním.	אֲעֲשֶׂה
Vždyť našel jsi milost v mých očích	כִּי־מִצָּאתָ חֵן בְּעֵינָי
a poznal jsem tě jménem.	וְאֵדַעְךָ בְּשֵׁם:

Tyto dva verše se nacházejí v úseku Ex 33,12-23, který se zabývá vzájemným vztahem mezi Hospodinem a Mojžíšem. Sloveso יָדַע v tomto oddíle hraje zásadní roli – jde o vytyčování vzájemného vztahu určeného tím, kdo koho *zná*. Hospodin Mojžíše *zná jménem* (v. 12: יְדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם), Mojžíš na oplátku chce *znát cestu Hospodinovu* (v. 13: הוֹדַעְנִי נָא אֶת־דַּרְכְּךָ) a tím samotného *Hospodina* (v. 13: וְאֵדַעְךָ). To je o pár veršů dále vyjádřeno formulací *vidění tváře Boží* či jeho *slávy* (כְּבוֹד), kterou však člověk spatřit nemůže (v. 20: לֹא תוּכַל לִרְאוֹת אֶת־פָּנָי). Mojžíš chce Hospodina poznat proto, aby *se poznalo*, aby *bylo v obecném povědomí známo*, že Mojžíš i lid

¹² ČEP: *Mojžíš řekl Hospodinu: "Hled', ty mi říkáš: Vyved' tento lid. Ale nesdělil jsi mi, koho chceš se mnou poslat, ačkoli jsi řekl: »Já tě znám jménem, našel jsi u mne milost.«*

nalezli milost v očích Božích, tedy že jsou pod jeho ochranou a vedením (sloveso יָדַע v nifalu; v. 16: יָדַע אֶפְוֹא כִּי־מָצְאתִי חַן בְּעֵינַיִךְ אֲנִי וְעַמֶּךָ (ובְּמִנֶּה).

Oba uvedené verše jsou určitými zrcadlovými protějšky; opakují tak o Mojžíšovi v podstatě totéž: *Poznal jsem tě jménem a našel jsi milost v svých očích* (יָדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם (בְּעֵינַיִךְ חַן בְּמִצָּאתֶךָ)). Ve verši 12 jde o tvar perfekta (יָדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם), zatímco ve verši 17 jde o tvar tzv. narrativu (וְיָדַעְתֶּךָ בְּשֵׁם), který je jakýmsi protějškem Mojžíšova požadavku poznat Hospodina z verše 13 (וְיָדַעְתֶּךָ).

Když Hospodin člověka *zná jménem*, uvádí ho tím do výjimečného vztahu, který zavazuje na obě strany. I přes výjimečnost takového vztahu není však možné Hospodinu pohledět do tváře, neboli *poznat ho*, poznat jeho záměry, být jako Bůh.

Dt 31,21¹³

A tak se stane	וְהָיָה
že najdou ho	כִּי־תִמְצְאוּ אֹתוֹ
mnohá zla a úzkosti	רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת
a odpoví tato píseň před ním ke svědectví	וְעִנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעַד
neboť nezapomene se z úst jeho potomstva.	כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זְרַעוֹ
Vždyť poznal jsem jeho tvoření	כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יְצִרְוֹ
které on činí dnes	אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם
dřív než přivedu ho do země	בְּטֶרֶם אָבִיאוּ אֶל־הָאָרֶץ
kterou jsem zaslíbil.	אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי:

Tento verš se nachází na konci Mojžíšova příběhu. Hospodin Mojžíšovi oznamuje smutnou budoucnost (v. 16-21) vyvedeného lidu na prahu země

¹³ ČEP: *Až pak na něj dolehne mnohé zlo a soužení, bude tato píseň, jež neupadne v zapomenutí v ústech jeho potomstva, vypovídat proti němu jako svědek. **Znám** výtvořiny jeho myslí, vím, co udělá dnes, ještě dřív, než ho uvedu do země, kterou jsem mu přísežně slíbil.*"

zaslíbené – po Mojžíšově smrti lid odpadne od Hospodina, poruší jeho smlouvu a bude chodit za jinými bohy. Mojžíšova píseň uvedená v následující 32. kapitole, která odhaluje budoucí cestu izraelských kmenů, tak bude proti lidu svědčit v době „mnohých zel a úzkostí“, až Hospodin zakryje před lidem svou tvář. Hospodin totiž již nyní *poznal*, jaké myšlenky se utváří v nitru jeho lidu, ještě před uvedením do zaslíbené země. Zde má sloveso ידע charakter – stejně jako v Gn 18,19 – *budoucnostní předzvěsti*. Hospodin *zná* svůj lid tak do hloubky, že toto poznání zahrnuje i budoucnost jejich potomků. Oproti Gn 18,19 však má tato výpověď negativní charakter – Hospodin *poznal, zakusil*, že to je lid tvrdé šíje a tato tvrdost ho bude provázet a způsobovat doléhání zlých událostí a úzkostí.

1.2 Bůh poznává, že (כִּי)

Gn 3,5¹⁴

Vždyť ví Bůh,	כִּי יָדַע אֱלֹהִים
že v den jedení vašeho z něho:	כִּי בַיּוֹם אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ
a otevřou se oči vaše	וּנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם
a tak budete jako Bůh	וְהִייתֶם כְּאֱלֹהִים
vědoucí dobré a zlé.	יָדְעֵי טוֹב וָרָע:

Tento verš je na samé hranici nebo spíše až za hranicí, co nám může vypovědět o tom, co znamená, když Bůh *poznává* nebo *ví*. Přestože totiž je zde subjektem Bůh, celá promluva plyne z úst hadových. Pro úplnost však přesto verš zařazuji k výčtu dalších, pro nás daleko více relevantních výskytů.

V tomto verši promlouvá had v zahradě Eden a přesvědčuje ženu o tom, že Bůh jim zakázal jíst ze stromu poznání dobrého a zlého, protože nechce, aby

¹⁴ ČEP: **Bůh však ví**, že v den, kdy z něho pojíte, otevřou se vám oči a budete jako Bůh znát dobré i zlé."

byli jako on – vědoucejší dobrého i zlého. Sloveso hraje v celé tzv. druhé zprávě o stvoření klíčovou roli. Poznání je tu něco, co je tabuizované a jako takové přísluší pouze Bohu. Poprvé se sloveso יָדַע objevuje v Gn 2,9 v souvislosti se stromem poznání dobrého a zlého (עֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע). Zákaz jedení z toho stromu přichází ve verši 17 zdůvodněný tím, že by člověk a žena propadli smrti. *Poznávání* je tak jako vlastnost či činnost určená pouze Bohu; v lidském měřítku, jakmile první lidé pojedli a *poznali*, že jsou nazí (Gn 3,7), se však poznání mění a přináší *stud*, *strach* (v. 10) a *smrt*. Na druhou stranu však posléze přináší i nový život – v Gn 4,1 člověk *poznává* svou ženu Evu, stvrzuje tak vzájemný intimní vztah a vzniká nový život. Nový život, který přichází po vyhnání ze zahrady Eden s hořkou příchutí Božích trestů, se symbolicky odráží i ve jméně ženy Evy – „Živy“ (חַוָּה od slovesného kořene ch-w-h חוה= žít).

Gn 20,6¹⁵

A tu řekl k němu ten Bůh ve snu:	וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחלֹם
Také já jsem poznal,	גַּם אֲנִכִּי יָדַעְתִּי
že v bezúhonnosti svého srdce učinil jsi to	כִּי בְתֵם לְבַבְךָ עָשִׂיתָ זֹאת
A tak zabránil jsem i já tobě hřešení proti mně	וְאַחֲשֶׁךָ גַּם־אֲנִכִּי אוֹתְךָ מִחַטּוֹתַי
Takže nedovolil jsem ti dotknout se jí.	עַל־כֵּן לֹא־נָתַתִּיךָ לְנֹגַע אֵלַיָּהּ:

Tento verš patří do abrahámovského cyklu, do příběhu, který navazuje na zničení Sodomy a Gomory. Abraham v Geraru v Negebské poušti pobýval jako host a o Sáře řekl, že je jeho sestrou. Kvůli tomu si gerarský král Abímelek vzal Sáru. Hospodin k němu však ve snu promluvil a oznámil mu trest. Abímelek se hájil, že o manželství Abrahama a Sáry *nevěděl*; na to mu Hospodin odpovídá, že i on *poznal* jeho čisté úmysly. Toto poznání pronikající

¹⁵ ČEP: *A Bůh mu ve snu odpověděl: "I já vím, že jsi to učinil v bezúhonnosti srdce a sám jsem ti zabránil, aby ses proti mně neprohřešil; proto jsem ti nedovolil dotknout se jí.*

až do pohnutek lidského srdce má vliv i na lidské chování – díky spravedlivým úmyslům nenechal Hospodin Abímeleka, aby se dopustil nespravedlnosti.

Gn 22,12¹⁶

A tu řekl:	וַיֹּאמֶר
Neposílej svou ruku na toho hochu	אַל-תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל-הַנָּעַר
a nečin mu nic.	וְאַל-תַּעַשׂ לוֹ מְאוֹמָה
Neboť teď jsem poznal,	כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי
že bojící se Boha jsi ty	כִּי-יִרָא אֱלֹהִים אֹתָהּ
a neodepřel jsi syna svého, svého jediného, ode mě.	וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת-בְּנֶךָ אֶתְיַחֲדֶךָ מִמּוֹנִי:

Tento verš z jednoho z nejobtížnějších příběhů knihy Genesis, ve kterém Hospodin požaduje po Abrahamovi obětování jeho jediného, milovaného syna Izáka, je rozuzlením celé příběhové zápletky; dává nám nahlédnout do Božího záměru, který byl do této chvíle účastníkům děje skryt. Ve chvíli, kdy Abraham napřahuje paži k tragickému činu, zadržuje jej posel Boží se slovy, že právě teď (עַתָּה) Hospodin *poznal*, že je Abraham tak oddaný Bohu, že by mu neodepřel ani to, co je mu v životě nejdražší. Poznání Boží zde není pouhým deskriptivním, na základě pozorování učiněným zjištěním. Hospodin nechává Abrahama zakusit existenciální zápas o důvěryhodnost a dobrotu Boží. Jde o zápas, který člověk musí vybojovat, ani Bohu není předem znám – Bůh nechává člověka, aby se ve svobodě rozhodl, zdá dá Bohu důvěru. Boží poznání má tak dvojí účinek – Hospodin poznává poslední věc patřící vždy pouze člověku – Abrahamovu důvěru, bohabojnost. Abraham naopak poznává, že Boží zaslíbení je trvalé.

¹⁶ ČEP: *A posel řekl: "Nevztahuj na chlapce ruku, nic mu nedělej! Právě teď jsem poznal, že jsi bohabojný, neboť jsi mi neodepřel svého jediného syna."*

Pro obšírnější analýzu slovesa **יָדַע** v příběhu *aqedy* (*spoutání Izáka* – Gn 22) bychom se však museli zabývat podrobně celou 22. kapitolou, což není cílem této práce.

Ex 3,19¹⁷

A já jsem poznal	וְאֲנִי יָדַעְתִּי
že nedá vám král Egypta odejít	כִּי לֹא יִתֵּן אֲתֶכֶם מִלֶּךְ מִצְרַיִם לְהֵלֵךְ
leda v ruce silné.	וְלֹא בְיַד חֲזָקָה:

Ve třetí kapitole knihy Exodus se nachází další interpretačně obtížný verš. Hospodin *ví*, Hospodin *poznal*, že král Egypta nedovolí Izraelcům odejít, leda z donucení. Čtenář pak nutně zápasí s myšlenkou určitého Božího fatalismu. Bůh touto proklamací jakoby nedával egyptskému králi na vybranou – vše je už dané předem.

Charakter tohoto Božího poznání, které odhaluje budoucí činy konkrétního člověka, se nejvíce blíží asi té výpovědi proslovené o Abrahamovi v Gn 18,19 (*vždyt' poznal jsem ho* – כִּי יָדַעְתִּיו). Směřování určitých činů člověka, který hraje v příběhu Božího lidu významnou (ať už pozitivní nebo negativní) roli, Hospodin může znát předem. Bůh nediktuje člověku jeho činy, avšak na základě dosavadních lidských činů může *poznat* i směr jeho činů budoucích, (nikoli však jejich počet a přesný popis).

K úplnému pochopení tohoto verše v jeho vlastním kontextu a významu slovesa **יָדַע** bychom se jím však museli zabývat mnohem podrobněji, což ale rozsah a zaměření této práce neumožňuje.

¹⁷ ČEP: *Vím, že vám egyptský král nedovolí jít, leda z donucení.*

Ex 4,14¹⁸

A tu vzplanul hněvem Hospodin proti Mojžíšovi	וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמוֹשֶׁה
A tu řekl:	וַיֹּאמֶר
Což není Áron tvůj bratr, ten Lévíjec?	הֲלֹא אֶהְרֵן אֶחָיִךְ הַלֵּוִי
Vím/poznal jsem,	יָדַעְתִּי
že ten setsakra dobře mluví.	כִּי־דַבֵּר יָדַבֵּר הוּא
A také hle on vychází, aby tě pozdravil	וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לְקִרְאָתְךָ
a když tě spatří, zaraduje se v srdci svém.	וְרָאֶךָ וְשִׂמַח בְּלִבּוֹ:

V tomto verši, který patří do úseku, v němž se Mojžíš Bohu všemožně vymlouvá z právě svěřeného úkolu, jde o Mojžíšova bratra Árona, který má být, obrazně řečeno, Mojžíšovými ústy. Hospodin o něm prohlašuje, že *ví*, *poznal*, že umí velmi dobře mluvit (כִּי־דַבֵּר יָדַבֵּר הוּא – *figura etymologica*). Jde o popis charakterové vlastnosti Árona, ale nejen to – Hospodin ví, že Áron obstojí vedle Mojžíše i před faraónem. Celé výpovědi také dodává sloveso יָדַע na významu a důrazu.

1.3 Bůh poznává / Bůh ví (bezpředmětná vazba)

Sloveso יָדַע jako predikát Boží v samostatném postavení, to znamená, že za ním nenásleduje žádný předmět (či suffix zájmena) ani za ním nenásleduje žádná vedlejší věta, se vyskytuje v Pentateuchu pouze na níže uvedených dvou místech. Těmito dvěma výskyty se budu zabývat podrobně v další kapitole, proto nyní verše okomentuji jen velmi stručně.

¹⁸ ČEP: *Tu Hospodin vzplanul proti Mojžíšovi hněvem a řekl: "Což nemáš bratra Árona, toho lévíjce? Znám ho, ten umí mluvit. Jde ti už naproti a bude se srdečně radovat, až tě uvidí.*

Gn 18,21¹⁹

Sestoupím <i>hned</i>	אֲרִדָּה נָא
a uvidím:	וְאִרְאֶה
<i>Jak to je s tím úpěním jejím,</i>	הַכְּצַעֲקוֹתֶיהָ
přicházejícím ke mně.	הַבָּאָה אֵלַי
Činí (způsobují) <i>to</i> ?	עָשׂוּ
Šmitec/konec/veta!	כִּלְהָ
A jestli ne -	וְאִם־לֹא
poznám!	אֲדַעֶה:

V Gn 18,21 je sloveso **לִרְד** ve tvaru kohortativu a vztahuje se k tomu, zda se v Sodomě uskutečňují takové ukrutnosti, kterým odpovídá úpění vycházející ze Sodomy, nebo zda tomu je jinak a snad není situace tak hrozná. Je tím naznačena naděje, že lidé v sodomském okrsku nejsou tak hříšní. Bůh však rozhodně *pozná, zakusí, zjistí* (kap. 19), jak tomu je, a zjedná spravedlnost.

Ex 2,25²⁰

A tu viděl Bůh	וַיִּרְא אֱלֹהִים
syny Izraele.	אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
A tu poznal/věděl Bůh.	וַיִּדַע אֱלֹהִים: ׀

V Ex 2,25 je sloveso **לִדַע** ve tvaru narrativu a zakončuje tak čtveřici slovesných argumentů, které uvádějí čtenáře do kontextu důvodů, proč se Hospodin rozhodl vyvést svůj lid z Egypta (Bůh *slyšel* úpění, *rozpomenu*l se na smlouvu s otci, *viděl* syny Izraele a *poznal*).

¹⁹ BKR: *Sstoupím již a pohledím, jestliže podle křiku jejich, kterýž přišel ke mně, činili, důjde na ně setření; a pakli toho není, zvím.*

ČEP: *...že už musím sestoupit a podívat se. Jestliže si počínají tak, jak je patrné z křiku, který ke mně přichází, je po nich veta; zjistím si, jak tomu je."*

²⁰ ČEP: *Bůh na syny Izraele pohleděl, Bůh se k nim přiznal.*

BKR: *I vzhlédl Bůh na syny Izraelské, a poznal Bůh.*

1.4 Shrnutí uvedených výskytů

Ze všech výše uvedených výskytů slovesa יָדָע jako predikátu Božího v Pentateuchu lze učinit několik závěrů.

1. Když Bůh poznává určitého člověka, vstupuje s ním do blízkého *vztahu* (Gn 18,19 – Abraham; Ex 33 – Mojžíš; Dt 31,21 – lid)

2. Boží poznání má často *zkušenostní charakter* (Ex 3,7 – „poznal jsem jeho bolesti“; Dt 31,21 – lid tvrdé šíje).

3. Bůh poznává určitého člověka (nebo kolektivní postavu *lidu*) tak, že zná i některé rysy jeho *budoucnosti* (Gn 18,19 Abraham; Ex 3,19 faraon; Dt 31,21 modloslužba lidu).

4. Boží poznání je *odlišné od lidského* – specifický rys Božího poznání náleží pouze Bohu a není odhaleno ani jeho nejbližším (Ex 33).

5. Když Bůh člověka poznává, znamená to *závazek* na obě strany; jde tak o jistý ekvivalent *smlouvy*, smluvního vztahu²¹ (Gn 18,19; Gn 22).

6. Boží poznání člověka nedeterminuje – Bůh nechává člověku *svobodu* v jeho vlastních rozhodnutích (Gn 20,6; 22,12; Ex 3,19).

7. Boží poznání je signálem, který *zdůrazňuje*, podtrhuje určitou výpověď (Ex 4,14).

²¹ Srv. níže v exegezi Ex 2,23-25 sloveso יָדָע jako znak jazyka smlouvy (kap. 2.2.2, s. 74).

2. Exegeze vybraných textů (Gn 18,16-21 a Ex 2,23-25)

K výběru a podrobnému rozebrání těchto dvou míst mě vedlo několik důvodů. Předně to bylo sloveso וָרָחֵק v samostatném postavení, které se v Pentateuchu objevuje pouze na těchto dvou místech (Gn 18,21 a Ex 2,25). Tím, že po slovesu וָרָחֵק nenásleduje žádný předmět ani vedlejší věta, je překlad i výklad takových míst poměrně složitým počinem. Obě místa mají navíc několik společných jmenovatelů, podobnou terminologii a frazeologii. Tyto společné rysy shrnu na konci této kapitoly. Při výběru jsem vycházela také z předpokladu, že takováto interpretačně obtížná místa by mohla být zajímavá i pro rabínské a patristické vykladače. Rabínskými a patristickými výklady se zabývám ve třetí kapitole této práce.

2.1 Exegeze Gn 18,16-21

Úsek, jímž se budu podrobněji zabývat (v. 16-21; zejména pak v. 21), spadá do širší, ucelené literární kompozice kapitoly osmnácté a devatenácté (Gn 18,1 – 19,29)²², a je proto nutné jej vidět v **kontextu** tohoto příběhového celku.

Jde o kompozici řady dílčích vyprávění a scén, které obepínají ústřední otázku *Sodomy a Gomory*. Tato vyprávění a obrazy jsou seřazeny do příběhu jediného dne²³ a jsou uvozeny hned v prvním verši osmnácté kapitoly

²² Tak: PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“ (Gn 18,1-19,29). S. 68. In: HELLER, J. - PRUDKÝ, M. *Obtížné oddily Knih Mojžíšových*, 2006; WBC zahrnuje do příběhového komplexu celou kap. 18 i 19 (18,1 – 19,38). Srv. WENHAM, G. *Genesis 12-50 (WBC)*. S. 32-65.

²³ PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“ . S. 68.

tematickým nadpisem²⁴ (*I ukázal se Hospodin Abrahamovi při božišti Mamre*²⁵... מִמְּרָא... וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֵינוּ בְּמִמְרָא). „Celému příběhu je třeba rozumět v této epifanické souvislosti – v příběhu (v postavách, v konání ve slovech) jedná sám Bůh.“²⁶ Celou kompozici spojuje několik motivů²⁷ – jsou to vystupující *postavy* (Boží poslové, Abraham, Lot), *místo* děje (cesta do Sodomy a okolí) a několik *témat*: *Boží sebezjevení* (tematické uvození v 18,1), *zaslíbení potomstva Abrahamovi* (18,1-15; 18,18 ...?), *pohostinnost* (18,1-8; 19,2n), *spravedlnost a právo* (18,19: ...aby činili podle spravedlnosti a práva²⁸... לְעִשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט), *sloveso ידע j-d-a*²⁹ (18,19: *vždyť poznal jsem ho*³⁰ // = Abrahama// כִּי יָדַעְתִּי; 18,21: *poznám!*³¹ : אָדָּעָה; 19,5c: *Vyved' nám je, abychom je poznali!*³² : הוֹצִיאָם אֵלֵינוּ וְנִדְעָה אֲתָם; 19,8: *mám dvě dcery, které muže nepoznaly*...³³ שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא-יָדְעוּ אִישׁ). K významu slovesa ידע v tomto příběhovém celku se vrátím ještě později.

Otázka **vymezení užšího kontextu**, který se týká našeho oddílu, není zcela jasná. Některé komentáře a studie vidí v kapitolách 18-19 zřetelně vydělený celek v rámci knihy Genesis³⁴, jiné omezují tematickou jednotku jen na 18,1 – 19,29³⁵ (bez etiologické pověsti o dvou Lotových dcerách a zplazení

²⁴ PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“ . S. 69.

²⁵ ČEP

²⁶ PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“ . S. 69.

²⁷ Srv. DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genézis: Komentáre k Starému zákonu*. Trnava: Dobrá kniha, 2008. S. 438.

²⁸ vlastní překlad

²⁹ PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“ . S. 71.

³⁰ vlastní překlad

³¹ vlastní překlad

³² ČEP

³³ ČEP

³⁴ WENHAM, G. *Genesis 12-50 (WBC)*. 1994. S. 40. Nebo: DUBOVSKÝ, P. (ed.). *Genézis: Komentáre k Starému zákonu*, 2008. S. 417.

³⁵ tak např. PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“ . S. 68. Promyšlené kompozice oddílu 18,16-19,29 si však všímá i WBC, s. 41.

Moába a Ben-Amína). V dalším textu se budu držet druhého zmíněného schématu.

Vnitřní dělení Gn 18-19 také není zdaleka jednoznačné. WBC dělí kapitoly do čtyř základních oddílů:³⁶ 18,1-15 „zvěstování“ Izákova narození Abrahamovi a Sáře; 18,16-33 Abraham prosí za Sodomy; 19,1-29 Lot a jeho rodina utíká ze Sodomy; 19,30-38 Lotovy dcery a zplazení Moába a Ben-Amína. Dělení do menších oddílů či scén však reflektuje řada dalších komentářů a studií.³⁷

Nyní je třeba zdůvodnit *vymezení našeho oddílu* (18,16-21). Jde o jakési intermezzo, jehož časovou a místní okolnost upřesňuje narativní uvození (v. 16); Boží monolog, ve kterém se Hospodin obrací sám k sobě a představuje některá témata a problémy, které budou ústřední pro (téměř) celou devatenáctou kapitolu. Některé komentáře³⁸ řadí tento úsek dohromady s rozhovorem mezi Abrahamem a Hospodinem (resp. s Abrahamovým smlouváním o počet spravedlivých Sodomců; v. 16-33), který v kompozici následuje bezprostředně po Božím monologu (v. 22-33). Jiné práce vydělují úsek trochu odlišně: nejčastěji přiřazují narativní verš (16) k předchozímu oddílu (18,1-16 Boží poslové u Abrahama a Sáry)³⁹, nebo dělí úsek ještě na verše 16-19 (popř. 17-19) a verše 20-22⁴⁰; tato varianta reflektuje změnu tématu v Božím monologu (v. 17-19 výjimečnost Abrahama) a orientuje se i podle dalšího narrativu na začátku v. 20, který naznačuje posun děje. Třetí možnost vnitřního dělení je jakási syntéza obou předchozích verzí (v. 20-33).⁴¹ Všechna tři naznačená dělení si všimají vnitřních, nepříliš výrazných

³⁶ WBC, S. 40. Podobně i DUBOVSKÝ, P. S. 438n.

³⁷ Srv. např. WBC, s. 41; PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“. S. 68 a tabulka s. 183; ICC, s. 303 aj.; ACC, s. 68nn; NIB, s. 467.

³⁸ WBC, s. 40; AB, s. 132; JANZEN. *Genesis 12-50*. S. 57.

³⁹ tak např. PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“. S. 183; WBC, s. 41.

⁴⁰ tak např. NIB, s. 467n.

⁴¹ von RAD, G. *Genesis*. S. 210.

stylistických a tematických zlomů (užití tvarů narrativu a perfekta apod.) a mají svou logiku.

Přesně a jednoznačně stanovit vymezení úseku v rámci osmnácté kapitoly není cílem této práce. Pokládám však za nutné krátce zdůvodnit, proč a jak vymezuji úsek veršů 16-21, s kterým budu nadále pracovat: Přidržela jsem se varianty tohoto vydělení z několika důvodů: Zaprvé – narativní verš 16 považuji za jakýsi nadpis (kataforický) k následujícímu Božímu monologu (v. 17-19) a Boží proklamaci (v. 20b-21). Stejnou úlohu podle mého názoru hraje i narativní verš 22 – považuji jej za nadpis k Abrahamovu licitování s Bohem, které je zachyceno ve verších 23-32 (je zajímavé si také všimnout zřejmých paralel ve stylu i tématu v obou nadpisech⁴²). Zadruhé – dvě podtémata, která se objevují v Božím monologu, totiž otázky Abraháмова *potomstva* (v. 17-19) a *nářek* Sodomy a Gomory (v. 20.21), považuji za spojené nádoby Božího monologu, nelze je proto rozdělovat do výše naznačených větších celků. Řídím se tak primárně podle *stylu* (zřetelná *ich*-forma v téměř celém úseku veršů 17-21), nikoli podle *motivů*. Jistý předěl v monologu tvoří v. 20a (narrativ – a řekl Hospodin: וַיֹּאמֶר יְהוָה), ten však považuji nikoli za uvození úplně nového tématu, nýbrž za uvození nahlas vyslovené proklamace Božího záměru. Verše 20-21 jsou tak logickým vyústěním toho, k čemu Hospodin ve svých úvahách došel – totiž, že Bůh nemůže (kvůli Abrahamovi) před ním mlčet o něčem tak závažném, jako je křik ze Sodomy a Gomory. A konečně zatřetí – pro mou práci chci zohlednit také užití slovesa יָדַע, které se ve významném kontextu objevuje už ve verši 19a. Níže v podkapitole 2.1.4 (s. 65) se budu zabývat i tím, jakou roli hraje toto sloveso v celé příběhové kompozici kapitol 18-19.

Schéma veršů 16-21 (resp. 16-33), jak jsem ho popsala výše, je vyjádřen názorně v tabulce.

⁴² viz příloženou tabulku níže, s. 32.

16	A tu vstali odtamtud ti muži	<i>nar</i>	narativní uvození Boží promluvy	ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סדם ואברתם הלך עםם לשלחם:
	A tu se ubrali k Sodomě	<i>nar</i>		
	a Abraham-šel s nimi je vyprovodit.	<i>pt</i>		
17	A Hospodin <i>si</i> řekl:	<i>pf</i>	začátek Božího monologu. TÉMA: ABRAHAM	ויהוה אמר
	Zatajím, co činím?	<i>pt+pt</i>	téma: zatajení	אני אשר אני עשה: המכסה
18	A Abraham		téma: Abraham 1. národ veliký 2. požehnání pro ostatní	ואברתם
19	Vždyť poznal jsem ho	<i>pf</i>	téma: Hospodin Abrahama zná: 1. příkaz sřežení cesty Hospodinovy – spravedlnosti a práva	כי ידעתיו
20	A tu řekl Hospodin	<i>nar</i>	uvození proklamacce. TÉMA: ÚPĚNÍ	ויאמר יהוה
	Úpění ze Sodomy a Gomory: mnohé!		mnohé úpění	ועקת סדם ועמרה פירבה
	A jejich hřích: velmi těžký!		těžký hřích	וחטאתם כי כבדה מאד:
21	Sestoupím a uvidím	<i>impf</i>	oznámení Boží vizitace	אראה נא ואראה
	poznám.	<i>impf</i>		אדעה:
22	A tu se obrátili odtamtud ti muži	<i>nar</i>	narativní uvození rozhovoru Abrahama s Bohem	ויפנו משם האנשים
	a tu šli do Sodomy	<i>nar</i>		וילכו סדמה
	A Abraham – ještě stál před Hospodinem.	<i>pt</i>		ואברתם עודנו עמד לפני יהוה:
23 až 32	„Zdali zahladíš spravedlivého s bezbožným?“		TÉMA: cena spravedlivého a bezbožného	האף תספה צדיק עם רשע:
33	A tu šel Hospodin	<i>nar</i>	Odchod Hospodina (do Sodomy), návrat Abrahama do stanu	ויגף יהוה
	a Abraham se vrátil.	<i>pt</i>		ואברתם שב למקמו:

2.1.1 Kompoziční analýza

Syntakticko-strukturální rozpis s pracovním překladem

A tu vstali odtamtud ti lidé/muži	16a	וַיִּקְמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים
a tu shlédli/zamířili k tváři Sodomy.	b	וַיִּשְׁקֹפוּ עַל־פְּנֵי סֹדֹם
A když Abraham šel s nimi, k vyslání jejich / aby je vyslal/vyprovodil,	b	וַאֲבָרָהֶם הִלֵּךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם:
a Hospodin si řekl:	17a	וַיְהוָה אָמַר
„Zakrývám <i>snad</i> já od Abrahama, co činím?	b	הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאֲבָרָהֶם
	c	אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה:
A Abraham...	18a	וַאֲבָרָהֶם
jisto jistě se stane národem velikým		הֲיִו יְהוּדָה לְגוֹי גָדוֹל
a mocným,		וְעֲצוּם
a požehnány v něm <i>budou</i> všechny národy země.	b	וְנִבְרָכוּ בּוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ:
Vždyť poznal jsem ho.	19a	כִּי יָדַעְתִּיו
Kvůli tomu, co přikáže synům svým	b	לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת־בְּנָיו
a domu jeho po něm.		וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו
A tak budou střežit cestu Hospodinovu k činění spravedlnosti a práva.“ /aby činili spravedlnost a právo.	c	וְשָׁמְרוּ דֶרֶךְ יְהוָה לְעֹשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט
Kvůli <i>tomu</i> přinesl Hospodin na Abrahama	d	לְמַעַן הֵבִיא יְהוָה עַל־אֲבָרָהֶם
to co mluvil na něj/o něm.		אֶת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו:
A tu řekl Hospodin:	20a	וַיֹּאמֶר יְהוָה
„Úpění Sodomy a Gomory... vždyť je tak veliké!	b	זַעֲקַת סֹדֹם וְעֹמֶרָה כִּי־רַבָּה
A jejich hřích... vždyť je tak těžký/vážený velmi!	c	וְחַטָּאתָם כִּי כְבֹדָה מְאֹד:
Sestoupím <i>hned</i> a uvidím:	21a	אֲרִדָּה־נָא וְאֵרָאָה
<i>Jak to je s</i> tím úpěním jejím, přicházejícím ke mně.		הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי
Činí (způsobují) <i>to</i> ?	c	עָשׂוּ
Šmitec/konec/veta!		כֹּלָה
A jestli ne - poznám!	d	וְאִם־לֹא אֲדַעָה:

Terminologická analýza

<i>slovesa podle typu</i>	<i>kořen</i>	<i>výskyty</i>	<i>překlad⁴³, komentář</i>
<i>slovesa slovního projevu</i>	אָמַר	2x (<i>nar</i> - v. 20; <i>pf</i> - v. 17)	<i>říkat</i> ; strukturální prostředek narativního textu
	דָּבַר	1x (v. 19)	<i>mluvit</i> ; Hospodinova prohlášení; dtr. prvek
	צִוָּה	1x (v. 19)	<i>přikázat</i> ; Hospodinova přikázání
<i>slovesa činění</i>	שָׁמַר	1x (<i>w cons. pf</i> - v. 19)	<i>dbát, střežit, opatrovat, bedlivě konat</i>
	כָּסָה	1x (<i>pt pi</i> - v. 17)	<i>skrýt, zakrývat</i>
	עָשָׂה	3x (<i>pt</i> - v. 17; <i>inf cs</i> - v. 19; <i>pf</i> - v. 21)	<i>činit, jednat, konat, dělat</i>
	בָּרַךְ	1x (<i>pf ni</i> - v. 18)	<i>být požehnan</i>
<i>slovesa pohybu</i>	קָם	1x (<i>nar</i> - v. 16)	<i>povstat, vstát, zůstat stát, vypravit se</i>
	שָׁקַף	1x (<i>nar</i> - v. 16) – <i>hi</i>	<i>vyhlížet, shlížet</i>
	הִלֵּךְ	1x (<i>pt</i> - v. 16)	<i>chodit, jít</i> ; i ve smyslu dodržovat, držet se směru Hospodinových přikázání
	שָׁלַח	1x (<i>inf cs</i> - v. 16)	<i>poslat, vyslat, vyprovodit</i>
	בָּאוּ	(<i>hi</i>) 1x (<i>pf</i> - v. 19)	<i>přinést, vnášet, vnést, uvádět, uvést</i>
	בָּאוּ	1x (<i>pt</i> - v. 21)	<i>přijít, přicházet, vcházet</i>
	יָרַד	1x (<i>impf coh.</i> - v. 21)	<i>jít dolů, sejít, sestoupit</i>
<i>slovesa vidění/vědění</i>	רָאָה	1x (<i>impf coh</i> - v. 21)	<i>vidět, nahlédnout, spatřit, pohlédnout, zjistit</i> ; ve smyslu vědění, poznání, hlubšího vhledu do situace
	יָדַע	2x (<i>pf</i> - v. 19; <i>impf</i> - v. 21)	<i>poznat, vědět, dozvědět se; poznat „na vlastní kůži“; znát skrz na skrz</i>
<i>ostatní</i>	הָיָה	2x (<i>figura etymologica</i> - v. 18)	<i>být, dít se, chýlit se, stát se, nastat</i>

Jak je patrné z výše uvedené tabulky, která se zabývá terminologickou analýzou sloves objevujících se v našem úseku, žádný výraz nemá výraznou převahu. Kromě slovesa עָשָׂה (3x), jehož užití ukazuje na zjevný důraz, který

⁴³ překlady vzaty podle kontextu z: PÍPAL, B. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha: Kalich, 2006.

text klade na *jednání* (Boží i lidské), se v něm vyskytují pouze dvě (resp. potažmo tři⁴⁴) slovesa, která se v oddílu objevují dvakrát (v různém tvaru).

Prvním je sloveso אָמַר, říkat, které zde vždy uvádí Hospodinovu řeč. Nejprve ve verši sedmnáctém jím začíná Boží „tichá“ promluva, Hospodinovo obrácení se do sebe sama a rozvažování. Je užit tvar perfekta, což může signalizovat právě to, že se Boží promluva děje pouze za oponou – nebo spíše před oponou: k vidění a slyšení pouze posluchačům/čtenářům, nikoli aktérům příběhu. Podruhé se sloveso vyskytuje ve verši dvacátém ve tvaru narrativu, v typickém stylistickém prostředí narativních textů. Zde sloveso אָמַר uvozuje Hospodinovo nahlas vyslovené prohlášení o Sodomě a Gomoře. Domněnku, že tuto promluvu řekl Hospodin v příběhu nahlas Abrahamovi, vyvozují z logiky kompozice veršů 16-33; rovněž řada komentářů se k tomuto názoru kloní⁴⁵: Když zůstal Abraham stát před Hospodinem (v. 22), aby licitoval o spravedlivém a bezbožném, musel o Božím úmyslu zničit Sodomu už vědět z předchozího dění. Také skutečnost, že Hospodin před Abrahamem své úmysly nezatajil, jasně vyplývá z Božího monologu ve verších 17-19. Obě dvě další slovesa slovního projevu (צוה, דבר) se vyskytují ve verši devatenáctém. Sloveso דבר (mluvit) i צוה (přikázat) evokují deuteronomistický styl celého devatenáctého verše. Tomu nasvědčuje i použití obou sloves činění (שמר, עשה). *Střežit cestu Hospodinovu* (וּשְׁמַרְוּ דְרֹתַי יְהוָה) i *činit spravedlnost a právo* (לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט) patří k terminologickému slovníku deuteronomistické teologické školy.

Druhým slovesem, které je v našem oddíle dvakrát a pro téma této práce je bezpochyby významnější, je sloveso vědět, poznat, znát – ידע. Toto sloveso se

⁴⁴ jedno z nich je sloveso היה, které se zdvojilo pouze díky tomu, že tvoří *figuru etymologicu*

⁴⁵ např. DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genezis: Komentáře k Starému zákonu*, 2008. S. 433.

objevuje nejdříve na začátku verše devatenáctého („*vždyť poznal jsem ho*“⁴⁶ כִּי יִדְעֵתִיו), v kontextu s Abrahamem. „*Poznal jsem ho*“ či „*znám jej*“⁴⁷ zde vyjadřuje důvěrnost, intimitu i předzvěst budoucího. Proto některé překlady (zejm. anglické – viz dále) uvádějí shodně překlad „*vyvolil jsem ho*“. Druhý výskyt slovesa יָדַע je na samém konci verše jedenadvacátého ve tvaru *imperfekta*, resp. *kohortativu*. Sloveso v tomto konsonantním a punktovaném tvaru je v celém kánonu Hebrejské bible *hapax legomenon* (pouze jednou). Výjimečné je také tím, že za ním nenásleduje žádný předmět, ať už slovem či suffixem osobního zájmena, ani nenásleduje žádná větná vazba. Čtenář a čtenářka musí v textu vypátrat, o čem Hospodin praví, že *pozná*, že se *dozví*, co si prověří, příp. co pozná skoro až na vlastní kůži. Tuto otázku nechám na později.

Jako další se budu nyní zabývat skupinou **sloves pohybu**. V našem úseku se jich vyskytuje celkem pět, z toho tři na začátku ve verši šestnáctém (שָׁקַף, קָוַם) a dvě na konci ve verši jedenadvacátém (בּוֹא, יָרַד). Sloveso קָוַם (*vstát*) a שָׁקַף (*vyhlížet, shlížet*) jsou ve tvaru *narrativu* a uvádějí tak dějovou okolnost, za které se odehrává Boží monolog a Boží proklamace soudu. Sloveso הָלַךְ (*jít, chodit*) je ve tvaru *participia*, které naznačuje podružný děj (v pracovním překladu proto překládám vedlejší větou časovou „*a když šel Abraham s nimi*“). Domnívám se, že participium v této pozici v rámci textu lze vnímat ve funkci dvojtečky⁴⁸. V jedenadvacátém verši se objevuje sloveso בּוֹא (*přicházet*) ve tvaru *participia*. Podmětem zde není nějaká jednající postava, nýbrž *úpění* (נִצְעָקָה). Poslední sloveso pohybu יָרַד (*sestupovat, jít dolů*) ve

⁴⁶ vlastní překlad

⁴⁷ BKR

⁴⁸ srv. např. překlad Gn 1, který první dva verše překládá vedlejšími větami časovými; hlavní větu uvádí až ve verši třetí, který začíná tvarem *narrativu* – takovýto překlad tak zkouší respektovat hebrejské výrazové prostředky narativního textu <http://protestant.evangnet.cz/kdyz-na-pocatku> (1. 6. 2016).

verši 21 je ve tvaru kohortativu s připojenou zdůrazňovací příklonkou אַף־, která naznačuje urgentnost celého vyjevovaného problému.

Sloveso smyslového vnímání ראה (vidět) se vyskytuje shodně se slovesem ירד (sestupovat), za kterým těsně následuje, ve tvaru kohortativu. Společně se slovesem ידע tak tvoří trojici, která rámuje vyjevovaný plán Boží „inspekce“. Hospodin *sestoupí, uvidí a pozná*.

Za povšimnutí také stojí sled sloves ve verši jedenadvacátém, nikoli jak jdou přesně za sebou, nýbrž jak jsou podle logiky textu: úpění *přichází* k Hospodinu (Hospodin *slyší* – implicitně v textu), ten musí *sestoupit a vidět*, zda sodomští tak *činí*; pak to Hospodin *pozná*.

*Sémantické koše:*⁴⁹

Muži a Abraham jednají (úvod, dějová okolnost)

קום , שקף , הלך , שלח

– v. 16. Muži *vstávají a hledí* k Sodomě; Abraham *jde*, aby je *vyslal*.

Hospodin jedná:

אמר, כסה , עשה , ידע , בוא , דבר , ירד , ראה , ידע

– Hospodin *říká*, váhá, jestli *zakryje*, co *činí*; *poznává*, *přináší* to, co *mluví* (je věrný), *sestupuje*, *vidí a ví*.

Charakter Abrahama

אברהם , היה , גוי גדול ועצום , ברך , גויי הארץ , צוה , עשה צדקה ומשפט , שמר דרך יהוה

– Abraham: *stane se národem velkým a početným*, budou v něm *požehnány národy země*, protože *přikáže* svým potomkům *činit spravedlnost a právo*, *střežit Hospodinovu cestu*.

⁴⁹ do jednotlivých kategorií podle sdíleného významu (do tzv. sémantických košů) řadím téměř všechna slova našeho textu. Jednoduše tak vyjde najevo, jaká slova spolu v textu souvisí.

Sodoma Gomora

זַעֲקַת סֹדֹם וְעֹמֹרָה, רָבָה, חַטָּאת, כְּבֹדָה, צַעֲקָה, בּוֹא, עֲשֵׂה, כָּלֵה

- *úpění Sodomy a Gomory je mnohé, jejich hřích je těžký; její úpění přichází k Hospodinu. Činí to? Šmitec! / všechno?*

Srovnání překladových verzí

a) starověké překlady⁵⁰ (BHS, LXX, VUL)⁵¹

Množství a poměrně závažný charakter textových variant v těchto překladech ukazují přinejmenším k tomu, že úsek, kterým se zabýváme, nebyl jednoduchou překladatelskou a vykladačskou jednotkou ani ve starověku.

Ve verši šestnáctém přidává Septuaginta k názvu města „Sodoma“ i „Gomora“. Ustálené spojení „Sodoma – Gomora“, jak je známe v našem kulturním kontextu, totiž symbol, který vyjadřuje ve dvou slovech „všechnu neřest světa“, byl zřejmě již ve starověku (přinejmenším v době vzniku překladu LXX) stejně známý a zažitý, jako dnes.⁵² Ostatně blízký, až synonymický vztah obou měst reflektují i další knihy starozákonního kánonu⁵³ či knihy pseudepigraphické.⁵⁴

Taktéž ve verši sedmnáctém nalezneme v Septuagintě přidané sousloví „můj služebník“ (παῖδός μου) upřesňující Abrahamův charakter a jeho výjimečné postavení před Bohem. V rámci úseku 18,1-19,29 se termín *služebník* v souvislosti s Abrahamem vyskytuje ještě v 18,3 (ČEP: *a řekl: "Panovníku, jestliže jsem u tebe našel milost, nepomíjej svého služebníka.* -

עַבְדִּי - τὸν παῖδά σου). V širším okolí se toto spojení objevuje

⁵⁰ viz tabulku překladových verzí v Přílohách, s. 119.

⁵¹ vysvětlení použitých zkratk je k nalezení v Přílohách, s. 118.

⁵² srv. např. PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“. S. 67, 75-79; zejm. 78n

⁵³ např. Iz 1,10; Jr 23, 14-15a atd.

⁵⁴ PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“. S. 79.

v masorétském textu ještě v Gn 26,24 (ČEP: ...*kvůli Abrahamovi, svému služebníkovi*. - אַבְרָהָם עַבְדֵי יְיָ). Zajímavé je, že v tomto případě to Septuaginta mění na „tvého otce“ (διὰ Αβρααμ τὸν πατέρα σου). V přímé řeči, kdy Bůh o někom mluví, se pak tato charakteristika vyskytuje u Jóba (Jb 1,8), shodně v MT i LXX (ČEP: *Zdalipak sis všiml mého služebníka Jóba?* - עַל־עַבְדֵי אֱיֹב - τοῦ παιδός μου) a v Iz 45,4 v souvislosti s Jákobem (ČEP: *Kvůli svému služebníkovi Jákobovi, kvůli Izraeli, vyvolenci svému, jsem tě zavolaal tvým jménem*. - לְמִעַן עַבְדֵי יַעֲקֹב - ἔνεκεν Ἰακωβ τοῦ παιδός μου). Z výše uvedeného lze vyvodit, že „Abraham, tvůj/můj služebník“ není nijak zvlášť ustálené slovní spojení.

Ve verši devatenáctém stojí za povšimnutí to, jak si uvedené starověké překlady poradily s překladem hebrejského יָדַעְתִּיו (znám ho, poznal jsem ho). Tento tvar se vyskytuje z celého starozákonního kánonu pouze zde. Vyjadřuje hluboký, až intimní vztah Hospodina k Abrahamovi, vhléd do jeho nitra i výhled do budoucnosti. V Septuagintě i Vulgátě chybí předmět, zájmeno „jej“, a překládají vedlejší větou („vím totiž, že...“ - ἤδεν γὰρ ὅτι - scio enim quod...). Ve verši dvacátém se objevuje výraz יָדַעְתִּי, který je synonymní k výrazu יָדַעְתִּי, jenž se vyskytuje ve verši následujícím.

Verš jedenadvacátý je pak na první pohled plný překladatelských oříšků. Termín אֶרְרָה (sestoupím) je hapax legomenon, stejně jako הַכְצַעְקָתָהּ (podle křiku jejího). Septuaginta pak uvádí suffix pro třetí osobu plurálu (הֶם – jejich křiku); podporuje tak jednu rovinu výkladu, totiž křik lidí trpících v Sodomě. Patrně nejsložitější část tohoto verše představuje překlad termínu כָּלָה (zničení). Kritická poznámka v BHS navrhuje odlišnou punktaci כָּלָה (všechno), která by změnila i významové směřování verše. První varianta klade důraz na nutnost soudu, zničení Sodomy, jestliže se potvrdí hrůznost činů,

kteře vyvolávají křik nesoucí se k Hospodinovým uším. Navrhovaná varianta naopak umožňuje výklad zdůrazňující jakýsi Boží nevěřící údiv, co vše jsou Sodomští schopni činit; jakoby Hospodin chtěl vidět lidi v lepším, naděje plném světle.⁵⁵ Poslední slovo verše i našeho oddílu je výraz אֲדַע (poznám, budu vědět); takto punktované je taktéž *hapax legomenon*⁵⁶. Septuaginta překládá εἰ δὲ μή ἴνα γινῶ (*jestli ne, tak budu vědět*); podobně Vulgáta - *an non est ita ut sciam*.

b) české překlady evangelické a katolické⁵⁷

Nyní krátce popíšu varianty v českých křesťanských překladech slovesa יָדַע ve verši devatenáctém a jedenadvacátém.

Výraz יָדַעְתִּי (v. 19) překládá (z překladů protestantských) z mého pohledu nejvíce terminologicky přesně Bible kralická (*znám jej*), ostatní uvedené překladové verze užívají výrazy více interpretační. ČEP a ČSP překládá podobně (*[důvěrně] jsem se s ním sblížil*); zdůrazňují tak intimní charakter Božího (i lidského) poznávání. Překlad s výkladem starozákonní komise k ČEPu se uchýlil k starobylému výrazu „*předzvěděl jsem ho právě proto, aby...*“⁵⁸. Tím se podle komentáře míní to, že Hospodin Abrahama vyvolil pro své cíle. Člověk pak může Boha poznat teprve tehdy, jestliže je napřed poznán Bohem a znám Bohu.⁵⁹ ČSP uvádí jako překladové varianty „*Vybral/určil jsem ho k tomu, aby...*“; v textovém aparátu uvádí i zdařilý pokus o co nejpřesnější ekvivalent k hebrejštině: „*Poznal jsem ho, takže (/aby)...*“ Touto formulací se podle ČSP naznačuje, že Abraham byl s Hospodinem ve zvláštním vztahu

⁵⁵ Tuto variantu podporuje i ČKP: *Chci sestoupit a podívat se, zda doopravdy dělají všechno, co odpovídá nářku, který ke mně přichází, nebo ne. Chci to vědět.*

⁵⁶ אֲדַע se nachází v Jb 23,5 (ČEP: ***Chtěl bych vědět, jakými slovy by odpověděl, porozumět tomu, co mi řekne.***) a v Ž 39,5 (ČEP: *Hospodine, dej mi poznat, kdy přijde můj konec a kolik dnů je mi vyměřeno, ať vím, kdy ze světa sejdu.*)

⁵⁷ viz tabulku překladových verzí v Přílohách, s. 121n.

⁵⁸ (kol.) *Starý zákon: překlad s výkladem. První kniha Mojžíšova – Genesis*. S. 118.

⁵⁹ (kol.) *Starý zákon: překlad s výkladem. První kniha Mojžíšova – Genesis*. S. 119.

smlouvy.⁶⁰ B21 upřednostňuje překlad, který hojně užívají i překlady katolické a anglické (viz níže s. 44) - *vyvolil jsem jej – I have chosen him*. Překlad uvedený ve slovenském komentáři ke knize Genesis⁶¹ uvádí „*ved' som ho spoznal, aby...*“

České katolické překlady se ve verši devatenáctém drží shodně interpretačně volnější varianty „*vyvolil jsem jej*“. Kladou tak důraz především na jedinečnost vztahu Hospodina a Abrahama, na jeho vyvolení, na jeho pra-otectví, nikoli na významovou hloubku toho, když Bůh o někom/něčem prohlašuje, že ho *zná*, že o něm (o něčem) *ví*. Od verze Vulgáty se tak oba uvedené překlady poměrně dost odlišují (*scio enim, quod... - vím totiž, že...*).

Výraz וַיִּבְרָא (v. 21) se pokouší překládat opět terminologicky přesně Bible kralická (*zvíím*), ale již nedrží stejný kořen slova jako ve verši šestnáctém (*znát* x *vědět*). Naproti ostatním překladům však drží „bezpředmětné“ užití slovesa, které je tady v poměrně nejednoznačném smyslu, což dokládají velmi různé pokusy o překladový výklad v různých jazycích i tradicích. ČEP a ČSP výraz וַיִּבְרָא opět překládají obdobným způsobem (*zjistím si, jak tomu je/ zjistím to*). ČSP pak kurzívou dává najevo přidaný předmět (*to*) oproti masorétskému textu. B21 překládá „*poznám to*“ – terminologicky poměrně přesné, avšak také nedrží bezpředmětný tvar ani jednotný překlad slovesa וַיִּבְרָא v obou zmíněných verších (*vyvolit* x *poznat*). Slovenský překlad uvádí „*chcem to vediet*“ – vyjadřující naléhavost daného tvaru kohortativu; ani tento překlad však nedrží jednotný překlad našeho slovesa.⁶²

Uvedené katolické překlady překládají celý verš 21 (oproti všem ostatním překladům, kterými jsem se zabývala) odlišně, zmíním proto alespoň krátce,

⁶⁰ ČSP. Poznámkový aparát k 18. kap. S. 30.

⁶¹ DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genezis: Komentáre k Starému zákonu*. Trnava: Dobrá kniha, 2008. S. 418.

⁶² na potřebu jednotného překladu slovesa וַיִּבְרָא v rámci pochopení jeho funkce v celém úseku kapitol 18,1-19,29 upozorňuje v poznámce pod čarou PRUDKÝ, M. *Obtížné oddíly knih Mojžišových*. S. 71.

v čem se od sebe překlady odlišují. České katolické překlady vycházejí v tomto verši z odlišné punktace hebrejských konsonant slova כלה. Masorétský text punktuje toto slovo jako כָּלָה *kala* - *zničení*. Toho se drží a z něho vycházejí i všechny zmíněné překlady (včetně českých židovských – viz dále s. 43). České katolické překlady však vycházejí z odlišné punktace tohoto slova – כָּלָה (*kulá* – *všechno*). ČKP to v poznámkovém aparátu zdůvodňuje tím, že první varianta nedává v tomto kontextu jasný smysl.⁶³ Pro srovnání zde uvádím, jak se s tímto veršem (resp. s překladem slov עָשׂוּ כָּלָה) vypořádaly některé jiné překlady: ČKP: *Chci sestoupit a podívat se, zda doopravdy dělají všechno* (עָשׂוּ כָּלָה), *co odpovídá nářku, který ke mně přichází, nebo ne. Chci to vědět!*“ Oproti např. B21: *Proto sestoupím a uvidím: pokud jednali* (עָשׂוּ) *tak, jak nasvědčuje křik, jenž se mi donesl, je s nimi konec* (כָּלָה); *a pokud ne, poznám to.*“ Na tomto místě je třeba zmínit, že ČSP, který se jinak snaží o přesnost překladu a vhledy do logiky hebrejského jazyka, zde problematický termín zcela vynechává: ... *že už musím sestoupit a podívat se, zdali jednají* (עָשׂוּ) *podle toho křiku, který se ke mně donesl. A jestli ne, zjistím to.*

Co se týče překladu hebrejského výrazu na konci tohoto verše, Jeruzalémská bible uvádí „tak se to dozvím“⁶⁴. Zde je to míněno zřejmě jako (parafrázováno): tak = tímto způsobem se to dozvím – tím, že sestoupím a uvidím. Hebrejskou zápornou podmínku (וְאִם־לֹא), která bezprostředně předchází kohortativu slovesa יָדַע, Jeruzalémská bible posouvá spíše na počátek verše do souvislosti s עָשׂוּ – tedy: „zda sodomští dělali či nedělali vše, nač ukazuje křik proti nim, který vystoupil až k Hospodinu“. Český katolický překlad se přiklonil k naléhavému zvolání „Chci to vědět!“. Tímto způsobem

⁶³ *Pentateuch. ČKP, 2006. S. 78.*

⁶⁴ celý verš 21 zní: *Chci sestoupit a podívat se, zda udělali či neudělali vše, nač ukazuje křik proti nim, jenž vystoupil až ke mně; tak se to dozvím.*“

překládá všechny tři kohortativy v tomto verši (אַרְדֵּה־נָנָא אֶרְאֶה אֶרְעֶה) – chci *sestoupit*, chci *se podívat*, chci *to vědět*.

Ani jeden z těchto výše zmíněných katolických překladů nedrží bezpředmětný tvar slovesa, ani jednotnost v překladu téhož slovesa v jednom úseku.

c) české židovské překlady Gn 18,16-21⁶⁵

Oba uvedené židovské překlady shodně uvádějí za hebrejský výraz יִרְעֶתִיו v 19. verši překlad „*poznal jsem ho*“. Už jsem naznačila a vyplývá to rovněž z mého pracovního překladu, že tuto variantu považuji za terminologicky nejpresnější a rovněž vhodnou pro hlubší pochopení funkce tohoto slovesa v rámci celého příběhu o Sodomě (18,1-19,29). Zejména u Českého rabínského překladu je patrná snaha o co nejuvěrnější překlad hebrejských veršů.

Ve verši 21 však shoda mezi oběma překlady končí. ČRP se také zde snaží o co nejpresnější překlad, i za cenu jisté neplynulosti textu („*zda konali bezpráví ...- pak zničení: pakli ne, **chci to vědět***.“). Sidónova verze se naproti tomu doslovnému překladu vyhýbá a dokonce nenechává nejběžnějším překladům slovesa *j-d-a* zaznít vůbec („*zničím je, **anebo tomu tak není***“). Oba dva překlady se však drží v otázce punktace slova כִּלְהַ masorétského textu (*zničení*).

d) některé anglické překlady⁶⁶ Gn 18,16-21

Pro ilustraci jsem vybrala i několik anglických překladů k porovnání: English Standard Version, King James Version, New Jerusalem Bible, Jewish Publication Society.

⁶⁵ viz tabulku překladových verzí v Přílohách, s. 123.

⁶⁶ viz tabulku překladových verzí v Přílohách, s. 124.

Ve verši devatenáctém překládají výraz יָדַעְתִּי každý trochu jinak; překlady jsou však vcelku podobného typu, jako ty české: *for I know him* (KJV – *neboť znám jej*); *for I have known him* (JPS – *neboť jsem jej poznal/znam jej*); *for I have chosen him* (ESV – *neboť jsem jej vybral/vyvolil*); *for I have singled him* (NJB – *neboť jsem si jej vyvolil*).

Jiné to je s veršem 21 a překladem výrazu יָדַעְתִּי. Nejenže všechny uvedené překlady užívají téměř stejné znění překladu (*I will know/I shall know* – *poznám, budu vědět*), ale taktéž shodně vynechávají překlad nejednoznačného slova כָּלָה/כִּלָּה.

2.1.2 Výklad

V této podkapitole se budu zabývat výkladem daného úseku (Gn 18,16-21), který jsem výše podrobila kompoziční, terminologické a textové analýze. Soustředím se především na sloveso יָדַע (v. 19 a 21), na jeho interpretaci, pozici a funkci v tomto úseku i v celé příběhové kompozici (Gn 18,1-19,29). To však bez kontextu, v jakém se bezprostředně sloveso vyskytuje, není možné, proto stručně vyložím i okolní verše a kapitoly.

Širší kontext

Úsek Gn 18,1-19,29 je nevydělitelnou součástí abrahámovského cyklu, s kterým jej spojuje řada tematických i slovních ohlasů.⁶⁷ Kompozice motivů v Gn 18,1-19,29 navazuje na příběhovou linii kapitol 13-14.⁶⁸ Témata, kterým se zde dává prostor nově a mocně zaznít, byla představena právě v již

⁶⁷ WENHAM, G. J. *Genesis 16-50* (WBC). 1994. S. 44.

⁶⁸ (kol.) *The New Interpreter's Bible* (NIB). Vol. 1. Nashville: Abington Press, 1994. S. 467.

zmíněných kapitolách třináct a čtrnáct.⁶⁹ Jde o témata spojená s Abrahamovým synovcem Lotem (Gn 13,10-12⁷⁰; 14,12.16⁷¹), s okolím a špatným morálním charakterem Sodomy a Gomory či s jedním z klíčových motivů abrahámovského příběhu – se zaslíbením potomstva.

Hlavním tématem úseku Gn 18,1-19,29 je však Sodoma a Gomora. Tato města hrají v rámci abrahámovského příběhu (Gn 12-50) podobnou roli, jakou má příběh o babylonské věži v „pradějinách“ knihy Genesis (kapitoly 1-11).⁷² Jestliže Babel ztělesňuje nenásledováníhodnou formu lidského života v městském státu (oproti té podobě, k jaké jsou Abraham a Sára povoláni), pak představuje *Sodoma a Gomora* pokračující ostrý protiklad lidského chování a soužití vůči tomu, jakým by „Boží“ povolání mělo být.⁷³ Na tomto místě nelze nepoznamenat také jasnou podobnost s příběhem o Noemovi a potopě světa. V obou případech jde v podstatě o stejné téma – masové zničení světa či dvou měst kvůli zkaženosti a lidskému hříchu a útěk (záchrana) jednoho spravedlivého a jeho rodiny.⁷⁴ V příběhu o Sodomě se objevuje i mnoho slovních a formulačních ohlasů odkazujících na příběh o potopě; např. „*Bůh se rozpomněl* (וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אֲבְרָהָם) *na Abrahama*“ (Gn 19,29)⁷⁵

⁶⁹ JANZEN, J. Gerald. *Abraham and All the Families of the Earth: A Commentary on the Book of Genesis 12-50*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1993. S. 57.

⁷⁰ ČEP: *Lot se rozhlédl a spatřil celý okrsek Jordánu směrem k Sóaru, že je celý zavlažován, že je jako zahrada Hospodinova, jako země egyptská. To bylo předtím, než Hospodin zničil Sodomu a Gomoru.* ¹¹ *Proto si Lot vybral celý okrsek Jordánu a odtáhl na východ. Tak se od sebe oddělili.* ¹² *Abram se usadil v zemi kenaanské a Lot se usadil v městech toho okrsku a stanoval až u Sodomy.*

⁷¹ ČEP: ¹² *Vzali s sebou též Abramova synovce Lota s jeho jméním, sídlil totiž v Sodomě, a odtáhli.* ¹⁶ *Všechno jmění přinesl zpět a nazpět přivedl též svého bratra Lota s jeho jméním, i ženy a lid.*

⁷² JANZEN, J. Gerald. *Abraham and All the Families of the Earth*. 1993. S. 57.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ WENHAM, G. J. *Genesis 16-50 (WBC)*. 1994. S. 41.

⁷⁵ ČEP: *Ale Bůh, když vyhlazoval města toho okrsku, pamatoval na Abrahama: poslal Lota pryč ze středu zkázy, když vyvracel města, v nichž se Lot usadil.*

paralelně ke Gn 8,1:⁷⁶ „Bůh se rozpomněl (וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת-נֹחַ) na Noeho“.⁷⁷

Sloveso זָכַר hraje významnou roli i v Ex 2,23-25, kterým se budu podrobněji zabývat níže, a všude tam, kde se Bůh rozhodne aktivně zasáhnout a vytrhnout člověka (lid) z nějakého jeho či jejího utrpení (Gn 8,1; 19,29; 30,22; Ex 2,24; popř. jako reflexe i Ž 106,45).

Za střed celé příběhové kompozice kapitol 18-19 je možné považovat dialog (zasazený do narativního rámce) Hospodina s Abrahamem, ve kterém se řeší osud měst Sodomy a Gomory (v. 23-33).⁷⁸ S tématem Sodomy a Gomory nutně souvisí také tíživá otázka, zda spravedlivý má být zničen spolu s hříšníkem.⁷⁹ Podobná otázka rezonuje i v dalších knihách Starého zákona (Jób 9,22-24; Amos 7,1-9; Jonáš).

Dalšími podtématy, která se nabízejí mezi řádky, jsou: Abrahamovo potomstvo (Gn 18,1-15.18.19), Abraham a jeho role jako „vyvoleného“⁸⁰ (Gn 18,18-21.23-32), téma pohostinnosti⁸¹ nebo kontroverzní a pro nás zajímavá otázka Boží prozřetelnosti – Boží vševědounosti (Gn18,20-21).

Žánrové zařazení textu, „Sitz im Leben“

Jak už bylo několikrát zmíněno, jde o *narativní text*, protkaný několika silnými teologickými motivy, které jsou vykresleny na základě dialogů (popř. monologu). Celá pasáž Gn 18,16-33 však připomíná spíše právní prošetřování.⁸² Abrahamovy přímluvy by se pak daly charakterizovat mnohem

⁷⁶ ČEP: *Bůh však pamatoval na Noeho i na všechnu zvěř a všechn dobytek, který s ním byl v arše. Způsobil, že nad zemí zavanul vítr, a vody se uklidnily.*

⁷⁷ WENHAM, G. J. *Genesis 16-50 (WBC)*. 1994. S. 44, 59.

⁷⁸ (kol.) *The New Interpreter 's Bible (NIB)*. 1994. S. 467.

⁷⁹ (kol.) *The New Interpreter 's Bible (NIB)*. 1994. S. 467.

⁸⁰ (kol.) *The New Interpreter 's Bible (NIB)*. 1994. S. 467.

⁸¹ (kol.) *An Exposition of the Bible. Vol I. Genesis-Ruth*. Hartford: The S. S. Scranton Co., 1903. S. 48.

⁸² (kol.) *The New Interpreter 's Bible (NIB)*. 1994. S. 467.

trefněji jako právní než jako modlitební akt.⁸³ Hospodin oznamuje Abrahamovi svůj záměr zničit hříšná města a zve ho tak k aktivnímu zapojení do otázky soudu a milosti. Abraham předkládá Hospodinu námitky (přece Hospodin, nejvyšší a svrchovaný Bůh, nevyhladí s hříšníkem i spravedlivého!). To vychází z představy Hospodina jako garanta lidského štěstí, či spíše garanta toho, že na spravedlivého člověka, který se „bojí Hospodina“, pozdější terminologií který „chodí po Hospodinově cestě“, nepříjde nějaká katastrofa, která evidentně není zaviněna jeho či jejím chováním. A jestliže přijde, pak má člověk právo volat k Hospodinu o nápravu. Tato teologie je notně zastoupena např. v Knize žalmů (např. Ž 7,17, 26 aj.).

Diachronní rozbor

V otázce pramenného původu kapitol 18-19 nepadají mezi badateli úplná shoda. Úsek 18,16-33 je běžně přisuzován prameni J (jahvistovi); avšak příběh ve své současné podobě může být relativně pozdní kompozice.⁸⁴ Vstupní scéna celého příběhového celku (Gn 18,1-19,29) otevírá pohled do nomádského života na Blízkém východě.⁸⁵ NIB však uvádí, že autor oddílu nezpravuje o jedné určité události Abrahamova života, nýbrž reflektuje teologické otázky související s náboženskou krizí v redaktorově současné komunitě ožíváním starobylé tradice o přírodní katastrofě.⁸⁶

Co se týče našeho kratšího úseku (18,16-21), považoval Wellhausen verše 17-19 za pozdní vložku; Noth však ukázal, že pouze v. 19 může být považován za pozdější přídavek, neboť jsou v něm užity formulace, které jsou evidentně cizí starším látkám („střežit Hospodinovu cestu“, „činit spravedlnost

⁸³ (kol.) *The New Interpreter 's Bible (NIB)*. 1994. S. 467.

⁸⁴ (kol.) *The New Interpreter 's Bible (NIB)*. 1994. S. 467.

⁸⁵ (kol.) *An Exposition of the Bible. Vol I. Genesis-Ruth*. Hartford: The S. S. Scranton Co., 1903. S. 47.

⁸⁶ (kol.) *The New Interpreter 's Bible (NIB)*. 1994. S. 467.

a právo“)⁸⁷. Podle ICC však vykazuje jak myšlení tak jazyk ve verších 17-19 znaky deuteronomistického vlivu.⁸⁸ WBC však vidí tuto sekci jako ucelenou (integrální) jahvistickou práci v rámci dějového celku kapitol 18-19.⁸⁹

2.1.3 Výklad po verších

Pro lepší srozumitelnost dělím úsek Gn 18,16-21 na tři pododdíly: 1. narativní úvod - narativní zarámování (v. 16), 2. Hospodinův vnitřní monolog (v. 17-19), 3. vyhlášení soudu nad Sodomou (v. 20-21). Jednotlivé verše však budu vykládat i samostatně.

Narativní úvod

Verš 16 je narativním, kataforickým nadpisem k následnému Božím monologu. Jde o narativní uvození časové a místní okolnosti této Boží promluvy, ve které se Hospodin obrací nejdřív sám k sobě (v. 17-19) a posléze i nahlas k Abrahamovi (v. 20-21) a kde se představují klíčová témata a problémy, které budou ústřední pro (téměř) celou devatenáctou kapitolu.

A tu vstali odtamtud ti lidé/muži	16a	וַיִּקְמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים
a tu shlédli/zamířili k tváři Sodomy.	b	וַיִּשְׁקֹפוּ עַל־פְּנֵי סֹדֶם
A když Abraham šel s nimi,	c	וְאַבְרָהָם הֵלֵךְ עִמָּם
k vyslání jejich / aby je vyslal/vyprovodil,		לְשַׁלְּחָם:

⁸⁷ VON RAD, Gerhard. *Genesis: A Commentary*. S. 209.

⁸⁸ SKINNER, John. *Genesis. The International Critical Commentary (ICC)*. S. 303.

⁸⁹ WENHAM, G. J. *Genesis 16-50 (WBC)*. 1994. S. 44.

Tři muži (הַאֲנָשִׁים), poslové, kteří přišli k Abrahamovu stanu, kteří tam byli pohoštěni a kteří zvěstovali starým manželům brzké narození potomka (v. 18,1-15), nyní *vstali* (וַיִּקְמוּ) a *pohlédli* (וַיִּשְׁקֹפוּ) dolů směrem k Sodomě. Zde je to poprvé, kdy se čtenář dozvídá, že se muži/ poslové zajímají o Sodomu.⁹⁰ Abraham šel s nimi, aby je *vyprovodil* (לְשַׁלְּחָם). Scéna nyní jako by se zastavila a otevřel se prostor k Božímu vnitřnímu rozjímání a rozhodování.

Hospodinův vnitřní monolog

Boží interní promluva se skládá ze tří veršů, které paralelně opisují tři myslitelné části. První část je vznesení (rétorické) otázky, druhá část je charakteristikou Abrahama a třetí je jakési další zdůvodnění, podpora Božího rozhodnutí vyjavit Abrahamovi svůj plán („vždyť to je Abraham – znám ho!“). Odehrává se „před oponou“ – jen k vidění a slyšení divákům či posluchačům či čtenářům.

Ve svém monologu pak Hospodin sumarizuje celý abrahámovský cyklus⁹¹ prostřednictvím dvou výpovědí osmnáctého verše: Abraham se stane velkým a mocným národem (Gn 12,2) a budou v něm požehnány všechny národy země („bude požehnáním“) (Gn 22,18).

a Hospodin si řekl:	17a	וַיְהִי אָמַר
„Zakrývám snad já od Abrahama,	b	הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם
co činím?	c	אֲנִי עֹשֶׂה: אֲשֶׁר

⁹⁰ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, vol. 2., 1994. S. 49.

⁹¹ KESSLER, Martin – DEURLOO, Karel. *A Commentary on Genesis: the Book of Beginnings*, 2004. S. 116. Srv. též: WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, vol. 2, 1994. S. 50.

V tomto verši Hospodin zahajuje svůj interní monolog (*Zakryji snad já před Abrahamem, co učiním?*). Podle slovenského komentáře ke knize Genesis je tady sloveso אָמַרּ בְּלִבּוֹ (řekl si v srdci – tj. *pomyslel si*; srv. Ž 10,6.11.13; 14,1; 53,2 atd.).⁹² Otázka, kterou si zde Hospodin v nitru klade, se zdá být rétorickou – čtenář tuší zápornou odpověď, parafrázovaně řečeno: „ne, nezakryji, vždyť je to Abraham!“. Zdá se také, že tato otázka je směřována na dva muže, kteří Hospodina (třetího „muže“) doprovázejí (srv. 18,1n)⁹³. Podle WBC jde o členy božského koncilu (srv. Jr 23,18).⁹⁴ Skutečnost, že jeden z poutníků je sám Hospodin, vyvozuje řada komentářů z verše 19,1⁹⁵, ve kterém přicházejí do Sodomy pouze dva poslové; vyvozuje se proto, že ve v. 18,22 Abraham zůstává stát před třetím „poutníkem“ (tedy před Hospodinem).⁹⁶

Abraham je zde svým způsobem přijat v Boží mysli jako pravý prorok, který má účast na Božích tajemstvích (srv. Am 3,7: *Ovšem, Panovník Hospodin nečiní nic, aniž by zjevil své tajemství prorokům, svým služebníkům.*)⁹⁷ Podstata otázky pak je to, zda Abraham využije své privilegium přístupu k Božím úvahám, které prorokové užívají.⁹⁸ Samotným vyslovením této otázky však se již vyjadřuje Hospodinovo přání přizvat Abrahama k následující disputaci o osudu Sodomy a Gomory.

⁹² DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genesis: Komentáře k Starému zákonu*. 2008. S. 431. Podobné výskyty takovéto zkrácené fráze je prý možné najít též v Gn 20,11; Ex 13,17 či 1Sm 20,26.

⁹³ ČEP: *I ukázal se Hospodin Abrahamovi při božišti Mamre, když seděl za denního horka ve dveřích stanu. ² Rozhlédl se a spatřil: Hle, naproti němu stojí tři muži. Jakmile je spatřil, vyběhl jim ze dveří stanu vstříc, sklonil se k zemi.*

⁹⁴ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 50.

⁹⁵ ČEP (19,1): *I přišli ti dva poslové (~ykiŮa'l.M;h; ynE“v.) večer do Sodomy. Lot seděl v sodomské bráně. Když je spatřil, povstal jim vstříc, sklonil se tváří k zemi.*

⁹⁶ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 50.

⁹⁷ KESSLER, Martin – DEURLOO, Karel. *A Commentary on Genesis: the Book of Beginnings*, 2004. S. 116.

⁹⁸ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 50.

A Abraham...	18a	וַאֲבָרְכֶם
jisto jistě se stane národem velikým		הֵיוּ יְהִי־לְגוֹי גָדוֹל
a mocným,		וְעֲצוּם
a požehnány v něm budou	b	וְנִבְרַכְוּ בּוֹ
všechny národy země.		כָּל גּוֹי הָאָרֶץ:

Tento verš dává důvod pro takové privilegium, totiž možnosti mít účast na Božích tajemstvích a úvahách – Abrahamovi dané zaslíbení.⁹⁹ Jde o podobnou formulaci jako v Gn 12,2n¹⁰⁰. Verš je jakousi sumarizací toho, o co jde v celém abrahámovském cyklu. Sloveso היה (*být, stát se*) zde tvoří formu *figura etymologica*; to má umocňovat dojem jistoty naplnění Božího zaslíbení. Hospodin si zde (ve svém srdci) *připomíná* (זָכַר), co Abrahamovi zaslíbil (Gn 12, 15, 17), snad se tu implicitně naráží i na uzavřenou smlouvu a změnu jmen (Gn 17). Přidáním adjektiva „mocný“ (עֲצוּם) a rozšířením dosahu požehnání na „všechny národy země“ (גּוֹי הָאָרֶץ) namísto „všech čeledí země“ (הָאֲדָמָה) se zdá být původní zaslíbení ještě posíleno.¹⁰¹

⁹⁹ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, vol. 2, 1994. S. 50.

¹⁰⁰ ČEP: *Učiním tě velkým národem, požehnám tě, velké učiním tvé jméno. Staň se požehnáním!* ³ *Požehnám těm, kdo žehnají tobě, prokleji ty, kdo ti zlořečí. V tobě dojdou požehnání veškeré čeledi země.*"

וַאֲעֲשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל וְאֲבָרְכֶךָ וְאֲנִדְלָה שְׁמֶךָ וְהָיָה בְרַכָּה:
וְאֲבָרְכֶךָ מִבְּרַכְיָךָ וּמִמְקַלְיָךָ אֲאִר וְנִבְרַכְוּ בְךָ כָּל מְשֻׁפָּחַת הָאֲדָמָה:

¹⁰¹ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 50.

Vždyť poznal jsem ho.	19a	כִּי יִדְעֵתִיו
Kvůli tomu, co přikáže synům svým	b	לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת־בְּנָיו
a domu jeho po něm.		אֶחָדָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ
A tak budou střežit cestu Hospodinovu	c	וְשָׁמְרוּ דֶרֶךְ יְהוָה
k činění spravedlnosti a práva.“ /aby činili spravedlnost a právo.		לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט
Kvůli tomu / proto přinesl Hospodin na Abrahama	d	לְמַעַן תָּבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם
to co mluvil na něj/o něm.		אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו:

Zde autor textu nechává dále rozehrávat podobnost Abrahama s proroky¹⁰² – Hospodin Abrahama *poznal, zná ho* (יִדְעֵתִיו). Vstupuje s ním tímto do osobního vztahu.¹⁰³ Podobně (v přímé řeči) můžeme sloveso ידע vidět v povolávací formuli u proroka Jeremjáše (Jr 1,5 - יִדְעֵתִיךָ)¹⁰⁴ nebo v retrospektivním shrnutí u Mojžíše (Ex 33,12 - יִדְעֵתִיךָ)¹⁰⁵. Tím, že Hospodin Abrahama *poznává*, jej svým způsobem *vyvoluje*¹⁰⁶, aby jeho synové a celé jeho potomstvo (doslova *jeho dům* – בֵּיתוֹ) dodržovali cestu Hospodinovu tím, že budou činit *spravedlnost a právo* (צְדָקָה וּמִשְׁפָּט); sloveso *činit* (לַעֲשׂוֹת) zde vysvětluje to, v čem spočívá zachovávání Hospodinovy cesty.¹⁰⁷ Jde

¹⁰² KESSLER, Martin – DEURLOO, Karel. *A Commentary on Genesis: the Book of Beginnings*. 2004. S. 116.

¹⁰³ SKINNER, John. *Genesis. The International Critical Commentary (ICC)*. S. 304.

¹⁰⁴ ČEP: "Dříve než jsem tě vytvořil v životě matky, **znal jsem tě**, dříve než jsi vyšel z lůna, posvětil jsem tě, dal jsem tě pronárodům za proroka."

¹⁰⁵ ČEP: Mojžíš řekl Hospodinu: "Hleď, ty mi říkáš: Vyved' tento lid. Ale nesdělil jsi mi, koho chceš se mnou poslat, ačkoli jsi řekl: »**Já tě znám jménem**, našel jsi u mne milost.«"

¹⁰⁶ KESSLER, Martin – DEURLOO, Karel. *A Commentary on Genesis: the Book of Beginnings*. 2004. S. 116. Tak i WBC. S. 50.

¹⁰⁷ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 37.

o vytvoření bohabojné komunity.¹⁰⁸ Závazek vyučovat děti je pak v Zákoně neustále opakováno (Ex 12,25-27; Dt 6,1-3; 6-7; 20-25).

Z výše uvedeného důvodu se mnoho překladů a komentářů přiklání k překladu slovesa **יָדַעַתִּי** termínem *vyvolit* – upřednostňují tak jen jeden, troufám si říct vedlejší významový aspekt slovesa **יָדַעַתִּי**. Charakter Boží výpovědi, že někoho zná, má v sobě hloubku intimity, blízkého vztahu až na rovině určitého partnerství. Do partnerského vztahu s Hospodinem však nemůže vstoupit kde kdo. Hospodin nejdříve (vyvoleného) člověka *poznává*, přichází s ním do *vztahu*, což většinou není explicitně a hned na začátku příběhu řečeno, nicméně se s tím faktem retrospektivně počítá. Stejně jako to je v knize Exodus u Mojžíše (Ex 33,12)¹⁰⁹, o němž bude ještě podrobněji řeč, nebo v povolávací formuli u proroka Jeremjáše (Jr 1,5)¹¹⁰.

Tento verš je v mnohém ohledu klíčem pro pochopení celé příběhové kompozice kapitol 18,1-19,29. Základním tématem příběhu je *spravedlnost*, projevená pohostinností (Gn 18,2-5; vztah 18,20n a 19,1n).¹¹¹ To se vyjevuje také v Abrahamových přímluvách, kdy se ptá, zda Hospodin zničí spolu se svévolníkem i *spravedlivého* (**צַדִּיקִים**). Jde o spravedlnost a právo (termíny netypické pro knihu Genesis)¹¹² mezi lidmi, o což Hospodinu evidentně jde a na čemž mu záleží. Hospodin po člověku chce, aby jednal spravedlivě a dobře.¹¹³ V Sodomě se však spravedlnost a právo nedodrжуje (alespoň podle úpění, které k němu přichází – v. 20-21).

¹⁰⁸ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 50.

¹⁰⁹ ČEP: *Mojžíš řekl Hospodinu: "Hleď, ty mi říkáš: Vyveď tento lid. Ale nesdělil jsi mi, koho chceš se mnou poslat, ačkoli jsi řekl: »Já tě znám jménem (יָדַעַתִּי בְשֵׁמִי), našel jsi u mne milost.«*

¹¹⁰ ČEP: *"Dříve než jsem tě vytvořil v životě matky, znal jsem tě (יָדַעַתִּי), dříve než jsi vyšel z lůna, posvětil jsem tě, dal jsem tě pronárodům za proroka."*

¹¹¹ PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“ 2006. S. 79.

¹¹² (kol.) *The New Interpreter's Bible (NIB)*, 1994. S. 467.

¹¹³ PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“ 2006. S. 69.

Sloveso ve tvaru יָדַעְתִּי je *hapax legomenon*; v tomto tvaru se již ve starozákonním kánonu nevyskytuje. Vůbec skutečnost, že Bůh někoho poznává, je v Židovské bibli velmi ojedinělá událost. Tvar slovesa יָדַע - יָדַעְתִּי (*poznal jsem tě, znám tě*) je v kánonu pouze třikrát. Dva výskyty jsou už zmíněny výše, třetí výskyt je v knize proroka Ozeáše přímé, obžalovací řeči Hospodina proti lidu (Oz 13,5)¹¹⁴. Ani v jiných gramatických tvarech Hospodin člověka nepoznává. Hospodin poznává *nějakou skutečnost* (Gn 18,21 אָדָּעָה; Ex 2,25 וַיֵּדַע), poznává, že je nějaká skutečnost (např. Gn 22,12 – אֱלֹהִים אֶתָּה – יָדַעְתִּי פְּרִירָא aj.), ale *člověka* poznává (či kolektivní postavu lidu) jen v těchto zmíněných případech. Toto privilegium je určeno pouze Abrahamovi, Mojžíšovi, Jeremjášovi, a popř. i kolektivní postavě lidu v retrospektivním, prorockém popisu událostí na poušti. V Pentateuchu jsou to pouze postavy Abrahama a Mojžíše.

Boží poznání v tomto verši je pak rozvedeno do podrobných charakteristik toho, co znamená být s Bohem v takovém vyvoleném vztahu. Hospodin Abrahama poznal kvůli tomu, co (teprve) přikáže svému potomstvu – synům a domu, co přijde po něm (poznání se děje z našeho hlediska trochu nelogicky časově dopředu). Důvod, proč to Abraham přikáže, je ten, že mají střežit cestu Hospodinovu. To znamená činit spravedlnost a právo.

Poslední část verše (d) je trochu nesrozumitelná. Ich-forma, kterou verš začínal, se zde náhle mění a Hospodin o sobě mluví ve třetí osobě („*proto/aby přinesl Hospodin na Abrahama...*“). Všechny překlady, s kterými jsem pracovala, zařazuje tuto větu do přímé řeči Hospodinova monologu a překládají „aby naplnil/ splnil/ uskutečnil/ plnil“; jediný židovský překlad (Chamiša Chumšej Tóra) uvádí „aby přivedl“. Dalším problémem je druhá část věty: אֵת אֲשֶׁר-דָּבַר עָלָיו. To se zpravidla překládá jako „...to, co o něm

¹¹⁴ ČEP: *Já jsem tě poznal (יָדַעְתִּי) na poušti, ve vyprahlé zemi.*

řekl/zaslíbil“. Použito je přitom sloveso רבר. Překladaelé evidentně měli na mysli všechna zaslíbení (syna, početného potomstva, požehnání pro národy, daru země...) daná Abrahamovi. Tuto interpretaci podporuje i schéma „zaslíbení – poslušnost – naplnění zaslíbení“, které můžeme v tomto verši postřehnout a které je nedílnou součástí starozákonní teologie smlouvy (např. Ex 19,4-5).¹¹⁵ Verze, s níž pracuji ve svém pracovním překladu, navrhuje trochu odlišné čtení: *Proto přinesl Hospodin na Abrahama to, co mluvil na něj.* Přes kostrbatost překladu míří pochopení formulace k následujícím veršům - k tomu, co se Hospodin chystá Abrahamovi oznámit, totiž soud nad Sodomou. Věta by tudíž znovu zdůvodňovala Hospodinovo rozhodnutí soud Abrahamovi vyjevit. Tento překlad má však jednu vadu: sloveso רבר má předložkovou vazbu (mluvit k...) s předložkou אל; s předložkou על se sloveso váže jinak (mluvit o...). Nicméně je jeden případ, kdy se sloveso רבר pojí s předložkou על ve smyslu „mluvit k“ - a to je „mluvit k něčímu srdci“ (Gn 34,3; 50,21). Z tohoto pohledu, že Hospodin chce mluvit k srdci Abrahamově, položit mu na srdce, co tíží srdce Hospodinovo, by takovýto alternativní překlad byl snad možný. Umocňuje to pak intimní vztah, který je již obsažen ve významu slovesa ידע.

To, že Hospodin člověka poznal, znamená podle slovenského komentáře, že Hospodin vstoupil do blízkého osobního vztahu s Abrahamem.¹¹⁶ Podobně je formulováno vyvolení Izraele jako národa v Oz 13,5 (viz výše) či v Am 3,2 (רק אֶתְכֶם יִדְעָתִי)¹¹⁷.

¹¹⁵ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 50.

¹¹⁶ DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genezis: Komentáře k Starému zákonu*, 2008. S. 432.

¹¹⁷ BKR: *Toliko vás samy poznal jsem (רק אֶתְכֶם יִדְעָתִי) ze všeliké rodiny země, protože trestati vás budu ze všech nepravostí vašich.*

Vyhlášení soudu nad Sodomou

WBC uvádí, že těmito verši vyjadřuje Hospodin svou starost o Sodomu a Gomoru, nikoli přímo soud.¹¹⁸

A tu řekl Hospodin:	20a	וַיֹּאמֶר יְהוָה
„Úpění Sodomy a Gomory...	b	זַעֲקַת סֹדֹם וְעִמּוֹרָה
vždyť je tak veliké!		כִּי־רַבָּה
A jejich hřích...	c	וְחַטָּאתָם
vždyť je tak těžký/vážený velmi!		כִּי כִבְדָה מְאֹד:

Verš je uvozen slovesem אָמַר ve tvaru narrativu (וַיֹּאמֶר יְהוָה). To napovídá, že následující slova budou proslovena nahlas¹¹⁹ – jde o začátek Hospodinovy proklamace – vyjevení závažného problému a nutnosti s tím něco dělat.

Hospodin se rozhodl prošetřit nárek plynoucí z velikého hříchu, který slyšel. Proto chce sestoupit a vidět (srv. Ex 3,7).¹²⁰ Teprve zde se čtenář dozvídá, proč přišli tři muži k Abrahamovi (Gn 18,1-15).¹²¹ Skoro se zdá, jako by se u Abrahama stavili jen tak náhodou, když šli kolem, a jen tak mimochodem mu „zvěštovali“ narození potomka. Pravým důvodem však bylo, že Hospodin chtěl poznat „na vlastní kůži“, jak je to s hříchem sodomských. Zastávka u Abrahama však nemusela být náhodná – Hospodin, protože Abrahama zná, chce se s ním poradit. Zve Abrahama do skoro až pohoršlivě partnerského vztahu, chce, aby se Abraham vyjádřil k tomu, co hodlá udělat. Je zde jakési vakuum – tabu – Hospodin jakoby to udělat nechtěl. Vždyť vyhlazení (byť

¹¹⁸ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 49.

¹¹⁹ Ibid. S. 50.

¹²⁰ KESSLER, Martin – DEURLOO, Karel. *A Commentary on Genesis: the Book of Beginnings*. 2004. S. 116.

¹²¹ Ibid.

hříšných měst) je vážný čin. Hospodin jakoby se chtěl nechat pohnout k milosrdenství, nechtěl uvěřit, že utrpení v Sodomě je tak velké, že potřebuje disciplinární trest.

Slovenský (jako i další komentáře) překládá formulaci **וְעָקַת סֹדֶם וְעִמֹרָה** jako „křik *proti* Sodomě a Gomoře“; uvádí, že Sodoma a Gomora zde má pravděpodobně význam genitivu objektu.¹²² Já se ve svém pracovním překladu držím formulace „křik Sodomy a Gomory“. Vycházím z významu slova **וְעָקַת**. Termín **וְעָקַת**, stejně jako jeho synonymum **וְצָעָקָה**, se v Bibli vyskytuje při volání o pomoc v důsledku bezpráví a ponižování¹²³ (např. vdov a sirotků – Ex 22,21n; Izraelitů v Egyptě Ex 2,24, 3,7.9; lidu pod Pelištejci 1S 9,16; noční úpění žalmisty Ž 88,2; křik nuzných a utištěných Jb 34,28; apod.). Podle uvedených výskytů a jejich kontextu nejde o křik obžaloby¹²⁴, nýbrž o zoufalý křik o pomoc; úpění vztahující se ne proti trapitelům, nýbrž mířící k uším Božím, podobně jako krev Ábela, která volala k Hospodinu ze země¹²⁵ (Gn 4,10)¹²⁶. Je zajímavé, že i když si slovenský komentář¹²⁷ všímá podobnosti s Ex 3,7¹²⁸ (**וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת-צְעָקָתָם שְׁמוֹעַתִּי**) - ...a úpění jejich slyšel jsem...), přiklání se k obžalovací formulaci „křik proti Sodomě“. Úpění trpících v Sodomě, jakožto křik utlačovaných, volání o pomoc podporuje i řada komentářů a studií.¹²⁹

¹²² DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genezis: Komentáře k Starému zákonu*, 2008. S. 432.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Jedině Nh 5,1 se dá chápat jako „křik proti“ – slovo **וְצָעָקָה** je však spojeno s předložkou *la*., ČEP: *Strhl se pak veliký křik lidu, zvláště žen, proti jejich bratrům Judejcům.*

וַתְּהִי צְעָקַת הָעַם וְנָשִׂיהֶם גְּדוֹלָה אֶל-אֱלֹהֵיהֶם הַיְהוּדִים:

¹²⁵ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 50.

¹²⁶ ČEP: Hospodin pravil: "Cos to učinil! Slyš, prolitá krev tvého bratra křičí (**אֶחָיֶךָ צָעָקִים אֵלַי**) ke mně ze země.

¹²⁷ DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genezis: Komentáře k Starému zákonu*, 2008. S. 432.

¹²⁸ ČEP: *Hospodin dále řekl: "Dobře jsem viděl ujařmení svého lidu, který je v Egyptě. Slyšel jsem jeho úpění pro bezohlednost jeho poháněčů. Znam jeho bolesti.*

¹²⁹ VON RAD, Gerhard. *Genesis: A Commentary*, 1972. S. 211; PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“ 2006. S. 69; JANZEN, J. G. *Abraham and All the Families of the Earth: A Commentary on the Book of Genesis 12-50*, 1993. S. 59; atd.

Část verše „b“ a „c“ (*úpění – tak veliké; hřích – tak těžký*) tvoří téměř úplně symetrický paralelismus syntetický. U slova **הַטְּאָתָם** (*hřích jejich*) pak jeho suffix napovídá, že se zde míní obyvatelé Sodomy a Gomory; suffix se však dá chápat i jako duál feminina, který by odkazoval k dvěma zmíněným městům (v hebrejštině gramaticky feminina).¹³⁰ Použitá frazeologie (*mnohé úpění a těžký hřích*) tvoří narážku na příběh o potopě (Gn 6,5); „chci sestoupit“ pak evokuje počátek soudu v Babelu (Gn 11,7).¹³¹

Sestoupím <i>hned</i>	21a	אֲרִדָּה־נָא
a uvidím:	b	וְאִרְאֶה
<i>Jak to je s tím úpěním jejím,</i>		הַפְּצַעְקוֹתָהּ
přicházejícím ke mně.		הַבָּאָה אֵלַי
Činí (způsobují) <i>to</i> ?	c	עָשׂוּ
Šmitec/konec/veta!		כִּלָּה
A jestli ne -	d	וְאִם־לֹא
poznám!		אֲדַע־:

V tomto verši Hospodin Abrahamovi oznamuje svůj záměr: Boží vizitace ve městě je otázka spravedlnosti – proto Hospodin, jako garant spravedlnosti, nechce dát jen na to, co má z „doslechu“, a hodlá *sestoupit a vidět*, chce sám *poznat*, jak je tomu v Sodomě se spravedlností a právem.¹³² Hospodin bere Abrahama do důvěrného vztahu a mluví s ním celkem otevřeně jako ochránce spravedlnosti po vší zemi.¹³³

¹³⁰ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 37.

¹³¹ Ibid. S. 50.

¹³² PRUDKÝ, M. „*Sodoma – Gomora!*“ 2006. S. 69.

¹³³ VON RAD, Gerhard. *Genesis: A Commentary*, 1972. S. 211.

Slovesa sestoupit a vidět (הִרְדָּף וְרָאָה) jsou ve tvaru kohortativu; příklonka נָפִי dodává promluvě naléhavost.¹³⁴ Stejně jako v Ex 2,23-25 Hospodin musí odpovědět na úpění doléhající k jeho uším, musí zasáhnout.¹³⁵ Na konci druhé kapitoly Exodu, kterou budu rozebírat následně, je Boží reakce na úpění (הִרְדָּף) vyjádřena obdobně: Hospodin *slyšel* úpění, *rozpomněl* se na smlouvu, *viděl* Izraelity a *poznal*. O sestoupení je pak řeč ve v. 3,7. Podle WBC to přitom není tak, že by Hospodin potřeboval sestoupit do Sodomy, aby si potvrdil to, co ví, nýbrž že místo navštíví již s ohledem na rozsudek. Zní to jako předem jasný závěr, ale finální „a jestli ne“ dává střípek naděje. A na této křehké naději zakládá Abraham svoje pole pro diskuzi. Je to přitom sám Bůh, kdo chce vytvořit místo pro přímluvu.¹³⁶ Toto Boží poznávání za soudním účelem záleží na výsledku prošetření.¹³⁷ Bůh uznává možnost milosti vyjádřenou podmíněným „a jestli ne“. Otevírá se tak možnost pro Boží smilování, jestliže se najde dostatečný počet spravedlivých (deset – v judaismu reprezentuje celé město)¹³⁸.

Sloveso :הִרְדָּף je takto punktované *hapax legomenon*. Možnosti překladu jsem již uváděla v příslušné podkapitole (2.1.1 – Srovnání překladových verzí, s. 40-44). Sloveso v tomto tvaru se vyskytuje ještě na dvou místech ve starozákonním kánonu: v knize Jób 23,5 a v knize Žalmů 39,5. (ČEP: ***Chťel bych vědět, jakými slovy by odpověděl, porozumět tomu, co mi řekne.***) (ČEP: *Hospodine, dej mi poznat, kdy přijde můj konec a kolik dnů je mi vyměřeno, at' vím, kdy ze světa sejdu.*). Nikde však to není takto na konci verše a nemá za

¹³⁴ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 37.

¹³⁵ JANZEN, J. Gerald. *Abraham and All the Families of the Earth: A Commentary on the Book of Genesis 12-50*, 1993. S. 59. Podobnosti si mezi oběma výskyty slovesa ירדע všímá i komentář AB: SPEISER, E. A. (překl.). *Genesis. The Anchor Bible (AB)*. New York: Doubleday & Company, Inc., 1964. S. 134.

¹³⁶ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 50.

¹³⁷ (kol.) *The New Interpreter's Bible (NIB)*, 1994. S. 468.

¹³⁸ KESSLER, Martin – DEURLOO, Karel. *A Commentary on Genesis: the Book of Beginnings*, 2004. S. 116.

sebou ani nějaký předmět ani nějakou vedlejší větu. V tomto tvaru je naprosto výjimečný výskyt.

Co se týče potíží s překladem prostřední části verše, hlavní možnosti a varianty překladů jsem již uvedla výše. Ve svém pracovním překladu se držím co nejvíce doslovného překladu, který přes svou kostrbatost, může mít svou logiku. Ve velmi úsporném vyslovení slova כָּלָה lze vycítit supící Hospodinův hněv. Jestliže se Hospodin přesvědčí, že Sodomští činí tak hrůzné věci, jako se to zdá podle úpění, už neudrží svůj hněv a obrazně přecedí přes zuby „dost/konec/šmitec“, mohli bychom parafrázovat „je s nimi amen“. WBC uvádí v této souvislosti, že slova כָּלָה עֲשֵׂה jsou idiom, který znamená „učinit zničení“.¹³⁹ To však ve tvarech, jak jsou v 21. verši, nedává příliš smysl. Leda že by se slovo עֲשֵׂה vztahovalo k Božím poslům. Překlad by zněl tak trochu odlišně: Sestoupím již, a uvidím, jak je to s tím jejím úpěním přicházejícím ke mně. – (Oni) učiní zničení, a jestli ne – poznám. Hospodin jakožto ochránce spravedlnosti však nechce primárně pro Sodomu trest, nýbrž sestupuje, aby případ vyšetřil, aby *poznal*.¹⁴⁰

Co však znamená toto Boží *poznání*, či *prozření*? Jak je možné, že Hospodin, který zná tak dobře Abrahama, že jisto jistě ví, že se stane velkým národem, ví, že jeho potomstvo bude střežit jeho cestu, totiž konat spravedlnost a právo, ví, že v něm budou požehnány všechny národy země, náhle *neví*, co přesně se děje v Sodomě a Gomoře? Nabízí se několik vysvětlení. V komentářích, se kterými jsem pracovala, se tomuto výrazu buď vůbec nevěnují, nebo oslabí provokativnost verše tvrzením, že Hospodin samozřejmě vše věděl a sestupovat nemusel, ale kvůli lidem (či kvůli Abrahamovu synovci Lotovi) chtěl dát sodomským šanci. Další opakovaný důraz byl v komentářích

¹³⁹ WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, 1994. S. 37.

¹⁴⁰ VON RAD, Gerhard. *Genesis: A Commentary*, 1972. S. 211.

kladen na soudní charakter této scény. Hospodin musí křik ze Sodomy řádně prošetřit a chce, aby to místo (byť plné hříšníků) mělo také svého obhájce (Abrahama). Prošetření pak spočívá v nezvratném důkazu – ve vlastní zkušenosti; jako kdyby Hospodinův názor „shora“ nestačil. V této části práce zůstaňme u konstatování, že Bůh, který sestupuje, sestupuje proto, aby danou situaci podrobněji přezkoumal. Z toho mohou vyplývat dosti odlišné teologické důsledky, co se Boží vševědoucnosti týče. K tomuto tématu se vrátím v podkapitole 3.2, která se zabývá patristickými výklady Gn 18,21.

Je zde však ještě třetí možnost výkladu. V Božím poznání je zřejmě rozdíl mezi poznáním jednotlivce a poznání nějaké skutečnosti nebo nějakého kolektivu lidí. Bůh Abrahama poznal a vstoupil s ním do zvláštního vztahu – o Abrahamovi ví vše, vidí mu do srdce, ví, v čem se trápí, ví, že se Sára smála, zná i směřování jeho života a jeho potomstva. Hospodin s Abrahamem promlouvá, dokonce mu naslouchá v přímluvách a nechává se přemluvit. Podobně je to s Mojžíšem či Jozuem. Mojžíš pak dokonce přistupuje k Hospodinu, vidí jeho „záda“, řekne slovo a Hospodin to učiní. Podobně prorokům Bůh plní jejich prosby (sežehne ohněm, koho je třeba, dává déšť, atd.). Podobně je to i s kolektivní postavou lidu, se kterým je Hospodin spjat smlouvou uzavřenou na Sínaji. Ale jestliže se jedná o nekonkrétní lidi (jako obyvatele Sodomy) či dokonce o Izraelity (בְּנֵי יִשְׂרָאֵל) otročící v Egyptě, musí být jejich nářek opravdu velký a musí stoupat k Hospodinovým uším po velmi dlouhou dobu (Ex 12,40n). Z výše řečeného i z verše 21 vyplývá, že Hospodin si přeje vstupovat s člověkem do vztahu, chce *poznávat*. Proto nestačí jen tušit podle přicházejícího úpění, co se v Sodomě děje. Hospodin chce poznat trpící, chce poznat ty, kteří chtějí s ním vstoupit do vztahu. To je vyjádřeno tím, že Boží poslové hledají pohostinnost – typický prostředek pro navázání dobrého vztahu. Jestliže tedy Hospodin najde dost spravedlivých lidí, kteří jsou ochotni vstoupit s ním do vztahu, tak pozná, prozře a od trestu upustí.

Co však vyplývá z těchto zjištění? Hospodin slyší nárek trpících a utlačovaných a chce jednat, nechce však plošně trestat (srv. Gn 8,21). Chce poznávat konkrétní lidi a vstupovat s nimi do vztahu. Zdá se, že Boží prozřetelnost, představená lidskému pokolení v podobě agentů morality, ustavuje horizont svobody, v které zlo může růst. Tento horizont však slouží jako hranice takovému zlu. Hospodin dává přesto Sodomským šanci, aby ukázali, jak odpoví na Boží vizitaci v podobě dvou poutníků hledajících pohostinnost.¹⁴¹

Dalšího rozporu, totiž v tom, co a jestli se Hospodin chystá učinit, si všímá i slovenský komentář¹⁴²: *První a poslední verš Božího monologu (v. 17 a 21) si zdánlivě protirečí: ve v. 17 Hospodin ví, co učiní, ale ve v. 21 se chce přesvědčit o hříchu Sodomy. O tom, co Hospodin přesně se Sodomou zamýšlí, se čtenář však dozvídá až v 19,13*¹⁴³.

2.1.4 Funkce slovesa וַיִּשְׁרַח v úseku Gn 18,1-19,29

Sloveso וַיִּשְׁרַח má v příběhové kompozici významnou roli. Je pojítkem mezi dvěma scénami příběhu a rozehrává otázky týkající se Božího a lidského poznávání, Božího a lidského jednání. V příběhu se sloveso objevuje ve svém kognitivním (rozeznávacím), existenciálně zakoušeném významu i jako vyjádření sexuálního styku.¹⁴⁴ Všechny tři významové roviny se v příběhu prolínají a provokativně na sebe narážejí.

V celém úseku Gn 18,1-19,29 se sloveso objevuje celkem čtyřikrát. Dva výskyty jsou v 18. kapitole v Božím monologu (v. 19 a 21), dva verše

¹⁴¹ JANZEN, J. Gerald. *Abraham and All the Families of the Earth: A Commentary on the Book of Genesis 12-50*, 1993. S. 59

¹⁴² DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genezis: Komentáre k Starému zákonu*, 2008. S. 440.

¹⁴³ ČEP: *My přinášíme tomuto místu zkázu, protože křik z něho je před Hospodinem tak velký, že nás Hospodin poslal, abychom je zničili.*"

¹⁴⁴ PRUDKÝ, M. *Sodoma – Gomora!* 2006. S. 71.

v devatenácté kapitole, když muži sodomští obklíčili Lotův dům (v. 5 a 8). V prvním případě jde o Boží poznávání, ve druhém případě o poznávání lidské.

První dva výskyty (kap. 18) jsem rozebrala výše. Ve verši 19 jde o Hospodinovu výpověď o Abrahamovi (*vždyť jsem ho poznal* - כִּי יָדַעְתִּיו); ve verši 21 Hospodin proklamuje, že pozná, jestli se v Sodomě děje nebo neděje to, co odpovídá křiku z toho místa (*poznám* - אֲדַעָה). Na obou těchto příkladech je vidět jedna rovina významu slovesa יָדַע.

Boží poznání vztahující se ke *člověku* (v. 19 – יָדַעְתִּיו) není ani kognitivní, ani zkušenostní, i když vyjadřuje trochu z obou významů. Samozřejmě neznamená ani styk na sexuální rovině, přestože se tomuto významu blíží, co se týče jeho *intimity*. Nejvíce odpovídá formulaci, že „Bůh někoho zná“ (někoho poznal), vstup do velmi blízkého, osobního, až partnerského vztahu, ze kterého vyplývají pro člověka nepopíratelná privilegia. Nejde přitom o jednostranný vztah, jak se to jeví podle jednosměrné formulace (Hospodin poznává člověka, ne naopak – leda opisem „vím, že *jsi* Hospodin“; např. Ex 18,11 יָדַעְתִּי כִּי-גָדוֹל יְהוָה). Tím, že Hospodin vstupuje s člověkem do vztahu, zve i člověka k blízkému vztahu k sobě, zve téměř k partnerství, sděluje mu svou vůli, nechává si radit.

Jiné je to s Božím poznáváním nějaké skutečnosti, v našem případě hříchu a utrpení v kontradikci k počtu spravedlivých v Sodomě. Toto Boží poznání je kognitivní, ale i existenciální. Hospodin nechce jen zpozřdí pozorovat chování Sodomských, nýbrž sestupuje, aby viděl „na vlastní oči“ a poznal „na vlastní kůži“ – ve smyslu zakusil. Ve verši 21 je však vyjádřeno více – Boží motivace není primárně přesvědčit se o hříchu, nýbrž přesvědčit se o tom, zda je skutečně nutné město smést z povrchu země. Jako garant spravedlnosti nemůže nechat úpění bez povšimnutí, ale jako by doufal, že skutečnost není tak hrozná, že lidé v Sodomě nejsou tak zkažení a zlí.

Boží poznávání, Boží vědění, vychází tedy z touhy po dobru – po dobru s člověkem a pro člověka.

Další dva výskyty slovesa ידע se nacházejí v 19. kapitole; tentokrát jde o poznávání *lidské*. Představme si nyní krátce kontext, ve kterém se tvary slovesa ידע vyskytují. Když dva Boží poslové dorazí k Sodomě, pozve je Lot do svého domu i přes jejich zdrženlivost. Večer obklíčí všichni muži toho města Lotův dům a požadují oba cizince, aby je poznali (v. 5)¹⁴⁵. „Vyved' nám je! Chceme je poznat!“ (הוֹצִיאָם אֵלַינוּ וְנִדְעָה אֹתָם:). Zde se nabízí významová rovina kognitivní – čtenář či čtenářka nabyde dojmu, že obyvatelé Sodomy jsou zvědaví na poutníky a chtějí se s nimi seznámit, chtějí vstoupit do vztahu, podobně jako Hospodin se vypravuje do Sodomy její obyvatele poznat¹⁴⁶. Ale to by to nemohla být Sodoma. Z následujících veršů je jasné, že Sodomští nechtěli s poutníky jen společensky konverzovat. Jde o ironickou narážku na v. 18,21¹⁴⁷ a zřejmý rozdíl v motivaci, proč chce poznat Hospodin a proč Sodomští: Lot jde před dveře a prosí je (nazývá je svými bratry!), aby jeho hostům „nezpůsobovali zlo“ (v. 7 – אַל־נָא אַחֵי תִרְעוּ:). Místo nich jim ve verši osmém nabízí své vlastní dcery, které „muže nepoznaly“ (לְאִידְעוּ אִישׁ) (שִׁתִּי בָנוֹת אֲשֶׁר). V obou případech hraje proto roli význam slovesa ידע ve smyslu sexuálního (zde nechtěného, *zlého*) styku; běží zde o znásilnění.

Lidské poznávání není vždy zlé. V této příběhové kompozici však slouží tento příklad jako jasný protipól k poznávání Božímu. Sodomští muži chtějí Boží posly *poznat* se škodolibostí sobě vlastní (srv. v. 8: „dělejte jim, co je *dobré* ve vašich očích – בְּעֵינֵיכֶם כָּטוֹב לָהֶן וְעֲשׂוּ לָהֶן), chtějí jim ublížit, znásilnit,

¹⁴⁵ ČEP: *Volali na Lota a řekli mu: "Kde máš ty muže, kteří k tobě této noci přišli? Vyved' nám je, abychom je poznali!"*

¹⁴⁶ stejný tvar kohortativu v singuláru (v. 18,21) a plurálu (v. 19,5). Tak: PRUDKÝ, M. *Sodoma – Gomora!* S. 71. In: HELLER, Jan - PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2006.

¹⁴⁷ Ibid.

ponížit je. Hospodin naopak sestupuje v naději, že najde dost spravedlivých, aby město nemusel zničit, nebo alespoň někoho, koho bude moci „povýšit“ – vyvést na horu (v. 17).

2.2 Exegeze Ex 2,23-25

Druhý úsek, jímž se budu podrobně zabývat, se nachází na konci druhé kapitoly knihy Exodus. Oproti knize Genesis, která od 12. kapitoly má za hlavní téma příběhy otců, dochází v druhé knize kánonu k několika posunům. Jako hlavní postavy již nevystupují jednotlivci, nýbrž se objevuje kolektivní postava *lidu*, kterou před Bohem zastupuje Mojžíš.¹⁴⁸ Jednotlivá vyprávění jsou založená na jasně definované teologii – útisk Izraelců (kap. 1) je předpokladem pro zaslíbení záchrany (kap. 3).¹⁴⁹ Pomyslným mostem mezi popisem útlaku synů Izraele a zaslíbením Boží záchrany je pak právě trojverší na konci 2. kapitoly, které je ve vyprávění určitým intermezem a které umožňuje nahlédnout do procesu Božího vnímání celé situace.

Masorétský text Hebrejské bible vyčleňuje verše 2,23-25 a mírně je odsazuje, nicméně jsou řazeny ještě v rámci druhé sidry, a to na jejím konci, která v tomto případě je shodná s dělením kapitol Starého zákona. Odsazením je však znázorněno, že ve vypravěčské linii příběhu nastává tematický zlom. Vyprávění se přestává zaměřovat na Mojžíše a jeho situaci u midjánského kněze a pomyslná kamera zaostří na nevyřešené drama pokořovaných Hebrejců (Ex 1,8-14) v Egyptě. V tomto případě komponenti biblického textu nenechávají promlouvat Boha v tzv. ich-formě, nýbrž jde o narativní úsek, kde Bůh (אלהים) je subjektem (v. 24-25). Čtyři slovesa ve tvaru narrativu, které popisují proces Božích pohnutek, posouvají děj svými závažnými teologickými výpověďmi nekompromisně dále – k Božímu sebezjevení Mojžíšovi ve třetí kapitole a pověření vyvést izraelský lid z „domu otroctví“, Egypta.

¹⁴⁸ RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny*, 2003. S. 184.

¹⁴⁹ Ibid.

2.2.1 Kompoziční analýza

Syntaxticko-strukturální rozpis s pracovním překladem

A tu se stalo	23a	nar.	וַיְהִי
v oněch mnohých dnech			בַּיָּמִים הָרַבִּים הֵם
a tu zemřel král Egypta.	b	nar.	וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם
A tu vzdychali synové Izraele	c	nar.	וַיֹּאנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
z té služby,			מִן־הָעֲבֹדָה
a tu úpěli.	d	nar.	וַיִּזְעֻקוּ
A tu vystoupilo volání jejich o pomoc	e	nar.	וַתֵּעַל שׁוֹעַתָם
k Bohu			אֶל־הָאֱלֹהִים
z té služby.			מִן־הָעֲבֹדָה:
A tu (u)slyšel Bůh	24a	nar.	וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים
úpění jejich.			אֶת־נַאֲקָתָם
A tu vzpomenu l Bůh	b	nar.	וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים
(na) svou smlouvu,			אֶת־בְּרִיתוֹ
totiž (na) Abrahama			אֶת־אֲבֹרָהָם
Izáka			אֶת־יִצְחָק
a Jákoba.			וְאֶת־יַעֲקֹב:
A tu viděl Bůh	25a	nar.	וַיִּרְא אֱלֹהִים
syny Izraele.			אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
A tu poznal/věděl Bůh.	b	nar.	וַיֵּדַע אֱלֹהִים: ס

Úsek začíná slovesem *היה* v narrativu (*a bylo, a stalo se*), které také naznačuje určitý zvrat ve vývoji událostí, což je čtenáři vzápětí potvrzeno dalším narrativem slovesa *נזר* (*a zemřel král Egypta*). Po této rámuující části verše 23 je možné další text rozdělit do dvou částí – úpění synů Izraele a Boží reakce na toto volání.¹⁵⁰ Situace synů Izraele se však od začátku útlaku (Ex 1,8-14) nezměnila. To je vyjádřeno dvojicí sloves *אנח* a *זעק* (*a vzdychali – a úpěli*). Toto úpění, *volání o pomoc* (*שועה*) pak *vystoupilo* (*עלה*) k Bohu.

¹⁵⁰ (kol.) *The New Interpreter's Bible* (NIB). Vol. 1, 1994. S. 706.

V celém 23. verši je tak shrnuta situace synů Izraele v Egyptě; ve verších 24-25 je pak pomocí čtyř sloves zachycena Boží reakce na tuto situaci. Termíny *vzdychání* a *úpění* jsou opakovány čtyřikrát (dvakrát v narrativu, dvakrát jako substantiva) a upozorňují na agonickou situaci Izraelitů. Každé ze čtyř termínů má svoji paralelu v reakci Boží.¹⁵¹ Celou scénu 23. verše, který popisuje zbídačený, sténající lid, ještě podtrhuje dvakrát zopakovaná fráze „z té služby/otročiny“.¹⁵²

Tato čtyři slovesa ve v. 24-25, která popisují Boží jednání, můžeme definovat jako slovesa smyslového vnímání (שמע, ראה), sloveso určité myšlenkové činnosti (זכר) a sloveso ידע. Všechna tato slovesa řadím do stejné skupiny (viz tabulku), protože jde o slovesa, která se všechna určitým způsobem dotýkají rozvažovací činnosti, která vede k určitému úsudku.

Terminologická analýza

slovesa podle typu	kořen	výskyty	překlad ¹⁵³ , komentář
slovesa existence	היה	1x (nar - v. 23)	být, dít se, chýlit se, stát se, nastat
	מות	1x (nar - v. 23)	být mrtvý, zemřít, skomírat
slovesa trpění	אנח	1x (nar - v. 23) – ni	vzdychat, bučet
	זעק	1x (nar - v. 23)	křičet o pomoc, úpěnlivě volat, úpět
slovesa pohybu	עלה	1x (nar - v. 23)	vystoupit, jít vzhůru, stoupat, zvedat se
slovesa smyslového vnímání/ rozvažovací činnosti	שמע	1x (nar - v. 24)	slyšet, uslyšet, poslechnout, slychat, doslechnout se
	זכר	1x (nar - v. 24)	vzpomenout si, rozpomenout, pamatovat
	ראה	1x (nar - v. 25)	vidět, nahlédnout, spatřit, pohlédnout, zjistit; ve smyslu vědění, poznání, hlubšího vhledu do situace
	ידע	1x (nar - v. 25)	poznat, vědět, dozvědět se; poznat „na vlastní kůži“; znát skrz na skrz

¹⁵¹ MEYERS, Carol. *Exodus. The New Cambridge Bible Commentary*. 2005. s. 46.

¹⁵² (kol.) *The New Interpreter's Bible (NIB)*. Vol. 1, 1994. S. 706.

¹⁵³ překlady vzaty podle kontextu z: PÍPAL, B. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha: Kalich, 2006.

Dvojverší 24-25 ukazuje čtenáři sousled čtyř argumentů, které postupně přivádí Boha k tomu, aby ve věci trpících synů Izraele začal jednat (od 3. kapitoly dále). Bůh nejprve *slyší jejich úpění* (וַיִּשְׁמַע נְאֻקָתָם) a díky tomu se *rozpomíná* na smlouvu s praotci (וַיִּזְכֹּר אֶת־בְּרִיתוֹ). Poté, jakoby to Boha přimělo shlédnout, Bůh *vidí* syny Izraele (וַיִּרְא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל) a *poznává* (וַיִּדַע).

Srovnání překladových verzí

Starověké překlady (Septuaginta a Vulgáta) se od masorétského textu až na interpretaci 25. verše nijak výrazně neliší.¹⁵⁴ Septuaginta uvádí jiný ekvivalent, než je běžné, už u slovesa רָאָה (vidět). Uvádí sloveso ἐφοράω (aorist ἐπέιδον) – Bůh *si všiml, projevil zájem* o syny Izraele. Konec verše (וַיִּדַע אֱלֹהִים:) však na rozdíl od masorétského textu překládá pasivně – *Bůh byl jimi poznán* (καὶ ἐγνώσθη αὐτοῖς), dal se jim poznat.

Vulgáta překládá *shlédl/pohlédl/spatřil* (respexit) syny Izraele a namísto slovesa רָאָה bez předmětu přidává ke slovesu zájmeno – *poznal je* (cognovit eos).

Z *českých protestantských překladů*¹⁵⁵ překládá sloveso רָאָה v 25. verši nejméně a zároveň nejméně pochopitelně Bible kralická („a poznal Bůh“), ostatní (ČEP, ČSP, B21) se přiklánějí k volnějším překladu, který by nejasný význam zdejšího výskytu slovesa רָאָה trochu osvětlil. ČEP uvádí „Bůh se k nim přiznal“, ČSP překládá „Bůh se jich ujal“. Tyto překlady zdůrazňují tu významovou část slovesa רָאָה, která již vede k určitému postoji a Božímu činu.

¹⁵⁴ Srv. tabulku překladových verzí k Ex 2,23-25 v Přílohách, s. 125.

¹⁵⁵ Srv. tabulku překladových verzí k Ex 2,23-25 v Přílohách, s. 125

V B21 se naopak překlad pokouší evokovat v čtenáři intenci Božího poznání jakožto vnitřního vhledu do situace („Bůh rozuměl“).

*České katolické překlady*¹⁵⁶ (Jeruzalémská bible a Český katolický překlad) mají na překlad slovesa וָיָדָּ různé názory. Zatímco Český katolický překlad se drží interpretace Septuaginty, překládá tedy pasivně („dal se jim poznat“), Jeruzalémské bible překládá doslovně („a Bůh poznal“), nicméně ve výkladové poznámce uvedené pod veršem stojí, že „konec verše je zkomolen“.

*České židovské překlady*¹⁵⁷ jsou ohledně překladu 25. verše téměř shodné. Starší český rabínský překlad Pentateuchu uvádí: „a věděl Bůh“, do závorky však přidává vysvětlující poznámku (*čeho je zapotřebí*). Moderní Sidónův překlad Pěti knih Mojžíšových překládá stroze: „a Bůh věděl“.

Z anglických překladů,¹⁵⁸ s kterými jsem pracovala, je nejvěrnější English Standard Version¹⁵⁹, který překládá „a Bůh věděl/poznal“ („and God knew“). Ostatní verze volí více či méně volnější překlad: „God had respect unto *them*“ (KJV¹⁶⁰), „took note“ (NJB¹⁶¹), „God took cognizance of them“ (JPS¹⁶²).

¹⁵⁶ Srv. tabulku překladových verzí k Ex 2,23-25 v Přílohách, s. 126.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Srv. tabulku překladových verzí k Ex 2,23-25 v Přílohách, s. 127.

¹⁵⁹ Bibleworks 6: English Standard Version (2001)

¹⁶⁰ Bibleworks 6: King James (1611/1769) with Codes

¹⁶¹ Bibleworks 6: The New Jerusalem Bible

¹⁶² Jewish Publication Society OT (1917)

2.2.2 Výklad

V této podkapitole se budu zabývat výkladem daného úseku (Ex 2,23-25), který jsem výše rozebrala. I zde se budu zaměřovat především na sloveso וָיָרָא (v. 25), na jeho interpretaci, pozici a funkci v tomto úseku. To však bez kontextu, v jakém se bezprostředně sloveso vyskytuje, není možné, proto se stručně dotknu i okolních veršů a kapitol.

Širší kontext

Trojverší na konci 2. kapitoly je určitou spojnicí mezi příběhy, které se vztahují k Mojžíšovu narození a dosavadnímu životu (zhuštěné vyprávění o jeho pobytu na faraonově dvoře, roztržce s dozorcí a útěku do Midjánu) a Mojžíšovým povoláním (3. kap.). První dvě kapitoly by se daly shrnout jako prologové scény, které uvádějí do dějových okolností situace Hebrejců v Egyptě; od 24. verše 2. kapitoly pak ústy vypravěče vstupuje na scénu Bůh¹⁶³, který od 3. kapitoly již aktivně jedná.

Některé komentáře řadí toto trojverší dohromady s prvními dvěma kapitolami¹⁶⁴, jiné jej vnímají naopak jako začátek třetí kapitoly¹⁶⁵. Shoda mezi badateli panuje v názoru, že jde o důležitý kompoziční prvek, který tvoří most nejen mezi druhou a třetí kapitolou knihy Exodus (resp. mezi prvními dvěma kapitolami a příběhem o záchraně, který začíná třetí kapitolou)¹⁶⁶, nýbrž i mezi

¹⁶³ MEYERS, Carol. *Exodus*. The New Cambridge Bible Commentary. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. s. 46.

¹⁶⁴ např. CHILDS, Brevard S. *The Book of Exodus. A Critical, Theological Commentary*, 1976. S. 27.

¹⁶⁵ např. SMITH, Mark S. *Exodus. New Colledgeville Bible Commentary*. Collegeville: Liturgical Press, 2011. S. 24-29.

¹⁶⁶ (kol.) *The New Interpreter's Bible (NIB)*. Vol. 1. S. 705. nebo DURHAM, John. *Exodus. Word Biblical Commentary, vol. 3*. Dallas: Word Books Publisher, 1998. (Logos Library Systém).

knihou Exodus a Genesis.¹⁶⁷ To je vyjádřeno především odkazem na smlouvu s Abrahamem, Izákem a Jákobem (v. 24).

Sloveso **לֵדַע** je jedním z klíčových slov ve struktuře prvních dvou kapitol knihy Exodus. Příběhové jednotky, které se vztahují k Mojžíšovu narození, jsou rámovány na jedné straně „nevěděním“ nového krále (1,8)¹⁶⁸ a na druhé straně, na konci 2. kapitoly, naopak Božím „věděním“ (2,25).¹⁶⁹ Celkově úsek 1,8-2,25 vykazuje jasnou koncentrickou strukturu, ve které sloveso **לֵדַע** hraje zásadní roli.¹⁷⁰

A לֵאדָע (1,8)

B מִדָּע (1,18)¹⁷¹

C לְדַעָה (2,4)¹⁷²

C' נִדָּע (2,14)¹⁷³

B' מִדָּע (2,18)¹⁷⁴

A' וַיֵּדַע (2,25)

Nynější podoba těchto kapitol tak vykazuje velmi promyšlenou teologickou redakční práci.¹⁷⁵ Po vylíčení útisku v první kapitole se na konci druhé kapitoly

¹⁶⁷ RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny*. 2003. S. 189.

¹⁶⁸ ČEP: *V Egyptě však nastoupil nový král, který o Josefovi nevěděl.*

BKR: *V tom povstal král nový v Egyptě, kterýž neznal Jozefa.*

וַיָּקָם מֶלֶךְ-חָדָשׁ עַל-מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא-יָדָע אֶת-יוֹסֵף:

¹⁶⁹ SIEBERT-HOMMES, Jopie. *Let the Daughters Live! The Literarry Architecture of Exodus 1-2 as a Key for Interpretation*. Leiden-Boston-Köln: Brill, 1998. S. 55.

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ BKR: *Povolav tedy bab král Egyptský, mluvil jim: Proč jste to učinily, že jste živé zachovaly pacholíky?*

וַיִּקְרָא מֶלֶךְ-מִצְרַיִם לְמִילֶדֶת וַיֹּאמֶר לָהֶן מִדָּע עָשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיִין אֶת-הַיְלָדִים:

¹⁷² ČEP: *Jeho sestra se postavila opodál, aby zvěděla, co se s ním stane.*

וַתִּתְצַב אַחֲתוֹ מִרְחֹק לְדַעָה מַה-יַעֲשֶׂה לוֹ:

¹⁷³ ČEP: *Ohradil se: "Kdo tě ustanovil nad námi za velitele a soudce? Máš v úmyslu mě zavraždit, jako jsi zavraždil toho Egyptána?" Mojžíš se ulekl a řekl si: "Jistě se o věci už ví!"*

וַיֹּאמֶר מִן שָׂמַךְ לְאִישׁ שֶׁר וְשִׁפְטֵי עָלֵינוּ הֲלֹהֵרְגָנִי אַתָּה אָמַר פֶּאֶשֶׁר הֲרַגְתָּ אֶת-הַמִּצְרַיִם

וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אָכֵן נִדָּע הַדָּבָר:

¹⁷⁴ ČEP: *Když přišly ke svému otci Reúelovi, zeptal se: "Jak to, že jste dnes přišly tak brzo?"*

וַתְּבֹאנָה אֶל-רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מִדָּע מִהֲרַתֶּן בָּא הַיּוֹם:

naznačuje zřejmý obrat – Bůh *poznává* jakoby „všemi smysly“ situaci Izraele v Egyptě, *ví*, co je třeba udělat.

Žánrové zařazení textu, „Sitz im leben“

Jak je vidět z výše naznačené struktury textu, Ex 2,23-25 je typický narativní úsek s tvary *imperfecata consekutivního* (tzv. narrativu), které zásadně posouvají děj a které mají klíčovou výpovědní hodnotu. Každé sloveso ve tvaru narrativu se v tomto úseku vyskytuje jen jednou a má svou nezastupitelnou roli, která se bude dále v příběhu Exodu rozvíjet.

Styl těchto veršů odkazuje také k liturgickému společnému bédování, které je typické např. pro knihu Jób nebo pro žalozpěvy lidu.¹⁷⁶ V nich žalmista žádá po Bohu, aby vyslyšel jejich modlitby a pamatoval na svou smlouvu (např. Ž 74,20).¹⁷⁷ Pro ty, kdo úpěnlivě volají k Bohu za použití termínů jako v našem oddílu, se musí Bůh zdát nepřítomný nebo skrytý.¹⁷⁸ Tyto termíny tvoří charakteristický slovník těch, kdo křičí v zoufalém hněvu, protestu, avšak v očekávání, že se neúnosná situace brzy změní.¹⁷⁹ Sloveso *וַיִּזְכֹּר* je zde typickým znakem *jazyka smlouvy*, který vyjadřuje, že Bůh Izraele je nyní připravený jednat ve prospěch svých smluvních vazalů – Izraelitů.¹⁸⁰ Smlouva s otci je zde prezentována jako základní kámen pro vztah Boha k lidu Izraele.¹⁸¹

¹⁷⁵ RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny*. 2003. S. 185.

¹⁷⁶ JANZEN, J. Gerald. *Exodus*. Louisville: Westminster John Knox Press, 1997. S. 26.

¹⁷⁷ SMITH, Mark S. *Exodus. New Collegeville Bible Commentary*. Collegeville: Liturgical Press, 2011. S. 25.

¹⁷⁸ JANZEN, J. Gerald. *Exodus*, 1997. S. 26.

¹⁷⁹ (kol.) *The New Interpreter's Bible (NIB)*. Vol. 1. Nashville: Abington Press, 1994. S. 706.

¹⁸⁰ SMITH, Mark S. *Exodus. New Collegeville Bible Commentary*, 2011. S. 25.

¹⁸¹ JANZEN, J. Gerald. *Exodus*, 1997. S. 27.

Diachronní rozbor

Trojverší Ex 2,23-25 je zpětným odkazem na příběhy otců. Zejména poukaz na smlouvu s otcí (v. 24) ukazuje na spřízněnost s Gn 17 a uzavření smlouvy s Abrahamem a jeho potomstvem. V důrazu na smlouvu s otcí je možné vidět kněžskou vrstvu redakčních prací, které chtěly podtrhnout sounáležitost příběhů otců s mojžíšovskou tradicí.¹⁸² Jde tedy zřejmě o kompoziční prvek z dílny kněžské tradice.¹⁸³

2.2.3 Výklad po verších

A tu se stalo	23a	nar.	וַיְהִי
v oněch mnohých dnech			בַּיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם
a tu zemřel král Egypta.	b	nar.	וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם
A tu vzdychali synové Izraele	c	nar.	וַיֵּאנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
z té služby,			מִן־הָעֲבֹדָה
a tu úpěli.	d	nar.	וַיִּזְעֻקוּ
A tu vystoupilo volání jejich o pomoc	e	nar.	וַתֵּעַל שׁוֹעַתָּם
k Bohu			אֶל־הָאֱלֹהִים
z té služby.			מִן־הָעֲבֹדָה:

Verš 23 by se dal rozdělit na tři části – *obecný úvod* (zemřel král Egypta), *situace synů Izraele* v Egyptě (vzdychali a úpěli) a *výstup jejich volání* k Božím uším. Prvním řečníkem je zde Izrael, který pozvedl svůj hlas ve chvíli smrti starého krále a nástupu nového.¹⁸⁴ S tímto veršem také přichází termín „synové Izraele“ namísto předešlých „Hebrejců“ (Ex 1,13).

¹⁸² RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny*. 2003. S. 189.

¹⁸³ některé komentáře upřesňují vydělení veršů na 2,23b-25. Např. CHILDS, Brevard S. *The Book of Exodus. A Critical, Theological Commentary*, 1976. S. 28.

¹⁸⁴ (kol.) *The New Interpreter's Bible (NIB)*. Vol. 1. Nashville: Abington Press, 1994. S. 706.

Útlak synů Izraele v Egyptě se dá vnímat dvojím způsobem. Zaprvé je možné se domnívat, že útlak a úpění Izraele se ani po smrti jednoho krále nezměnil, tedy že Izraelité úpěli po několik generací (přestože se sloveso pro vyjádření volání o pomoc vyskytuje až zde). Tomu napovídá i nejběžnější český překlad (ČEP: „...Izraelci úpěli v otročině *dál*“). Některé výklady si naopak všimají toho, že sloveso úpět se poprvé vyskytuje až zde. Z toho lze usuzovat, že synové Izraele zaúpěli až ve chvíli smrti egyptského krále. To má významnou výpovědní hodnotu, neboť by to znamenalo, že Bůh uslyšel jejich hlas a takřka ihned podnikl kroky k nápravě. Zatímco z prvního možného čtení vyplývá, že děti Izraele volaly k Bohu po mnoho generací bez zjevného Božího zásahu, podle druhého možného čtení jen jednou vykřikli a Bůh se k nim sklonil. Bůh je tak chápán více jako přítomný, slyšící a vyslychající každou modlitbu a nářek, na rozdíl od Boha temného, skrytého a vzdáleného, ke kterému dolehlo úpění až po desítkách let utrpení.

A tu (u)slyšel Bůh	24a	nar.	וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים
sténání jejich.			אֶת־נַאֲקָתָם
A tu vzpomenu Bůh	b	nar.	וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים
(na) svou smlouvu,			אֶת־בְּרִיתוֹ
totiž (na) Abrahama			אֶת־אַבְרָהָם
Izáka			אֶת־יִצְחָק
a Jákoba.			וְאֶת־יַעֲקֹב:

V tomto verši se Bůh vrací po dlouhé odmlce na hlavní scénu děje. V podstatě je to poprvé od začátku knihy Exodus, co se čtenář dozvídá o Bohu určitou zásadní informací – *Bůh slyšel*. První kapitola se o Bohu zmiňuje jen mimochodem (Bůh žehnal porodním bábám za jejich bohabojnost), ve druhé kapitole až do verše 23 se termín Bůh nevyskytuje vůbec.¹⁸⁵ Úpění synů Izraele nebylo explicitně adresováno Bohu, nicméně to, že Bůh nářek uslyšel,

¹⁸⁵ (kol.) *The New Interpreter's Bible* (NIB). Vol. 1. Nashville: Abington Press, 1994. S. 706.

zapříčinilo rozpomenutí na smlouvu s otcí.¹⁸⁶ Jde o jakési propojení předešlé smlouvy z knihy Genesis s přítomným utrpením otroků v Egyptě.

Tento verš je ústřední v našem trojverší a má také ústřední výpovědní hodnotu – veškerý další vývoj Božího jednání stojí na této základní výpovědi: Bůh slyšel a Bůh se rozpomněl.¹⁸⁷

A tu viděl Bůh	25a	nar.	וַיִּרְא אֱלֹהִים
syny Izraele.			אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
A tu poznal/věděl Bůh.	b	nar.	וַיַּדַּע אֱלֹהִים: ׀

V tomto verši se praví, že Bůh uviděl syny Izraele. Tuto výpověď lze chápat nejen tak, že Bůh po počátečním slyšení i shlédl na syny Izraele, ale i tak, že uviděl syny Izraele v novém, či pozapomenutém úhlu pohledu, totiž jako dědice Abrahama, Izáka a Jákoba a jejich zaslíbení stvrzených smlouvou.

Poslední věta verše i celé druhé kapitoly se zdá být neúplná – čeština, stejně jako hebrejšтина či další jazyky má tendenci určit, *co* Bůh poznal, *co* věděl. Čtenář je ponechán v širokém prostoru významů slovesa *j-d-a*. Některé komentáře nabízejí možné interpretace: Bůh poznal, že otročící Izraelité jsou potomci praotců a jsou s nimi i s Bohem smluvně spojeni¹⁸⁸; Bůh poznal, že zaslíbení je nutné dodržet; Bůh poznal, že musí jednat.¹⁸⁹ Jiný výklad se přiklání k tomu, že konec verše je naschvál nedokončený – otevřený. Tím vytváří jakési nadějně očekávání toho, co bude následovat, totiž záchrana.¹⁹⁰

¹⁸⁶ (kol.) *The New Interpreter's Bible* (NIB). Vol. 1, 1994. S. 706.

¹⁸⁷ SIEBERT-HOMMES, Jopie. *Let the Daughters Live! The Literarry Architecture of Exodus 1-2 as a Key for Interpretation*, 1998. S. 78.

¹⁸⁸ (kol.) *The New Interpreter's Bible* (NIB). Vol. 1, 1994. S. 706.

¹⁸⁹ Ibid. S. 706n.

¹⁹⁰ SIEBERT-HOMMES, Jopie. *Let the Daughters Live! The Literarry Architecture of Exodus 1-2 as a Key for Interpretation*, 1998. S. 78.

Vyjdeme-li ze dvou základních charakteristik slovesa *j-d-a* jako Boží poznávací činnosti, totiž že Bůh poznává v takřka osobní *zkušenosti* a ve *vztahu*, vyplyne nám další rozměr, jak uvedený verš chápat. Zkušenostní význam slovesa ׁדָּ na tomto místě podporuje i WBC.¹⁹¹ Výpovědí „a poznal Bůh“ se vyjadřuje, že Bůh zakusil situaci synů Izraele, pochopil skutečnost, vnitřně se jí zúčastnil¹⁹², identifikoval se s jejich utrpením. *Vidět* a *poznat* – znamená i vnitřně se přesvědčit, nechat se usvědčit¹⁹³ - např. z toho, že smlouva s otci upadla částečně v zapomnění. Bůh tímto poznáním tedy vstupuje se syny Izraele do vztahu; bere je tak za platné dědice smlouvy a zaslíbení dané otcům a vystupuje z pozadí do aktivního postoje toho, kdo je garantem dodržení smlouvy.

2.2.4 Funkce slovesa ׁדָּ v příběhu exodu

Sloveso ׁדָּ je jedním z klíčových termínů příběhu vyvedení. V prvních čtrnácti kapitolách se objevuje více než dvacetkrát.¹⁹⁴ Poprvé se vyskytne v Ex 1,8, kde uvádí do problematické situace Jákobových potomků – nový král Egypta již *neznal* Josefa a jeho zásluhy a pro děti Izraele započala zlá doba pokořování. Tento verš zároveň tvoří spolu s Ex 2,25 vnější kraje příběhového rámce, který uvádí do jádra problému. Začíná faraónovým nevěděním (1,8), avšak končí Božím věděním (2,25). Když děti Izraele přestaly mít zástání u krále Egypta, našly je u samotného Boha, který *poznal*, *zakusil* jejich situaci a rozhodl se zjednat nápravu.

¹⁹¹ DURHAM, John. *Exodus. Word Biblical Commentary, vol. 3.* (Logos Library System).

¹⁹² BALABÁN, Milan. *Hebrejské človeskosloví.* Hermann a Syn, 1996. S. 12.

¹⁹³ Ibid. S. 82.

¹⁹⁴ SARNA, Nahum J. *The JPS Torah Commentary. Exodus,* 1991. S. 5.

2.3 Srovnání Gn 18,21 a Ex 2,25

Mezi oběma úseky, kterými jsme se výše zabývali, jsou četné paralely v terminologii i motivech. Jedním ze společných jmenovatelů v obou případech je termín *úpění* (synonymní slovesné kořeny קָעַץ/קָעַץ/קָעַץ). V Gn 18 vychází úpěnlivý křik o pomoc ze Sodomy, který přiměje Hospodina, aby zjednal spravedlnost. V Ex 2 zase úpěli synové Izraele k Bohu z tvrdé práce, kterou je sužovali egyptští drábové. I v tomto případě přimělo úpění Boha k tomu, aby začal jednat. V obou úsecích také lidské úpění vede k tomu, že Bůh *poznává*, vnitřně se identifikuje s lidskou situací a vlastním rozhodnutím se tak stává lidem bližší.

Dalším společným motivem je užití sloves z podobného sémantického okruhu. V obou výše zmíněných úsecích hrají významnou roli slovesa smyslového vnímání *vidět*, *slyšet* a *poznat*. Explicitně je přítom v obou případech použito jen sloveso vidět a poznat. Sloveso slyšet je užito jen v Ex 2, v Gn 18 se však s ním implicitně počítá. S oběma místy dále souvisí sloveso rozpomenout se (זָכַר), vždy v souvislosti se smlouvou s otci či s Abrahamem. Podobně to je i s Božím sestupem (יָרַד), který je explicitně zmíněný v Gn 18,21, v Ex je však uvedený až ve verši 3,7.

Podobnou úlohu v obou příbězích hraje i *místo*, odkud se úpění ozývá. Sodoma i Egypt jsou v biblických konotacích typizovaná místa utrpení a místa, která jsou charakteristická svým protibožským chováním.¹⁹⁵

Je zajímavé, že i Boží reakce¹⁹⁶ na slyšení křiku pokořovaných v Sodomě i synů Izraele v Egyptě vykazují podobné rysy. Jsou to zaprvé *soud* (vyvrácení Sodomy – potrestání Egypta), zadruhé *záchrana* (vyvedení Lotovy rodiny ze Sodomy/synů Izraele z Egypta).

¹⁹⁵ PRUDKÝ, M. „Sodoma – Gomora!“, 2006. S. 58.

¹⁹⁶ Ibid. S. 81.

Paralelitu vykazují i hlavní postavy Abrahama a Mojžíše. Oba dva mají velmi úzký, až intimní vztah k Hospodinu; oba dva se dají považovat za archetypy proroka. O Abrahamovi jako prorokovi jsme mluvili výše při výkladu verše Gn 18,17 (podkapitola 2.1.3). Mojžíš je pak považován za proroka *par excellence*¹⁹⁷ („hovoří s Hospodinem tváří v tvář“ Ex 33,11; Hospodin ho zná jménem a našel milost v Hospodinových očích Ex 33,17; Dt 34,10). Abrahamovi i Mojžíšovi se Bůh *zjevuje* (epifanie v Gn 17,1 – אֱלֹהִים שֵׁנִי; zjevení Jména v keři – Ex 3,14); Abraham i Mojžíš mají významnou roli *přímluvce* (Gn 18,22-33 přímluvy za *národy země*; Ex 32 přímluva za *lid*) a oběma dvěma se dostává od Hospodina zaslíbení potomstva (Mojžíš však tuto nabídku odmítá a drží tak zaslíbení dané praotcům; srv. Ex 32,10-14).

Co se týče slovesa אָנַח, je i toto sloveso termínem, který propojuje oba úseky. Obě slovesa stojí samostatně, nemají za sebou žádný předmět ani vedlejší větu, která by objekt Božího poznání upřesnila. Interpretačně jsou oba výskyty poměrně obtížné a čtenář je zván k tomu, aby se nad nimi pozastavil a nad jejich významem hlouběji přemýšlel. V obou případech Bůh *zakouší* (nebo se chystá zakusit) danou skutečnost – míru hříchu a z něho plynoucí utrpení trpících v Sodomě či bídu a porobu Izraelových potomků v Egyptě. Na obou místech pak toto poznání vede k jasnému a rozhodnému činu – ke zničení sodomského okrsku a záchraně Lota na jedné straně a k záchraně Izraelitů a vyplenění Egypta na straně druhé.

¹⁹⁷ WIDMER, Michael. *Moses, God, and the Dynamics of Intercessory Prayer. A Study of Exodus 32-34 and Numbers 13-14*, 2004. S. 72n.

3. Ohlasy v rabínské a patristické literatuře

Rabínskou a patristickou literaturu je možné považovat za sesterské vykladačské tradice vztahující se ve větší či menší míře k základnímu dokumentu – ke knihám židovské Bible a křesťanského Starého zákona.¹⁹⁸ Jak rabínská tak patristická literatura se však nevztahuje výhradně jen k textům Tanachu, nicméně tyto texty jsou pro obě tradice společné a jsou pro ně nezpochybnitelnou autoritou¹⁹⁹. Tyto vykladačské tradice vedle sebe postupně rostly a vyvíjely se, tak jako se vedle sebe vyvíjely po pádu druhého Jeruzalémského chrámu v roce 70 n. l. tradice rabínského židovství a raného křesťanství. Stejná století tak jsou formativní pro utváření křesťanství i rabínského judaismu.²⁰⁰

Rabínskou literaturou tzv. formativního období míním soubor děl židovských myslitelů 2. – 7. století n. l. počínaje Mišnou, přes halachické a agadické midrašické sbírky, které se výslovně vztahují k jednotlivým biblickým knihám, až po Jeruzalémský a Babylónský Talmud. Zatímco Mišna je srovnatelná co do obsáhlosti, datace i významu s křesťanským Novým zákonem, patristická literatura může být považována za soubor děl paralelní k Babylónskému Talmudu taktéž co do rozsahu a doby sepsání.²⁰¹

Srovnání výkladů obou tradic, které tematizují stejný verš Bible, umožňuje nahlédnout do myšlenkových vykladačských trendů židovství a raného křesťanství a často i do jejich historických kontextů. Způsob, jakým obě tradice vykládají stejná nebo obdobná místa Tanachu, a výsledky, k jakým docházejí, je zajímavé sledovat. V lecčem se tradice výkladu mohou podobat, v lecčem se

¹⁹⁸ DOHMEN, Ch. – STEMBERGER, G. *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*. Praha: Vyšehrad, 2007. S. 26.

¹⁹⁹ SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan*. 2010. S. 16.

²⁰⁰ NEUSNER, Jacob. *Rabbinic Literature*. New York: Doubleday, 1994. Introduction XXII-XXIII nn.

²⁰¹ SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*. Praha: Vyšehrad, 2010. S. 16-17.

naopak mohou lišit. Otázkou také je, zda obě tradice tematizují ta samá obtížně vyložitelná místa. V některých případech se také mohly křesťanské a rabínské biblické výklady vzájemně ovlivňovat, ať už tím, že se vůči sobě vymezovaly, anebo tím, že se programě zajímaly o výklady druhé strany. Tak to zřejmě bylo přinejmenším u Órigena, který konzultoval své výklady s židovskými rabíny a jeho práce může být považována za paralelní k Talmudu a tanajské literatuře.²⁰²

Úryvky z rabínské a patristické literatury, které se vztahují k veršům v Gn 18,21 a v Ex 2,25, uvádím v chronologickém pořadí (pokud to místy nejisté datování rabínských spisů dovolí). U rabínské literatury se držím především děl, která nejsou mladší než ze 7. století n. l. a počítají se tak do tzv. formativního období rabínské literatury (2. – 7. století n. l.).²⁰³

3.1 Gn 18,21 v rabínské literatuře

Verš 21 a tvar kohortativu slovesa *j-d-a* יָדָא (יָדָא) je tematizován v rabínské literatuře jen v midraši ke knize Genesis (Genesis raba/Berešit raba). V pozdějších spisech se objevuje v dalších zajímavých konotacích (tento verš a sloveso *j-d-a* יָדָא jsou dávány do souvislosti s veršem v Ex 2,25). Tyto souvislosti popíšu jen velmi stručně v následujícím exkurzu; hlavní těžiště je však kladeno na období do 7. století n. l., které může tvořit vykladačskou paralelu v židovském prostředí vůči prostředí křesťanskému.

²⁰² GRER, Rowan A. *Origen. An Exhortation to Martyrdom, Prayer, First Principles: Book IV, Prologue to the Commentary on the Song of Songs, Homily XXVII on Numbers*. New Jersey: Paulist Press, 1979. S. 31.

²⁰³ SLÁMA, P. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*, 2010. S. 15.

3.1.1 Berešit raba

Berešit raba je homileticko-exegetický amorajský midraš²⁰⁴ ke knize Genesis (hebrejským názvem *Berešit – Na počátku*), jehož konečná redakce se datuje do první poloviny pátého století n. l.²⁰⁵ Midraš obecně (z hebr. kořene *d-r-š* שׂרָר - *hledat, žádat; ve smyslu poučit, hledat význam, vykládat*)²⁰⁶ je typ rabínské literatury, která se ve svém výkladu obrací k Bibli²⁰⁷, v našem případě ke knize Genesis. Berešit raba se dělí na 97 menších celků (tzv. parašijot) převážně agadické (narativní, ne-právní) povahy a vyznačuje se buď homiletickým či exegetickým stylem, kdy je k uvedeným veršům připojen výklad nebo pouhá glosa spolu se jménem určitého rabína (či bez něj).²⁰⁸ Tímto stylem je tvořen i náš úryvek – výklad k Gn 18,21.

Hebrejský text je převzat z kritického vydání midrašické kompozice Berešit raba Ch. Albecka a J. Theodora z let 1903 až 1929,²⁰⁹ anglický překlad je z dílny H. Freedmana.²¹⁰ Pracovní překlad do češtiny je na základě textu hebrejského. Při práci jsem nicméně měla k dispozici i překlad anglický, uvádím proto i tuto jazykovou verzi.

²⁰⁴ SLÁMA, Petr. *Tanu rabanán. Antologie rabínské literatury*, 2010. S. 297.

²⁰⁵ STEMBERGER, Günter. *Talmud a midraš*. Praha: Vyšehrad, 2011. S. 337.

²⁰⁶ Ibid. S. 286.

²⁰⁷ SLÁMA, Petr. *Tanu rabanán. Antologie rabínské literatury*, 2010. S. 18.

²⁰⁸ Ibid. S. 297.

²⁰⁹ Ibid. S. 298.

²¹⁰ FREEDMAN, H. – SIMON, Maurice (ed). *Midrash raba. Genesis Vol. one*. 1983. S. 424-425.

Berešit raba, paraša Vajjera, parašia 49 - pracovní překlad	Bereshit rabba (Freedman)	בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשת וירא פרשה מט ²¹¹
(21) Sestoupím už a uvidím! Učil rabi Šimon ben Jochaj, řka: „To je jedno z deseti sestoupení řečených v Tóře.“ Řekl rabi Aba bar Kahana: „To (nás) učí, že otevřel jim <i>Svatý budiž požehnán</i> vstup/dveře/možnost pokání.“	<i>I will go down now</i> (XV, 21) R. Simeon b. Yochai taught: This is one of the ten descents mentioned in the Torah. R. Abba b. Kahana said: This teaches that the Holy One, blessed be He, gave them the opportunity of repenting.	(כא) ארדה נא ואראה תני ר' שמעון בן יוחי אומר זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה. אמר ר' אבא בר כהנא מלמד שפתח להם הקב"ה פתח של תשובה.
(jak je řečeno/psáno) Sestoupím už a uvidím – <i>zda podle toho úpění přicházejícího ke mně činí – šmitec</i> smetení oni musejí být,	For it says, <i>I will go down now, and see whether they have done according to the cry of fit, then it is an end</i> - they must be completely destroyed;	שנאמר ארדה נא ואראה הכצקתה הבאה אלי עשו כלה כלייה הם צריכין
a jestli ne – poznám – dám jim poznat pravidlo soudu (podle které soudím) ve světě.	and if not, I will know, i.e. I will teach them that the Attribute of Justice exists in the world.	ואם לא אדעה אודיע להן מידת הדין בעולם.

Sestoupím už a uvidím! Učil rabi Šimon ben Jochaj, řka: „To je jedno z deseti sestoupení řečených v Tóře.“ Řekl rabi Aba bar Kahana: „To (nás) učí, že otevřel jim - *Svatý budiž požehnán* - dveře k pokání.“

Výklad

Rabi Šimon ben (bar) Jochaj byl žák rabiho Akivy a patří mezi tanajce²¹² čtvrté generace.²¹³ Rabi Aba bar Kahana patří mezi izraelské amorajce²¹⁴ třetí

²¹¹ Responsa 17 (CD-ROM). Hebrejský text s interpunkcí je podle kritické edice vydané J. Theodorem a Ch. Albeckem: THEODOR, Julius – ALBECK, Chanoch. *Bereshit Rabba. Parasha 48-86*. Jerusalem: Shalem Books, 1996. S. 504.

²¹² *tanajci* (někdy též *tanaité*) je pozdější název pro pět generací rabínů, kteří se se svými komentáři a výklady objevují na stránkách Mišny a jsou pro pozdější rabínské generace (amorajce, savorajce, gaonce) již nespornou autoritou. Období tanajců se datuje přibližně od pádu Jeruzalémského chrámu v roce 70 n. l. a končí závěrečnou edicí Mišny na přelomu 2. a 3. století n. l. S touto edicí je tradičně spojován rabi Jehuda ha-Nasi (Jehuda Kníže), který je také posledním tanajcem. Název *tanajci* vychází z aramejského kořene תנה (t-n-h), ekvivalentu hebrejského שנה (š-n-h), „opakovat, memorovat“, z něhož je utvořen i název Mišna. Pro tanajce, rabíny mišnaického období, je charakteristický začátek výkladu výrazem תני (tni) či תנו (tanu). Srv. SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*. Praha: Vyšehrad, 2010. S. 60-62, 504. Nebo: STEMBERGER, Günter. *Talmud a midraš*, 2011. S. 25n.

generace; tradoval učení velkých rabínů izraelské i babylonské tradice a byl významný agadista.²¹⁵ Náš úryvek tedy začíná komentářem starší rabínské autority a pokračuje výkladem amorajce země Izraele, který zdůvodňuje, proč Hospodin (הקב"ה – *ha-kodeš baruch hu* – *Svatý budiž požehnán*) sestupuje: Hospodin chce sestoupit a uvidět, protože chce *otevřít dveře* (cestu/možnost) *pokání* a tudíž *záchrany*. Z toho vyplývá, že Hospodin nechce a priori trestat a ničit, nýbrž odpouštět a zvát k obrácení, zvát na „cestu Hospodinovu“ (v. 19).

(Jak je psáno:) ***Sestoupím už a uvidím – zda podle toho úpění přicházejícího ke mně činí – šmitec*** – smetení oni musejí být, ***a jestli ne – poznám!*** Dám jim poznat pravidlo soudu (podle kterého soudím) ve světě.

Výše řečené je doloženo z Bible. Otevření „dveří pokání“ je vyjádřeno položením podmíněčné otázky (jestliže tak činí). Jestli však náрек odpovídá činům, musejí být sodomští smetení z povrchu zemského. Ale jestli ne – Hospodin pozná. Tuto těžko vyložitelnou větu interpretuje BR svérázným rozvedením. „Dám jim poznat *pravidlo soudu* (*midat ha-din* מידת הדין) ve světě“. *Pravidlo soudu* či *trestu* označuje jednu ze dvou základních strategií Božího konání.²¹⁶ Pravidlo soudu se uplatňuje tam, kde již není možné obrácení; naproti tomu *pravidlo milosti* či *dobroty* (*midat ha-rachamim* מידת

²¹³ SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*, 2010. S. 61, 529.

²¹⁴ *amorajci* (či *amoraité*) je opět pozdější označení pro talmudické rabínské období, které následuje po mišnaickém období tanajců. Začíná s edicí Mišny (začátek 3. století) a končí edicí Babylonského Talmudu (začátek 6. století). Název je opět odvozen od slovíčka, které je charakteristické pro začátek amorajského výkladu či komentáře – אמר (a-m-r), „říkat, mluvit, vykládat, přednášet“. Pro amorajce je typické též zdůvodňovat svá tvrzení (či tvrzení Mišny) pomocí Bible. Amorajci se dělí na izraelské (Jeruzalémský/Palestinský Talmud) a na babylónské (Babylónský Talmud). Srv. SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*. Praha: Vyšehrad, 2010. S. 63n, 455. Nebo: STEMBERGER, Günter. *Talmud a midraš*. Praha: Vyšehrad, 2011. S. 25n.

²¹⁵ SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*, 2010. S. 62n, 513.

²¹⁶ SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*. Praha: Vyšehrad, 2010. S. 491.

הרהרתי) by zřejmě převážilo, kdyby se v Sodomě našlo alespoň deset spravedlivých.

Sloveso *לֵדֹת* ve tvaru kohortativu *qalu* je tu volně interpretováno a přetvořeno do tvaru kauzativu – *dám jim poznat, dám jim vědět*, příp. *chci jim dát poznat* pravidlo soudu. Interpretace se tak vztahuje spíše k tomu, jak to se sodomským okrskem dopadlo, než k možnosti, že se tam najde deset kajících se lidí.

Další variantou, jak číst tento rabínský text, je trochu upravit interpunkci:

(Jak je psáno:) ***Sestoupím už a uvidím – zda podle toho úpění přicházejícího ke mně činí – šmitec – smeteni oni musejí být, a jestli nepoznám*** [dost spravedlivých/že činí pokání], *dám jim poznat pravidlo soudu (podle kterého soudím) ve světě.*

Tato varianta čtení doplňuje myslitelný konec věty po kohortativu *וְלֵדֹת*. Jestliže Hospodin nepozná dostatečný počet spravedlivých či kajících se lidí, dá jim naopak poznat, co znamená pravidlo soudu: Hospodin jako garant spravedlnosti musí neprávem, nespravedlnost a způsobené utrpení náležitě potrestat.

3.1.2 Exkurz: Gn 18,21 ve středověkých rabínských spisech

Lekach tov

Lekach tov je volným agadickým komentářem k *Pentateuchu* a k tzv. *megilot* (pěti svátečním svitkům – Rút, Ester, Pláč, Kazatel, Píseň písní) z přelomu 11. a 12. století, jehož autorem je Tovje ben Eliezer.²¹⁷ G. Stemberger spis charakterizuje následovně:

²¹⁷ STEMBERGER, Günter. *Talmud a midraš*, 2011. S. 418n.

„Zpracovává především látky Babylonského talmudu, midraším a mystické literatury, většinou cituje bez udání zdroje a ne doslovně. Plynuje vše převypráví jednotnou hebrejštinou a své vyprávění prokládá vlastními výklady.“²¹⁸

Stemberger dále uvádí, že spis je někdy mylně citován jako *P'sikta* či *P'sikta zutrata*.²¹⁹ Pod tímto názvem však je uveden v databázi rabínské literatury (Bar Ilan University, Responsa 17), z které jsem hebrejský text vzala.

P'sikta zutrata (Lekach tov), Berešit, kap. 18.	פסיקתא זוטרטא (לקח טוב) בראשית פרק יח
(21) <i>Sestoupím už a uvidím!</i> Učil rabi Šimon ben Jochaj, řka: To je jedno z deseti sestoupení řečených v Tóře. <i>Dělají</i> (to) – <i>šmitec; a jestli ne – poznám!</i> Řekl rabi Abba bar Kahana: to (nás) učí, že otevřel jim bránu k pokání.	כא) ארדה נא ואראה. תני ר' שמעון בן יוחי זו אחת מעשר ירידות שבתורה: עשו כלה ואם לא אדעה. א"ר אבא בר כהנא מלמד שפתח להם פתח של תשובה:
<i>Dělají</i> (to) – <i>šmitec!</i> Smeteni oni musí být, <i>a jestli se obrátí</i> , dám jim poznat míru soudu ve světě. <i>Existuje (totiž) poznání mislosti /milosrdné poznání</i> - jako <i>zná spravedlivý duši svého dobytka</i> (Př 12,10) ²²⁰ tak <i>poznal Bůh</i> (Ex 2,25).	עשו כלה. כליה הן חייבין ואם חוזרין אודיע בהן מדת הדין בעולם, יש ידיעה רחמים, כמו יודע צדיק נפש בהמתו (משלי יב י), וכגון יודע אלהים (שמות ב כה):

První část výkladu k verši 21 je téměř doslova převzatý z Berešit raba. Ve vyznačené druhé části je k citacím opět z Berešit raba přidán komentář (psaný kurzívou) spolu s dvěma odkazy na Písmo. T. ben Eliezer v něm rozvádí možnost obrácení (*a jestli se obrátí*) a pokání nabízenou Bohem. Boží poznání je podle něj milosrdné – Bůh zná člověka, tak jako spravedlivý člověk zná svůj dobytek, který má v opatrovnictví. Zná ho – a *soucíí* s ním (srv. výše překlad ČEPu), stará se o něj. Takovýto charakter Božího poznání se projevil

²¹⁸ STEMBERGER, Günter. *Talmud a midraš*, 2011. S. 419.

²¹⁹ STEMBERGER, Günter. *Talmud a midraš*, 2011. S. 419.

²²⁰ ČEP: *Spravedlivý cítí i se svým dobyttem, kdežto nitro svévolníků je nelítostné.*

יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי השמים אכזרי:

i v Egyptě, kdy *Bůh poznal* – Bůh soucítit s otročícími syny Izraele a rozhodl se jednat a postarat se o ně.

Sechel tov

Sechel tov je midrašická antologie z 12. století k Pentateuchu (dnes pouze k části Genesis a Exodu), kterou sepsal Menachem ben Šlomo.²²¹ V přiložené tabulce také on propojuje oba bezpředmětné výskyty slovesa **יָדַע** a evidentně oba verše propojuje i tematicky – v obou případech *volání o pomoc* šlo o pokání. V případě Sodomy šlo o otevření brány k *možnosti* pokání a v případě synů Izraele k *uskutečněnému* pokání (viz dále verš Ex 2,25 v rabínské literatuře).

Sechel tov, Berešit, kap. 18	שכל טוב (בובר) בראשית פרק יט
<i>A jestli ne – poznám.</i>	ואם לא אדעה.
Rabi Aba bar Kahana řekl: Otevřel jim bránu k pokání.	ר' אבא בר כהנא אמר פתח להם פתח לתשובה.
Jak je psáno: <i>a poznal Bůh</i> (Ex 2,25)	כדכתיב וידע אלהים (שמות ב כה):

3.1.3 Shrnutí výkladu Gn 18,21 v rabínské literatuře

Uvedené úryvky a jejich výklady slovesa **יָדַע** v Gn 18,21 se dají shrnout do několika závěrů. Ve všech ukázkách hraje velmi významnou roli *pokání* (תשובה). Ještě předtím, než Hospodin na „vlastní kůži“ pozná, zakusí, zda Sodomští činí tak hrůzné činy, jak to zní podle přicházejícího úpění, otevírá jim nejdříve *bránu k pokání* a tudíž k záchraně. Na kohortativ slovesa **יָדַע** ve tvaru qalu pak volnou asociací navazuje kauzativ (*poznám – dám jim poznat* pravidlo soudu). Zatímco ještě u Berešit raba jsou Boží slova o *poznání pravidla soudu* jasnou narážkou na přicházející trest, v pozdějším spise (Lekach tov) se Boží poznání zřetelně spojuje s *milosrdenstvím*, které prostupuje i Boží soud. To je

²²¹ STEMBERGER, Günter. *Talmud a midraš*, 2011. S. 419.

naznačeno i propojením s veršem Ex 2,25, v kterém je Boží poznání situace trpících Izraelitů prostoupeno milosrdenstvím vedoucím k jejich záchraně.

3.2 Gn 18,21 v patristické literatuře

Výklady v komentářích či homiliích vztahující se k interpretaci slovesa *j-d-a* וָיָרַד v Gn 18,21 se objevují u poměrně širokého spektra patristických představitelů co do časového i místního rozmezí. Ukázky komentářů uvádím od Órigena (185-254), Efréma Syrského (306-373), Jana Zlatoústého (345-407), a Caesaria z Arlés (468/470-542).

3.2.1 Órigenés: Homilie na knihu Genesis

Órigenés (185 – 254 n. l.) byl jedním z nejvýznamnějších křesťanských spisovatelů své doby.²²² Narodil se v Egyptské Alexandrii křesťanským rodičům, dostalo se mu vynikajícího vzdělání a stal se vysoce respektovaným myslitelem a jednou z vedoucích osobností východní církve. Později se přestěhoval do palestinské Césareje, kde založil školu a pokračoval ve své kazatelské a spisovatelské činnosti. Jeho dílo zahrnuje množství homiletických, theologických a exegetických prací určených primárně pro řecky mluvící církev.²²³

²²² YARCHIN, William. *History of Biblical Interpretation: A Reader*. Grand Rapids: Baker Academic, 2004. S. 41.

²²³ Ibid.

Órigenés byl znám pro svou hermeneutickou důslednost. Ve svých dílech užíval všechny dostupné vykladačské tradice.²²⁴ Órigenés prokázal i pokročilou znalost stylu rabínské exegeze, které měla vliv i na jeho interpretaci Bible.²²⁵ Naučil se hebrejsky, což v jeho době nebylo příliš běžné²²⁶, a své výklady konzultoval s židovskými rabíny.²²⁷

Ve svých Kázáních na knihu Genesis píše:²²⁸

Tak také nyní je proto řečeno o těch, kdo žijí v Sodomě, že jestli jsou na základě jeho (Boží) vizitace skutečně „jejich činy naplněny jako ten křik“, který vystoupil k Bohu, budou považováni za nehodné. Ale jestli se mezi nimi najde nějaké obrácení, jestliže se mezi nimi najde byť jen deset mužů, tak je konečně Bůh pozná. A kvůli tomuto důvodu je řečeno, „A jestli ne, poznám.“ To neznamená, že „já poznám, co oni dělají“, nýbrž že „já je poznám a učiním je hodné svého poznání, i kdybych měl najít jen některé mezi nimi, i kdybych měl najít jen několik kajících, i kdyby jen několik takových, já to poznám.“ (Homilies on Genesis 4.6)²²⁹

Podle Órigena Bůh nezná všechny lidi stejným způsobem. Sodomští obyvatelé, u kterých se ukázalo, že se míra jejich hříchu naplnila, překročila všechny meze, nejsou hodni Božího poznání. Bůh však přesto sestupuje, aby viděl – aby našel alespoň několik lidí, kteří by činili *pokání* a byli by tudíž hodni jeho poznání. Bůh nepotřebuje poznat, co Sodomští činí. Órigenés zde

²²⁴ GRER, Rowan A. *Origen. An Exhortation to Martyrdom, Prayer, First Principles: Book IV, Prologue to the Commentary on the Song of Songs, Homily XXVII on Numbers*. New Jersey: Paulist Press, 1979. S. 31.

²²⁵ CROUZEL, Henri. *Origen*. Edinburgh: T. and T. Clark, 1989. S. 78.

²²⁶ NAVRÁTIL, Martin. *Órigenés. O svobodě volby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. S. 19.

²²⁷ GRER, Rowan A. *Origen. An Exhortation to Martyrdom, Prayer, First Principles: Book IV, Prologue to the Commentary on the Song of Songs, Homily XXVII on Numbers*. New Jersey: Paulist Press, 1979. S. 31.

²²⁸ fragment tohoto kázání se dochoval jen v latině; srv. MIGNE, J. - P. *Patrologiae Graecae*. <file:///M:/Migne-js.html> (20. 5. 2016): ORIGENIS. Opera Omnia. Homiliae in Genesisium. Homilia 4,6. S. 187.

²²⁹ SBERIDAN, Mark - ODEN, Thomas C. (ed.). *Genesis 12-50. Ancient Christian Commentary (ACC)*. USA, ICCS, 2002. S. 70. FC 71:110.

nepočítá s představou, že by Bůh něco nevěděl. Důvod Božího sestupu je však ten, že *chce poznat* všechny, kteří činí pokání a vstoupit s nimi do vztahu. Charakter Božího poznání tu je podle Órigena na jedné straně všeobjímající (Bůh dobře ví, co se děje v Sodomě), na druhou stranu však Órigenés klade důraz na jednoznačně vztahovostní rovinu Božího poznání (Bůh chce poznat všechny, kdo činí pokání).

Podle slovenského komentáře ke knize Genesis Bůh dokonce „nezná hřích, nezná hříšníky a ignoruje ty, kteří jsou mu cizí (2Tm 2,19; Nu 16,5). ... Bůh tedy sestupuje, aby učinil hodné svého poznání spravedlivé i ty, kteří činí pokání.“²³⁰

Boží *poznání* je tudíž spojené s lidským *pokáním*. Bůh poznává spravedlivé – je s nimi ve zvláštním vztahu, a chce vstupovat do vztahu i s těmi, kteří – třebaže těžce zhřešili – začali činit pokání. Boží milost tak převažuje nad soudem.

3.2.2 Efrém Syrský: Komentář ke knize Genesis

Efrém Syrský (306-373) byl křesťanský jáhen žijící ve 4. století n. l. na území dnešního Turecka. Významný je i svými exegetickými komentáři k biblickým knihám.²³¹

Ve svém komentáři ke knize Genesis tvrdí, že nešlo o to, že by Bůh nevěděl, co se v Sodomě děje, nýbrž že je to tímto způsobem řečeno proto, aby šel sám Hospodin lidem příkladem. Tak jako on nesoudí předem, tak by se ani lidé

²³⁰ DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genesis: Komentáře k Starému zákonu*. Trnava: Dobrá kniha, 2008. S. 433. (Hom. Gen. 4, 6: SC 7/bis, 160)

²³¹ NĚMEC, Jaroslav. *Nové profily světců v liturgickém kalendáři*. Matice cyrilometodějská s.r.o., Olomouc 2005, s. 88.

nedopouštěli „předsudků“ – aby nesoudili před řádným prošetřením toho kterého případu. Efrém píše:

Nebylo to tak, že by Bůh, který řekl „jejich hříchy jsou velmi vážné“, nevěděl, že hřešili. Byl to příklad nesoudit předem případ, i když je založen na velmi spolehlivém svědectví z doslechu. Protože jestli Ten, který zná všechno, upozaduje své poznání, aby nevyváděl pomstu bez úplného poznání (všech důkazů) před vlastním soudním procesem, oč více by měli oni (lidé) upozadit svou ignoranci a nesoudit před tím, než je případ projednán. (Commentary on Genesis 16.1)²³²

Podle Efréma je tak Boží poznání všeobjímající – není nic, co by Bůh neznal. Přesto však Hospodin svou vševědounost odkládá a sestupuje, aby „na vlastní oči“ prozkoumal a poznal všechny důkazy, které jsou potřeba k řádnému posouzení případu „křiku ze Sodomy“. K vynesení soudu je potřeba nejen dát na „obžalobu“ z doslechu, nýbrž řádně prozkoumat i možnost obhajoby.

Slovenský komentář ke knize Genesis shodně uvádí, že příběh byl lidem dán jako příklad pro soudce, aby nevynesli rozsudek příliš brzy, zvláště jestliže nezakládají na věrohodných svědectvích. Jestliže i Bůh odložil svoji všemohoucnost, aby se nepomstil bez ověření všeho před procesem, o kolik více lidští soudcové musí odložit svou nevědomost a nevynášet rozsudky předtím, než byl případ důsledně prošetřený.²³³

²³² SBERIDAN, Mark - ODEN, Thomas C. (ed.). *Genesis 12-50. Ancient Christian Commentary (ACC)*, 2002. S. 69. FC 91:160.

²³³ DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genezis: Komentáře k Starému zákonu*, 2008. S. 433. (Com. Gen. 16,1: CSCO 152, 76)

3.2.3 Jan Zlatoústý: Homilie na knihu Genesis

Jan Zlatoústý (Chrysostomos) byl významný biskup a církevní učitel přelomu čtvrtého a pátého století n. l. (345 – 407).²³⁴ Nejenže proslovil a napsal množství kázání, ale podle svých slov prý také žil a chtěl trpět.²³⁵

Jan Zlatoústý ve svých Kázáních na knihu Genesis uvádí:²³⁶

On pak, aby vyučoval celý lidský rod, že i když jejich hříchy jsou mimořádně velké a jako takové jsou i přiznané, nevyslovuje rozsudek před tím, než je důkaz naprosto zjevný; říká: „Sestoupím, abych viděl, jestli jejich činy odpovídají křiku, který ke mně přichází, tak abych poznal, jestli to je pravda nebo ne.“ Co je míněno tímto vyjádřením? „Sestoupím, abych viděl.“ Myslím tím, zda Bůh všehomíra se přesouvá z místa na místo? Naprosto ne! Tohle to neznamena; nýbrž to - jak jsem často poznamenával, že On nás chce vyučovat pomocí doslovných vyjádření, podle kterých nejsou hříšníci odsouzeni na základě doslechu a ani rozsudek není vysloven bez důkazů. (Homilies on Genesis 43.12)²³⁷

Výklad Jana Zlatoústého se podobá interpretaci Efréma Syrského. Popis Božího sestupu, aby viděl a poznal, zda je křik vycházející ze Sodomy pravda nebo ne, je v Písmu uveden, aby měli lidé dobrý (Boží) příklad toho, jak se mají chovat v případě nějakého soudu. Odsouzení nesmí proběhnout bez jasných důkazů. Boží sestoupení, vidění a poznání tak podle Efréma není míněno doslovně, nýbrž jako příklad lidem.

²³⁴ NĚMEC, Jaroslav. *Nové profily světců v liturgickém kalendáři*. Matice cyrilometodějská s.r.o., Olomouc 2005, s. 162.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ CHRYSOSTOME, Jean. *Sermons sur la Genese*. Paris: Cerf, 1998. S. 82 (424-425).

²³⁷ SBERIDAN, Mark - ODEN, Thomas C. (ed.). *Genesis 12-50. Ancient Christian Commentary (ACC)*, 2002. S. 69. FC 82:424-25

Slovenský komentář ke knize Genesis taktéž k tomuto místu u Chrysostoma uvádí, že se Bůh nepřemísťuje z místa na místo. Doslovný popis je v Bibli proto, aby nikdo nebyl odsouzený na bázi neurčitých názorů bez důkazů.²³⁸

3.2.4 Caesarius z Arles

Caesarius z Arlés (asi 470-542) byl latinsky píšící představitel západní církve, který působil na sever od Apeninského poloostrova. Napsal množství kázání na Starý zákon, ve kterých prokázal propracovanou exegetickou práci.²³⁹ V jeho dílech je též patrný vliv Órigena a dalších církevních Otců.²⁴⁰ Caesarius je považován za představitele poslední generace církevních otců, kteří propagovali asketický trend v západní křesťanské tradici.²⁴¹

Caesarius ve svých Kázáních uvádí:

Nyní se podívejme, co se mně úslovím "Sestoupil jsem, abych viděl, zda učinili vše, co napovídá křik, který ke mně přichází; jestli ne, poznám." Kvůli tomu pohané a zejména mimořádně odporní Manichejci jsou zvyklí nás napadat tvrzením, „Hle, Bůh zákona nevěděl, co se děje v Sodomě“. Nyní odpovíme se svébytným porozuměním a řekneme, že Bůh zná spravedlivého jedním způsobem a hříšníky způsobem odlišným. Co je řečeno ohledně spravedlivého? „Pán ví, kdo je jeho.“ (2Tm 2,19) Co je řečeno o hříšnicích? „jděte ode mne, všichni, kdo se dopouštíte nepravosti; neznám vás.“ (Mt 7,23)²⁴² Nadto ještě apoštol Pavel říká, „Jestliže někdo patří Pánu, ví, co

²³⁸ DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genesis: Komentáře k Starému zákonu*, 2008. S. 433. (Hom. Gen. 42, 3:PG 54, 389)

²³⁹ CÉSAIRE D'ARLES. *Sermons sur l'écriture I*. Paris, 2000. S. 12.

²⁴⁰ Ibid. S. 17.

²⁴¹ KLINGSHIRN, William E. *Caesarius of Arles: The Making of a Christian Community in Late Antique Gaul*. New York: Cambridge University Press, 1994.

²⁴² ČEP: *A tehdy já prohlásím: 'Nikdy jsem vás neznal; jděte ode mne, kdo se dopouštíte nepravosti.'*

říkám; jestliže to někdo přehlíží, bude přehlížen.“ (1Kor 14,37-38)²⁴³ Co tedy znamená „Neznám vás“? Já tě nerozpoznávám ve svém obrazu; nepoznávám svůj obraz v tobě. Moje spravedlnost zná něco ve vás hodné trestu, ale moje milost nenachází nic, co by to završilo. Z tohoto důvodu, jestliže jsou něčí činy nehodné Boha, je dotyčný zároveň nehoden i jeho poznání. „Sestoupím, abych viděl“: ne proto, aby poznal, co dělají, nýbrž aby je učinil hodné svého poznání; „jestli najdu kohokoli z nich spravedlivého, kajícího, nebo nějakého takového, poznám. (Sermon 83.6-7)²⁴⁴

Na začátku tohoto výkladu nalezneme apologeti vůči tvrzení, že „Bůh zákona nevěděl, co se děje v Sodomě“. Toto tvrzení napadá Boha Hebrejské bible z toho, že snad není vševědoucí, jak to na první pohled může z textu vyplývat. Caesarius se však proti tomuto tvrzení ostře vymezuje. Podle něj nejde o to, že by Bůh nevěděl, co se děje v Sodomě, nýbrž že se tento biblický text snaží říct o Božím poznání něco jiného. Podle něj má Bůh jiný vztah k hříšníkům a jiný k spravedlivým, Bůh je zná odlišným způsobem. Jakoby hřích zabraňoval Bohu v opravdu blízkém a milostivém vztahu. Tato výpověď je doložena novozákonními verši.

Caesariův výklad k tomuto místu má společné motivy s výkladem Órigenovým i Efrémovým. Órigenově interpretaci se blíží v myšlence, že hříšníci spolu se svými činy jsou nehodní Boha a jsou tedy nehodní i jeho poznání. Přesto však Bůh sestupuje, aby našel alespoň někoho, nad kým se může smilovat a hříchy mu odpustit. To dobře odpovídá i novozákonnímu

καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς ὅτι οὐδέποτε ἔγνω ὑμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν.

²⁴³ ČEP: *Pokládá-li se někdo za proroka nebo za člověka obdařeného Duchem, měl by poznat, že to, co vám píšu, je přikázání Páně. Kdo to neuznává, nedejde sám uznání.*

Zdá-li se sobě kdo býti prorokem nebo duchovním, nechažť pozná, co vám píši, žeť jsou přikázání Páně. akli kdo neví, nevěž.

Ἐἴ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικός, ἐπιγινωσκέτω ἃ γράφω ὑμῖν ὅτι κυρίου ἐστὶν ἐντολή· πακλι kdo neví, nevěž

²⁴⁴ SBERIDAN, Mark - ODEN, Thomas C. (ed.). *Genesis 12-50. Ancient Christian Commentary (ACC)*, 2002. S. 70. FC 47:14-15.

důrazu na záchranu byť jen jedné ztracené ovečky. Bůh však nesestupuje, protože by nevěděl, co se v Sodomě děje, nýbrž právě proto, aby mohl uplatnit své milosrdenství a učinit alespoň někoho v sodomském okrsku „hodným“ Božího poznání (Efrém).

3.2.5 Shrnutí výkladu Gn 18,21 v patristické literatuře

Órigenés, stejně jako rabínská literatura, klade důraz na význam *pokání* v souvislosti se slovesem וָיָדָע v Gn 18,21. Podobně jako Caesarius nepřipouští, že by Bůh něco nevěděl, nýbrž pojímá sloveso וָיָדָע jako sloveso blízkého vztahu, v kterém mohou být s Bohem jen spravedliví lidé nebo ti, co činí pokání. Tyto všechny chce Bůh poznat, na každém jednotlivci záleží.

Efrém Syrský také nepřipouští, že by Bůh nebyl vševědoucí - vše je řečeno jako příklad pro soudce, aby nevynášeli rozsudky před tím, než úplně poznají danou situaci, dokud se na „vlastní kůži“ nepřesvědčí. K tomuto závěru dospívá i Jan Zlatoústý.

Z výše uvedených patristických výkladů Gn 18,21 můžeme vyvodit, že kromě Jana Zlatoústého je otázka Boží vševědoucnosti tématem pro všechny uvedené zástupce patristického období. Podle nich Bůh nechce sestoupit, protože by nevěděl, co se v Sodomě děje. Boží poznání zde hraje jinou roli – Bůh chce sestoupit, aby vstoupil s kajícími se lidmi ze Sodomy do osobního vztahu, aby je učinil hodné jeho poznání a uplatnil namísto soudu své milosrdenství.

3.3 Ex 2,25 v rabínské literatuře

Je až s podivem, kde všude je tento verš (často spolu s předchozími dvěma verši) v ranní i pozdější rabínské literatuře tematizován a vykládán. Přiklonila jsem se proto k určitému výběru a níže předkládám úryvky z děl spíše starších. Je nutné však podotknout, že datování spisů je sporné; někdy lze časově určit dílo jen v rozmezí několika staletí.

V následujících podkapitolách uvádím pracovní překlady a stručné komentáře z Jeruzalémského talmudu, midraše Mechilta d' rabi Jišmael, midraše Tana'im (Mechilta le-sefer D'varim). Zajímavé interpretace slovesa **וְגַ** ve v. 2,25 v pozdějších rabínských spisech jsou uvedeny níže v exkurzu.

3.3.1 Talmud Jerušalmi – traktát Taanit

Jeruzalémský Talmud (talmud – od kořene l-m-d = učit se, vyučovat) je komentářem amorajců²⁴⁵ země Izraele k Mišně; ve svých výkladech se však nedrží výlučně Mišny, nýbrž uvádí i mnohé agadické materiály a biblické výklady.²⁴⁶ Jeruzalémský talmud zachycuje tvorbu amorajské tradice země Izraele 3. – 5. století n. l.²⁴⁷; jeho konečná redakce se datuje do první poloviny 5. století n. l.²⁴⁸

Jerušalmi neobsahuje gemaru (tzv. „dokončení“) ke všem traktátům Mišny, nýbrž jen k 39 z 63 traktátů.²⁴⁹ Traktát *Taanit* (Půst), z kterého je náš úsek věnující se Ex 2,25, patří do druhého z šesti oddílů Mišny zvaného *Moed* (Termíny).²⁵⁰

Traktát *Taanit* (Půst) se věnuje tématu deště a případy, jak déšť přivolat či jak se zachovat, když déšť nepřichází, přičemž je téma spojeno se zákony vyhlašování půstů v případě dlouhého sucha.²⁵¹ Následující ukázka je výsekem z poměrně rozsáhlé gemary (amorajského komentáře), která se vztahuje k první mišně²⁵² první kapitoly traktátu *Taanit*, a je tak zároveň dokladem toho, jak interpretačně volným může být rabínský komentář. Blízké okolí našeho úseku se věnuje tématu *pokání* (תשובה). Tvrzení rabiho Liezera (רבי ליעזר), které se tam na několika místech opakuje, utváří rámec celé rabínské argumentace: *Jestliže by Izrael nečinil pokání, nebyl by nikdy zachráněn*²⁵³. Pro překlad

²⁴⁵ amorajci = několik generací rabinů cca 3. - 5. století, kteří komentovali Mišnu (postupně tedy vytvářeli Gemaru = dokončení – tedy Talmud).

²⁴⁶ STEMBERGER, Günter. *Talmud a midraš*, 2011. S. 207.

²⁴⁷ SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*, 2010. S. 346.

²⁴⁸ STEMBERGER, Günter. *Talmud a midraš*, 2011. S. 212n.

²⁴⁹ Ibid. S. 207.

²⁵⁰ SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*, 2010. S. 75.

²⁵¹ bakalářská práce: MASTNÁ, Kateřina. *Traktát Taanit a jeho vliv na halachickou kodifikaci liturgie*. Vedoucí práce Milan Lyčka. FF UK, Ústav filosofie a religionistiky, 2007. S. 2. <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130051676> (2. 6. 2016)

²⁵² kapitoly Mišny se dělí na menší úseky – tzv. *mišnajot* (v singuláru „mišna“).

²⁵³ רבי ליעזר אומר אם אין ישראל עושין תשובה אין נגאלי' לעולם

a výklad jsem vybrala pouze tu část gemary, která se bezprostředně váže k verši Ex 2,25 a slovesu ידע (וידע).²⁵⁴

Jeruzalémský Talmud. Traktát Taanit, kapitola 1, halacha 1 (pracovní překlad)	y.Taan.1.1 II:2 ²⁵⁵	תלמוד ירושלמי מסכת תענית, פרק א דף סג טור ד + סד טור א/ה"א ²⁵⁶
Kvůli pěti věcem byl zachráněn Izrael z Egypta:	[A] On account of five matters were the Israelites redeemed from Egypt:	מתוך חמשה דברים נגאלו ישראל ממצרים:
Kvůli konci (dnů), úzkosti, křiku, práva (pra)otců, pokání.	Because the end had come, because of oppression, because of their outcry, because of the merit of the fathers, and because of repentance.	מתוך הקץ, מתוך צרה, מתוך צווחה, מתוך זכות אבות, מתוך תשובה
Kvůli konci (dnů), to totiž znamenají slova: ²⁵⁷ „A stalo se za ty mnohé dny, a zemřel král Egypta. A vzdychali synové Izraele z té služby a úpěli.“ ²⁵⁸	[B] Because the end had come, as it is said, `In the course of those many days the king of Egypt died. And the people of Israel groaned under their bondage, and cried out for help.	מתוך הקץ הדא היא דכתיב: ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו.
Kvůli útlaku: „A slyšel Bůh jejich úpění.“ (2,24a)	[C] Because of the oppression: `And God heard their groaning` (Ex.2.24).	מתוך צרה וישמע אלהים את נאקתם.
Kvůli křiku: „A rozpomněl se Bůh na svou smlouvu.“ (2,24b)	[D] Because of their outcry: `And God remembered his covenant` (Ex.2.24).	מתוך צווחה ויזכר אלהים את בריתו.
Kvůli právu (pra)otců: „A uviděl Bůh syny Izraele.“ (2,25a)	[E] Because of the merit of the fathers: `And God saw [64a] the people of Israel (Ex.2.25)`.	מתוך זכות אבות וירא אלהים את בני ישראל.
Kvůli pokání: „A poznal/věděl Bůh.“ (2,25b)	[F] Because of penitence: `And God knew their condition.`	מתוך תשובה וידע אלהים.

²⁵⁴ Část překladu, která je následující interpretací počátečního tvrzení („na základě pěti věcí byl Izrael vysvobozen z Egypta“) a bezprostředně se k uvedené ukázce vztahuje, dávám pro zajímavost do Příloh (s. 128).

²⁵⁵ <http://instonebrewer.com/RabbinicTraditions/> (15. 11. 2015)

²⁵⁶ Responsa CD-ROM; interpunkce a odkazy na bibl. verše převzaty z on-line verze téhož textu: <http://www.mechon-mamre.org/b/r/r2901.htm> (26. 11. 2015) - zde je úsek v odstavci nadepsaném jako „List Gimel/Alef, kap. 1, halacha 1, gemara“ (דף ג,א פרק א הלכה א גמרא).

²⁵⁷ fráze (הדא היא דכתיב), která spojuje vyprávěný příběh (řečenou tezi) s biblickým textem jako jeho názorným příkladem. Srv. SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan*. 2010. S. 504.

²⁵⁸ Ex 2,23; vlastní pracovní překlad

V uvedeném úseku je představen rabínský výklad, *proč, na základě čeho* (kvůli čemu – מתוך) byl Izrael vyveden z Egypta.

Ukázka začíná tezí „na základě pěti věcí byl Izrael vysvobozen z Egypta – kvůli konci (הקץ), útlaku (צרה), křiku (צווחה), práva/zásluhy otců (זכות), pokání (תשובה). Tyto jednotlivé „věci“ (slova, události; důvody – דברים) jsou pak postupně dokládány pomocí veršů či částí veršů z Bible, konkrétně veršů v Ex 2,23-25.

„Konec“ je podložen první částí verše 23a – nastal *konec* (הקץ) krále Egypta, který ukládal Mojžíšovi o život. „Útlak“ (צרה) je doložen veršem 24a - kvůli útlaku synové Izraele volali a Bůh je *slyšel*. „Křik“ (צווחה) je podložen veršem 2,24b – kvůli křiku, sténání se Bůh *rozpomněl* na svou smlouvu. „Právo/zásluha“ otců (זכות) je spojeno s veršem 25a – Bůh *viděl* syny Izraele; a konečně „pokání“ (תשובה) je navázáno na verš 25b – a *poznal* Bůh.

Úsek vykazuje zřetelnou a propracovanou kompozici – části veršů připojené k jednotlivým důvodům logicky vycházejí z předchozího důvodu. Např. útlak je implicitně vyjádřen již ve v. 23a vázanému ke „konci“, „křik“ se logicky váže spíše k tomu, že Hospodin *slyšel* (zdůvodněno je však rozpomináním na smlouvu), ze smlouvy vyplývá „právo otců“, z práva otců je však vyvozeno, že Bůh *uviděl*. Vztahy mezi důvody a verši jsou tak odkazující „dopředu i dozadu“ a lze je vyjádřit následujícím schématem:

Kvůli konci → zemřel král Egypta, Izrael *vzdychá* z otročiny (útlaku) ↔
kvůli útlaku → Izrael volá k Hospodinu a on *slyší* ↔ slyší **křik**, **kvůli křiku**
→ se Hospodin *rozpomněl* na smlouvu s praotci ↔ **kvůli právu otců** →
Hospodin *uviděl* syny Izraele ↔ viděl jejich **pokání** → a *poznal* Bůh.

Poznání Boží, je zde zřetelně spojeno s významem *pokání*. Z širšího kontextu můžeme vyvodit interpretaci slovesa ידע v tomto verši větou: „Bůh poznal, že synové Izraele činí pokání“.

Po *rozpoznání pokání* synů Izraele se pak může uplatnit Boží *milosrdenství* (רחמים)²⁵⁹. Náš úsek totiž pokračuje dalšími dvěma „koly“ biblického zdůvodňování (pomocí částí veršů z Dt 4,30-31 a Ž 106,44-46), proč byl Izrael zachráněn z Egypta (viz Přílohy, s. 128). Soubor pěti důvodů (věcí) je zde mírně pozměněn co do pořadí, ale i obsahu – v prvním kole „kole“ je *křik* nahrazen právě *milosrdenstvím*, v druhém kole je *milosrdenstvím* nahrazen zase *konec*.

Milosrdenství Boží tak nabývá v tomto úseku významné role a je navíc vždy v těsné blízkosti s *pokáním*, které bylo ve výše uvedené ukázce spojeno s výrokem „*a poznal Bůh*“. Ve dvou dalších dokazovacích „kolech“ pak vypadá vztah pokání a *milosrdenství* takto:

1. *Až tě toto všechno stihne v posledních dnech a navrátíš se* (Dt 4,30a) kvůli pokání, *protože milosrdný je Hospodin tvůj Bůh* (Dt 4,31a) - kvůli milosrdenství tě nenechá klesnout a nepřipustí tvou zkázu. (Dt 4,31b).

2. *Zželel se podle mnohého svého milosrdenství* (Ž 106,45b) kvůli pokání [a] dal jim dojít ku slitování (Ž 106,46) kvůli milosrdenství.

Zdá se tedy, že Boží *poznání*, lidské *pokání* a Boží *milosrdenství* jsou ve vzájemném, snad i kauzálním vztahu. Bůh *poznává*, že lidé činí *pokání*, na které Bůh reaguje svým *milosrdenstvím* (a v případě Izraele vysvobozením z Egypta). Na rozdíl od vysvobození Izraele se v případě Sodomy v Berešit raba představuje výklad, kdy chce Hospodin *poznat*, zda tamní lidé činí *pokání*. Nenásleduje však *milosrdenství* (*midat ha-rachamim* – מידת הרחמים), nýbrž *soud* (*midat ha-din* – מידת הדין).

²⁵⁹ Srv. vztah pokání s pravidlem soudu/milosti výše v Berešit raba (3.1.1, s. 85)

3.3.2 Mechilta d' rabi Jišmael

Mechilta de rabi Jišmael je tanajský halachický midraš ke zhruba jedné čtvrtině knihy Exodus²⁶⁰ (kap. 12-23; částečně též 31 a 35), jehož konečná redakce se datuje do druhé poloviny 3. století, i když některé pasáže jsou zřejmě starší než např. Tosefta.²⁶¹ Tím se řadí mezi nejstarší midraše.²⁶² Název mechilta je odvozen ze slovesného kořene כול (k-v-l; měřit, zahrnout, stanovit) a dá se překládat jako „pravidlo“. Midraš je připisován rabimu Jišmaelovi, tanajci ze začátku 2. století n. l., který v některých rabínských vyprávěních vystupuje jako diskuzní partner rabiho Akivy.²⁶³ Mechilta je halachický midraš, to znamená, že se ve svých výkladech věnuje otázce, jak dané biblické místo podpírá či zdůvodňuje platnou halachu; mechilta však obsahuje i mnohé látky agadické.²⁶⁴

Mechilta de rabi Jišmael, Jitro – Traktát de-be-chodeš paraša alef	LAUTERBACH, Jacob Zallel. <i>Mekhilta de-Rabbi Ishmael</i> ²⁶⁵	מכילתא דרבי ישמעאל יתרו – מסכתא דבחדש פרשה א ²⁶⁶
Rabi Jehuda ben Lakíš říká:	R. Judah b. Lakish says:	רבי יהודה בן לקיש אומר:
Vždyť On říká (Ex 2,25): <i>A uviděl Bůh syny Izraele.</i>	Behold it says: (Ex. 2.25) <i>And God saw the children of Israel</i>	הרי הוא אומר, (שמות ב כה) <i>וירא אלהים את בני ישראל</i>
Viděl do nich, že učinili pokání.	—God saw in them that they were repenting	ראה בהם שעשו תשובה
Ale oni (to) neviděli u sebe navzájem.	though they themselves did not see it in one another. “	והם לא ראו זה את זה;
<i>A poznal Bůh.</i>	And God took cognizance of them”	<i>וידע אלהים,</i>
Poznal v nich, že učinili	—God knew of them that they	ידע בהם שעשו תשובה

²⁶⁰ SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*, 2010. S. 267.

²⁶¹ STEMBERGER, Günter. *Talmud a midraš*, 2011. S. 310.

²⁶² YARCHIN, William. *History of Biblical Interpretation: A Reader*. Grand Rapids: Baker Academic, 2004. S. 123.

²⁶³ SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*, 2010. S. 267.

²⁶⁴ Ibid..

²⁶⁵ LAUTERBACH, Jacob Zallel. *Mekhilta de-Rabbi Ishmael* [elektronický zdroj]: a critical edition, based on the manuscripts and early editions / with an English translation, introduction, and notes by Jacob Z. Lauterbach. Vzdálený přístup přes CAS UK. S. 293/710.

²⁶⁶ Responsa 17; interpunkce a odkazy na bibl. verše převzaty z edice:
<http://www.daat.ac.il/daat/vl/mechilta/mechilta12.pdf> (19. 11. 2015). S. 205.

pokání.	had repented,	
Ale oni (to) nepoznali u sebe navzájem.	but they themselves did not know it of one another.	והם לא ידעו זה בזה.
Rabi Eliezer bar Josi říká	R. Eleazar the son of R. Jose says	ר' אלעזר ב"ר יוסי אומר
jménem Aby Josefa ben Durmaskita:	in the name of Abba Jose the son of the Damascene:	משום אבא יוסי בן דורמסקית,
Vždyť (On) říká (Ex 2,25):	Behold it says:	הרי הוא אומר (שמות ב כה)
A uviděl Bůh syny Izraele,	<i>And God saw the children of Israel,</i>	וירא אלהים את בני ישראל,
že oni (ho) v budoucnu rozhněvají.	that they would provoke Him in the future;	שהם עתידין להכעיס.
A poznal Bůh,	<i>and God took cognizance of them,</i>	וידע אלהים,
že oni se budou rouhat.	that they would in the future blaspheme.	שהם עתידין לנאץ.
A tak moc k tomu/proč?	And with all that why?	וכל כך למה,
Z moci/síly pokání - v tom je váha/moc.	Because of the power of repentance which is mighty. ²⁶⁷	מכח התשובה בה הקשה.

Vybraný úsek je zřetelně dělený na dvě části, které se obě vztahují k verši v Ex 2,25. První část je komentář rabiho Jehudy ben Lakíše, druhá část rabiho Eliezera bar Josiho, který mluví jménem Aby Josiho ben Durmaskita.

Komentář rabiho Jehudy ben Lakíše je symetricky vystavěný. Po první části verše (*a uviděl Bůh syny Izraele*) následuje výklad, co přesně Bůh spatřil – viděl *do nich* (v jejich nitru/do jejich nitra), že učinili pokání. Stejně tak po druhé části verše (*a poznal Bůh*) následuje výklad – poznal *v nich* (v jejich nitru), že učinili pokání. Už není nijak překvapivé, že tu opět nacházíme blízkou souvislost s *pokáním*, u Božího vidění i poznání. Po obou upřesněních Boží činnosti (co Bůh viděl a co Bůh poznal) následuje významově protikladná výpověď o lidech. Zatímco Bůh vidí do lidského nitra a poznává člověka skr za skrz, pro syny Izraele zůstaly tyto skutečnosti skryty.

Druhá část naší ukázky je vystavěná podobně – po obou částech verše následuje krátký výklad formou jedné věty, ukončen je však otázkou

²⁶⁷ LAUTERBACH, Jacob Zallel. *New Adult Titles: Mekilta De-Rabbi Ishmael*. Dulles, US: Jewish Publication Society, 2004. ProQuest ebrary. Web. 14 July 2016. Copyright © 2004. Jewish Publication Society. All rights reserved.

a shrnujícím závěrem. Výklad má tentokrát prorocký charakter. *Bůh uviděl syny Izraele*, že (jak) ho v budoucnu rozhněvají, *a poznal*, že se budou rouhat. Z toho vyplývá logická otázka – proč by měl Bůh Izraelity zachraňovat, když ví, že to je „lid tvrdé šíje“? Když ví, co všechno a kolikrát provedou? Uvedená odpověď má velmi významnou výpovědní hodnotu. Důvodem je síla lidského pokání, které má moc obměkčit Boží srdce a pohnout jej k milosrdenství, a to i přes všechno zlé, co člověk učinil – a dokonce i učiní.

3.3.3 Midraš Tana'im k Deuteronomiu

Midraš Tana'im (někdy nazývaný *Mechilta le-sefer D'varim*) býval halachickým komentářem zřejmě k celé knize Deuteronomium; do dnešní doby se však dochovaly jen fragmenty, kvůli čemuž je datování závěrečné redakce velmi obtížné. G. Stemberger odhaduje dobu vzniku – podobně jako u ostatních halachických midrašu (např. *Mechilta d'rabi Jišmael*), do druhé poloviny 3. století.²⁶⁸

Midraš Tana'im k Deuteronomiu, kap. 26	מדרש תנאים לדברים פרק כו
(7) <i>A tu jsme úpěli k Hospodinu Bohu našich otců</i> (Dt 26,7a), jako je řečeno:	ז ונצעק אל ה' אלהי אבותינו כמה שנ'
(Ex 2,23) <i>A tu se stalo v těch dnech mnohých, a tu zemřel král Egypta.</i>	(שם ב כג) ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים:
<i>A tu slyšel Hospodin náš hlas</i> (Dt 26,7b), jak je řečeno:	וישמע ה' את קלנו כמה שנ'
(Ex 2,24) <i>A tu uslyšel Bůh úpění jejich.</i>	(שם כד) וישמע אלה' את נאקתם:
<i>A tu viděl bídu naši</i> (Dt 26,7c), jako je řečeno:	וירא את ענינו כענין שנ'
(Ex 1,16) ²⁶⁹ <i>A uvidíte, že už rodí.</i>	(שם א טז) וראיתן על האבנים:

²⁶⁸ STEMBERGER, Günter. *Talmud a midraš*, 2011. S. 332.

²⁶⁹ Dt 26,7 (BKR): A řekl: *Když budete pomáhati ženám Hebrejským při porodu, a uzříte, že již rodí, byl-li by syn, zabíte ho, pakli dcera, tedy ať jest živa.*

וַיֹּאמֶר בְּיַלְדָּתָן אֶת־הַעֲבָרִיּוֹת וְרָאִיתָן עַל־הָאֲבָנִים אִם־בֵּן הוּא וְהַמִּיתָן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִיא וְחַיָּה:

Jiná možnost: to je zdrženlivost (v rámci) obecné slušnosti ²⁷⁰ , jak je řečeno:	ד"א זו פרישות דרך ארץ כמו שנ'
(Ex 2,25) <i>A uviděl Bůh syny Izraele, a poznal Bůh.</i>	(שם ב כה) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים:
Jiná možnost: to je ta záruka/slib, jako je řečeno:	ד"א זה השעבוד שנ'
(Ex 3,7) <i>To si piš, že jsem viděl bídu lidu svého, který je v Egyptě.</i>	(שם ג ז) ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים:
[a tu viděl] <i>robotu naši</i> (Dt 26,7c), jako je řečeno:	ואת עמלנו כענין שנ'
(Ex 1,22) <i>každého chlapce narozeného do řeky hod'te jeho.</i>	(שם א כב) כל הבן הילוד היארה תשליכוהו:
[a tu viděl] <i>útlak náš</i> . To je naléhavost, jak je řečeno:	ואת לחצנו זה הדוחק שנ'
(Ex 3,7) <i>A tak jsem viděl útlak, kterým Egyptští utlačují je.</i>	(שם ג ט) וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם:

Tento úryvek propojuje knihu Deuteronomium a Exodus. Vychází ze 7. verše 26. kapitoly Dt, kde se retrospektivně převypravuje příběh vyvedení z Egypta.

Ze začátku se pravidelně střídají verše z Deuteronomia (v první osobě plurálu – Bůh slyšel náš hlas) a z Exodu (narativní forma – Bůh uslyšel úpění jejich). O trochu širší je výklad o *vidění*. To, že *Bůh viděl naši bídu* (Dt 26,7c), pak komentář jasně spojuje s příkazem daným porodním bábám, aby zabíjely *syny*. Bůh však *uviděl syny Izraele a poznal* tak jejich bídu, poznal, že jim hrozí smrt. Vypravěčovu výpověď v Ex 2,25 (*a poznal Bůh*) zde komentář spojuje také s veršem v Ex 3,7 (*Jistotně jsem viděl bídu lidu svého* – figura etymologica) a vykládá jej jako *záruku* či *příslib* ještě nevyřčené proklamace Boží záchrany, která je Mojžíšovi vyjevna až v Ex 3,8.

²⁷⁰ etická kategorie *derech eret*, „cesta země“ (דרך ארץ), neboli „obecná slušnost“. Odpovídá to společenské shodě, co je v dané kultuře vhodné či nevhodné. Srv. SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*, 2010. S. 483.

3.3.4 Exkurz: Ex 2,25 v pozdějších rabínských spisech

*Lekach tov*²⁷¹

P'sikta zutrata (<i>Lekach tov</i>), Š'mot (Exodus), kap. 2.	פסיקתא זוטרטא (לקח טוב) שמות פרק ב
(25) <i>A tu uviděl Bůh syny Izraele.</i> Uviděl, že těžce pracují.	(כה) <i>זירא אלהים את בני ישראל.</i> ראה שעבודם:
<i>A tu poznal Bůh.</i>	<i>וידע אלהים.</i>
[Jde o] jazyk milosrdenství, jako je řečeno: <i>Spravedlivý zná duši svého dobytka</i> (Př 12,10).	לשון רחמנות, כענין שנאמר <i>יודע צדיק נפש בהמתו</i> (משלי יב י):

Stejně jako u výkladu Gn 18,21 se v tomto spise spojuje sloveso ידע s termínem *milosti* či *milosrdenství* (רחמנות). Výpověď „a poznal Bůh“ je jazykem milosti. Tím, že Bůh poznává těžkou práci (otročinu) synů Izraele, se nechává pohnout k milosrdenství, stejně jako se spravedlivý člověk slitovává nad svým těžce pracujícím dobyttem.

3.3.5 Shrnutí výkladu Ex 2,25 v rabínské literatuře

V Jeruzalémském talmudu je sloveso ידע jedním z pěti důvodů, proč byl Izrael vysvobozen z Egypta. Spojeno je přitom s argumentem *pokání*. Bůh tedy poznal, že synové Izraele činí pokání. Tímto způsobem uchopuje výklad slovesa ידע v první části úryvku i Mechilta d'rabi Jišmael. V druhé části přidává k biblické citaci „a poznal Bůh“ ještě rozvedení, že se „budou rouhat“. Přesto se však Bůh smilovává a vyvádí lid z Egypta, a to jen díky síle pokání. Midraš Tana'im pak vidí sloveso ידע jako zaslíbení vysvobození z utrpení egyptské otročiny.

²⁷¹ základní charakteristika tohoto spisu je uvedena již výše v exkurzu k Gn 18,21.

3.4 Ex 2,23-25 v patristické literatuře

Autoři patristického období si tohoto verše ani jeho varianty v ich-formě v Ex 3,7 – kde se praví, že *Bůh zná bolesti svého lidu*²⁷², příliš nevšímají. Jejich zájem se jednoznačně koncentruje na výklad Božího jména a Boží podstaty.²⁷³ Uvedu zde proto jen glosovité komentáře k tématu *úpění*, které s Božím poznáním v Ex 2,25 souvisí a na které jsme v předchozích výkladech opakovaně naráželi.

Téma lidského *úpění* (שִׁבְעָה/κραυγή/clamor) a Božího (vy)slyšení (אֱלֹהִים וַיִּשְׁמָע / καὶ εἰσήκουσεν ὁ θεὸς) krátce zmiňují Órigenés a Augustin.

Órigenés si všímá ve svých Kázáních na Numeri (Homilies on Numbers 27.2)²⁷⁴ souvislosti mezi tvrdou prací popisovanou v Ex 1,14 a *úpěním* popsaném v Ex 2,23. Píše:

„Když byly děti Izraele v Egyptě, byly postihovány maltou a cihlou²⁷⁵ na práce pro Faraona krále, až do doby, kdy zakřičeli ve svém *úpěni*

²⁷² Hospodin dále řekl: "Dobře jsem **viděl** ujařmení svého lidu, který je v Egyptě. **Slyšel** jsem jeho *úpění* pro bezohlednost jeho poháněčů. **Znám** jeho bolesti.

וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֵה רָאִיתִי אֶת־עֲנֵי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם
וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נַגְשָׁיו כִּי יִדְעֹתִי אֶת־מַכָּאֲבוֹי:

²⁷³ LIENHARD, Joseph T.– ODEN, Thomas C. (ed.). *Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy. Ancient Christian Commentary (ACC)*, OT III. S. 8-24.

²⁷⁴ LIENHARD, Joseph T.– ODEN, Thomas C. (ed.). *Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy. Ancient Christian Commentary (ACC)*, OT III. S. 3.

²⁷⁵ Ex 1,14: *A ztrpčovali (jim) život těžkou prací v maltě a cihlách a všelijakou prací na poli; a všechna jejich práce, kterou za ně pracovali, (byla) v surovosti.* (vlastní překlad)

וַיִּמְרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בְּעִבְדָה קָשָׁה בְּחָמֶר וּבַלְבָּנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בְּשָׂדֶה
אֵחַ כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרָד:

k Hospodinu.²⁷⁶ A on uslyšel jejich křik a poslal své slovo po Mojžíšovi a vyvedl je z Egypta.²⁷⁷

Órigenés zde vlastně říká, že Izraelité nevolali k Bohu po mnohé roky, jak to vyplývá z blízkého biblického kontextu, nýbrž že vykřikli náhle a jen jednou po mnohých letech tvrdé práce – a Bůh je uslyšel. Órigenés zřejmě vychází ze skutečnosti, že o *úpění*, křiku z těžké práce se na tomto místě mluví poprvé od začátku knihy Exodus. Órigenés tak nepřipouští interpretaci, že by Hospodin neslyšel či nechtěl slyšet volání o pomoc svého lidu, naopak – jakmile synové Izraele začali volat k Bohu, Bůh je vyslyšel a začal podnikat kroky vedoucí k jejich záchraně (kap. 3 a dále).

Augustin si zase všímá podobnosti s případem *úpění* vycházejícího ze Sodomy. Uvádí však, že šlo o odlišný typ křiku:

„*Úpění: ne jako úpění Sodomských*²⁷⁸, které znamenalo (vyjadřovalo) zlotřilost bez bázně nebo studu/hanby.“²⁷⁹

Křik Sodomských tak neznamenal pro Augustina *úpění* či *křik o pomoc* těch, kteří trpí pod činy obyvatel Sodomy, ani *křik proti Sodomě*, jak uvádějí některé moderní překlady, nýbrž zlotřilé, hříchem a svévolí prohnilé křepčení. Kvůli tomuto zlovolnému křiku Hospodin sestoupil, viděl a poznal, že hřích Sodomských je příliš velký a je třeba jej potrestat. Oproti tomu bylo *úpění* synů Izraele pro Augustina skutečně křikem, voláním o pomoc kvůli těžké otročině, pod kterou Izraelité trpěli. Toto volání Bůh slyší a vyslychá.

²⁷⁶ Ex 2,23: A stalo se v těch mnohých dnech a zemřel král Egypta. A vzdychali synové Izraele z té práce a úpěli.

A vystoupil křik jejich k Bohu z té práce. (vlastní překlad)

וַיְהִי בַּיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַנִּמְתּוּ מִלֶּךְ מִצְרַיִם וַיֹּאנְחוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעֻקוּ
וַתַּעַל שׁוֹעַתָּם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה:

²⁷⁷ LIENHARD, Joseph T.– ODEN, Thomas C. (ed.). *Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy. Ancient Christian Commentary (ACC)*, OT III. S. 3.

²⁷⁸ Gn 18,20:

²⁷⁹ LIENHARD, Joseph T.– ODEN, Thomas C. (ed.). *Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy. Ancient Christian Commentary (ACC)*, OT III. S. 19.

3.5 Srovnání výkladů rabínské a patristické literatury

Z výše uvedených úryvků výkladů rabínské a patristické literatury lze vyvodit několik závěrů, přestože jde o srovnání výkladů děl zcela odlišných žánrů. V patristické literatuře jde většinou o úryvky z kázání na biblické knihy, zatímco v rabínské literatuře jde převážně o exegetické midraše, tedy komentáře vztahující se k biblickým knihám.

Předně je velmi zajímavé, že obě vykladačské tradice, rabínská i patristická, vkládá do souvislosti Boží poznání a *pokání*. Termín pokání se totiž v textech, ke kterým se výklady vztahují, ani v jejich okolí nevyskytuje. Naproti tomu rozdíl mezi oběma tradicemi je v tom, zda a jak tematizují otázku Boží vševědoucnosti. Zatímco pro rabínskou literaturu tato otázka není tématem, autoři patristiky naopak měli potřebu zdůrazňovat svrchovanost Boží i v jeho atributu vševědoucnosti. Rabínská literatura naopak spojuje hojně sloveso *יָדַע* v Gn 18 i Ex 2 s otázkou soudu a milosti. Jestliže Bůh poznává, poznává milosrdně a shovívavě, zejména hraje-li tam roli lidské pokání. Soud a milost tematizuje v souvislosti s osudem obyvatel Sodomy i Caesarius.

Závěr

Na stránkách této práce jsem představila sloveso ׁוּר jako predikát Boží v Pentateuchu a to, jakým způsobem uchopuje výklad dvou jeho specifických výskytů rabínská a patristická literatura.

V první části práce jsem charakterizovala sloveso ׁוּר jako takové i jeho specifický význam jakožto predikátu Božího v Pentateuchu. Na základě uvedených výskytů jsem dospěla k závěru, že sloveso ׁוּר má výrazný vztahovostní a zkušenostní charakter. Bůh poznává člověka tak, že s ním vstupuje do blízkého vztahu, který má rysy vztahu smluvního, a to zejména v závazku, jenž vstoupení do vztahu pro obě strany znamená. Do takového vztahu člověk (nebo kolektivní postava lidu) může vstoupit na základě činění spravedlnosti, jako dědic Božích zaslíbení stvrzených smlouvou nebo jako ten, který k Bohu úpěnlivě volá o pomoc. Vždy však jde o pozvání do takového vztahu z Boží iniciativy; Bůh poznává člověka, nikoli naopak. Přes blízkost takového vztahu tedy Boží poznání zůstává pro člověka tajemstvím; člověk nemůže znát to, co ví Bůh, nemůže poznat Boha, tak jako Bůh může znát člověka. Přes určitou nerovnováhu tohoto vztahu však Bůh člověka svým poznáním nederminuje. Bůh člověka zná tak, že dokáže vidět i do jeho budoucnosti, nicméně mu přesto nechává svobodu v jeho rozhodování. Jestliže se někde člověku děje nespravedlnost, Bůh ji poznáním zakouší obrazně řečeno na vlastní kůži. Bůh se tím tak identifikuje s trpícími a volajícími o pomoc.

V druhé části práce jsem se věnovala exegezím dvou specifických výskytů slovesa ׁוּר v tzv. bezpředmětné vazbě. Sloveso bez předmětu či bez dalšího rozvinutí ve vedlejší větě se vyskytuje v Pentateuchu jen na dvou místech, v Gn 18,21 a v Ex 2,25. I přesto, že tato dvě místa mají zřejmě odlišný

pramenný původ, spojuje je kromě slovesa **וַיִּתְּ** řada dalších motivů, zejména termín *úpění*, volání o pomoc trpících lidí.

V Gn 18,21 chce Hospodin již sestoupit a uvidět, zda Sodomští skutečně činí tak hrůzné věci, jak je to patrné z úpění, které k němu přichází. Jestliže to činí, pak je třeba s nimi skoncovat, ale jestli ne, pak Hospodin *pozná*. Ve výkladu k tomu verši jsem představila tři vzájemně propojené aspekty možného způsobu čtení. Prvním způsobem, jak zde sloveso **וַיִּתְּ** chápat, je přiznání, že Hospodin skutečně přesně nevěděl, co se v Sodomě děje. Musel proto sestoupit a přesvědčit se, zakusit, zda tomu tak je. Zároveň podmíněným vyslovením „a jestli ne“ Bůh otevírá možnost milosti namísto trestu. Je evidentní, že se tu pracuje s poměrně odlišnou teologií, než na jakou jsme zvyklí jak z určitých částí starozákonního kánonu (např. v Levitiku nebo v deuteronomistické literatuře), kde je Hospodinovo jednání popisováno daleko více jako svrchovaně sebevědomé. Mám za to, že tak tomu je i v křesťanské tradici, a to vždy tam, kde se prosadila a dominovala vševědoucnost Boží jako jeho apriorní vlastnost (jak je vidět z uvedených patristických komentářů). Hospodin v tomto textu však není vševědoucí Bůh, který svrchovaně hledí na svět a hned ví, kde se jaký hřích šustne, aby ho potrestal (srv. např. Lv 10,2; Nu 16; Žalmy...aj.). Boží poznání zde nemá charakter vševědoucnosti. Druhý způsob čtení je tedy rezignovat na otázku Boží vševědoucnosti, kterou text neřeší, a všimnout si slovesa **וַיִּתְּ** jako slovesa vztahu a zkušenosti. Při bližším prozkoumání totiž vyjde najevo, že vše, o čem Hospodin ví a v jaké věci jedná, se týká někoho jemu blízkého, s kým je v určitém vztahu – Abrahama, Mojžíše, lidu, Jozua, proroků. Se Sodomskými však zřejmě takový vztah nemá, nicméně úpění je již tak velké, že Hospodin jako garant spravedlnosti musí zasáhnout. Nejprve však chce poznat, učinit zkušenost, přijít do vztahu s možnými spravedlivými, kteří by mohli v Sodomě žít. S tím souvisí třetí aspekt pochopení celého verše, a to aspekt soudního líčení. Na vznesené vážné

obvinění v podobě úpěnlivého křiku navazuje prošetření a možnost obhajoby, která je vyjádřená podmíněčným výrokem „ale jestli ne (jestli ty hrůznosti nečiní), poznám“.

V Ex 2,25 je sloveso וָיָד posledním ze čtyř argumentů, proč se Bůh rozhodl začít jednat ve věci úpějíících synů Izraele v Egyptě. Po prvotním *slyšení* jejich nářku a *rozpomenutí se* na smlouvu s otci přichází Boží *vidění* a *poznání*. I zde je třeba odpovědět na vznesenou otázku Boží vševědoucnosti, která se nad textem vznáší. Nevěděl snad Bůh o útlaku a těžké otročině synů Izraele, které na ně přišly krátce po jejich příchodu do Egypta? S touto otázkou úzce souvisí otázka *úpění*. Podle jednoho možného výkladu prvních dvou kapitol knihy Exodus, ke kterému se i já přikláním, totiž nevolali Izraelité k Bohu od samého počátku popisu útlaku (Ex 1,8-22), nýbrž začali úpět až ve chvíli smrti egyptského krále (Ex 2,23). To má významnou teologickou hodnotu, neboť tento výklad počítá s Bohem jako tím, který slyší a vyslýchá lidské modlitby a který ve chvíli, kdy úpění trpících uslyší, začíná také jednat. Čtenář je ve verších 23-25 pozván k nahlédnutí do Božích vnitřních pohnutek, které nakonec vedou k zaslíbení záchrany a k vyvedení lidu z Egypta. Zásadní roli v tomto procesu hraje právě sloveso וָיָד , které v sobě zahrnuje celou škálu významů. Jde o jakési vnitřní uvědomění, Boží obrat k sobě samotnému. Bůh poznává, zakouší situaci synů Izraele v Egyptě a vnitřně se s nimi identifikuje. Bůh v nich rozeznává dědice Božích zaslíbení a vstupuje tak s nimi do osobního vztahu. Ani zde tak text neřeší to, zda Bůh od začátku vše věděl či nikoli. Sloveso וָיָד zde dokončuje převrat v Božím postoji. Bůh, který do této doby byl v skrytu, přichází na scénu, a to díky tomu, že uslyšel nařikání otročících Izraelitů.

Ve třetí části práce jsem se věnovala tomu, jak sloveso וָיָד v těchto dvou verších chápe rabínská a patristická literatura. Společným rysem obou vykladačských tradic je význam *pokání* v obou narativních úsecích, přestože se

v biblických oddílech explicitně nevyskytuje. V případě Gn 21 se v rabínské literatuře objevuje výklad „otevření brány k pokání“. Tato brána k pokání umožňuje záchranu Sodomských, nicméně jestliže pokání nebudou činit, Hospodin to *pozná* a *dá jim poznat* odpovídající trest. V patristické literatuře je naopak výpověď „poznám“ interpretována jako Boží vůle k tomu, aby „učinil hodnými svého poznání“ takové obyvatele Sodomy, kteří činí pokání. V případě Ex 2,25 rabínská literatura představuje sdílený výklad v motivu, že Bůh záchránil syny Izraele kvůli tomu, že činili pokání a on to *poznal*. Patristická literatura se k oddílu 2,23-25 nevyjadřuje, všímá si však významu *úpění*, které zapříčinilo Boží reakci.

Naopak obecný rozdíl mezi výklady rabínské a patristické literatury spočívá v tematizování otázky Boží vševědoucnosti. Zatímco patristické výklady Boží vševědoucnost obhajují, pro rabínskou literaturu to není vůbec tématem.

Badatelský výtěžek této diplomové práce vidím v několika aspektech. Zprv je to charakteristika slovesa יָדָע jakožto Božího predikátu. Výpovědi „Bůh ví, zná, poznává“ se v konotacích první části Hebrejské bible nemíní Boží vševědoucnost. Jde spíše o svědectví o Bohu, který chce vstupovat do osobního vztahu s určitým člověkem či s kolektivem lidí. Podmínkou takového vztahu je dodržování cesty Hospodinovy, která spočívá v činění spravedlnosti. Bůh tedy ví, poznává *vztahovostně* a *zkušenostě*, nikoli všeobecně. Dalším přínosem je zjištění, jakým způsobem nakládají obě vykladačské tradice s výkladem slovesa יָדָע na dvou závažných místech Pentateuchu. Zatímco obě tradice připisují velký význam termínu pokání, evidentní rozdíl je v tematizování otázky Boží vševědoucnosti.

Seznam literatury

PRAMENY

- (kol.) *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997.
- (kol.) *Bible: Český ekumenický překlad*. Praha: ČBS, 1992.
- (kol.) *Bible: Český studijní překlad*. Praha: KMS, 2009.
- (kol.) *Pentateuch: Český katolický překlad*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- (kol.) *Starý zákon: překlad s výkladem. První kniha Mojžíšova – Genesis*. Praha: Kalich, 1968.
- (kol.) *Chamiša chumšej Tóra: Pět knih Mojžíšových (překlad Karol Sidon)*. Praha: Sefer, 2012.
- HOROVITZ, H. S. (ed.) - RABIN, I. A. *Mechilta d'rabbi Ismael*. Jerusalem: Shalem Books, 1997.
- CHRYSOSTOME, Jean. *Sermons sur la Genese*. Paris: Cerf, 1998.
- MIGNE, J. - P. *Patrologiae Graecae*. <file:///M:/Migne-js.html> (20. 5. 2016)
- ÓRIGENÉS. *Homilies sur la Genése*. Paris: Cerf, 1985.
- THEODOR, Julius – ALBECK, Chanoch. *Bereshit Rabba. Parasha 48-86*. Jerusalem: Shalem Books, 1996.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

- BALABÁN, Milan. *Hebrejské člověkosloví*. Hermann a Syn, 1996.
- CÉSAIRE D'ARLES. *Sermons sur l'écriture I*. Paris: Cerf: 2000.
- CROUZEL, Henri. *Origen*. Edinburgh: T. and T. Clark, 1989.

- DOHMEN, Christoph – STEMBERGER, Günter. *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*. Praha: Vyšehrad, 2007.
- DUBOVSKÝ, Peter (ed.). *Genesis: Komentáře k Starému zákonu*. Trnava: Dobrá kniha, 2008.
- DURHAM, John. *Exodus. Word Biblical Commentary, vol. 3*. Dallas: Word Books Publisher, 1998. (Logos Library System).
- FREEDMAN, H. – SIMON, Maurice (ed). *Midrash raba. Genesis Vol. one*. Translated by Rabbi Dr. H. Freedman, B. A., Ph. D. London-NY: The Soncino Press, 1983.
- FREEDMAN, H. – SIMON, Maurice (ed). *Midrash raba. Exodus*. Translated by Rabbi Dr. S. M. Lehrman M. A., Ph.D. London-NY: The Soncino Press, 1983.
- GRER, Rowan A. *Origen. An Exhortation to Martyrdom, Prayer, First Principles: Book IV, Prologue to the Commentary on the Song of Songs, Homily XXVII on Numbers*. New Jersey: Paulist Press, 1979.
- HELLER, Jan - PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2006.
- CHILDS, Brevard S. *The Book of Exodus. A Critical, Theological Commentary*. Philadelphia: The Westminster Press, 1976.
- JANZEN, J. Gerald. *Abraham and All the Families of the Earth: A Commentary on the Book of Genesis 12-50*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1993.
- JANZEN, J. Gerald. *Exodus*. Louisville: Westminster John Knox Press, 1997.
- KESSLER, Martin – DEURLOO, Karel. *A Commentary on Genesis: the Book of Beginnings*. New York: Paulist, 2004.
- LAUTERBACH, Jacob Zallel. *Mekhilta de-Rabbi Ishmael* [elektronický zdroj]: a critical edition, based on the manuscripts and early editions / with

an English translation, introduction, and notes by Jacob Z. Lauterbach.
Vzdálený přístup přes CAS UK. (14. 7. 2016) S. 293/710.

- LIENHARD, Joseph T.– ODEN, Thomas C. (ed.). *Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy. Ancient Christian Commentary (ACC)*. Downers Grove: InterVarsity Press, 2001.
- MASTNÁ, Kateřina. *Traktát Taanit a jeho vliv na halachickou kodifikaci liturgie*. Bakalářská práce (vedoucí práce Milan Lyčka). FF UK, Ústav filosofie a religionistiky, 2007.
- MEYERS, Carol. *Exodus. The New Cambridge Bible Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005
- NAVRÁTIL, Martin. *Órigenés. O svobodě volby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007.
- PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha: Kalich, 2006.
- PRUDKÝ, Martin. „Sodoma – Gomora!“ In: HELLER, Jan - PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2006.
- RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury*. Praha: Vyšehrad, 2003.
- SARNA, Nahum J. *The JPS Torah Commentary. Exodus*. Philadelphia – New York – Jerusalem: The Jewish Publication Society, 1991.
- SBERIDAN, Mark - ODEN, Thomas C. (ed.). *Genesis 12-50. Ancient Christian Commentary (ACC)*. USA, ICCS, 2002.
- SIEBERT-HOMMES, Jopie. *Let the Daughters Live! The Literarry Architecture of Exodus 1-2 as a Key for Interpretation*. Leiden-Boston-Köln: Brill, 1998.
- SKINNER, John. *Genesis. The International Critical Commentary (ICC)*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1930.

- SLÁMA, Petr. *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*. Praha: Vyšehrad, 2010.
- SMITH, Mark S. *Exodus. New Collegeville Bible Commentary*. Collegeville: Liturgical Press, 2011.
- SPEISER, E. A. (překl.). *Genesis. The Anchor Bible (AB)*. New York: Doubleday & Company, Inc., 1964.
- STEMBERGER, Günter. *Talmud a midraš*. Praha: Vyšehrad, 2011.
- VON RAD, Gerhard. *Genesis: A Commentary*. Philadelphia: The Westminster Press, 1972.
- WENHAM, Gordon J. *Genesis 16-50. Word Biblical Commentary (WBC)*, vol. 2. Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1994.
- WIDMER, Michael. *Moses, God, and the Dynamics of Intercessory Prayer. A Study of Exodus 32-34 and Numbers 13-14*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004.
- YARCHIN, William. *History of Biblical Interpretation: A Reader*. Grand Rapids: Baker Academic, 2004.
- (kol.) *The New Interpreter's Bible (NIB)*. Vol. 1. Nashville: Abington Press, 1994.
- (kol.) *An Exposition of the Bible. Vol I. Genesis-Ruth*. Hartford: The S. S. Scranton Co., 1903.

Databáze:

- Bibleworks 6
- Logos Library System
- Judaic Library Bar Ilan University. Judaic Responsa 17. CD-ROM.

Elektronické zdroje:

- Bible 21. URL: <https://www.bible.com/cs/bible/15/gen.18> (25. 5. 2016)

- Pentateuch. Český rabínský překlad. URL: <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=CRP&kap=18&k=Gn> (25. 5. 2016)
- Pět knih Mojžíšových. Praha: Sefer, 2012. URL: <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=PKM&kap=18&k=Gn> (25. 5. 2016)
- Jeruzalémský Talmud. Traktát Taanit. URL: <http://www.mechon-mamre.org/b/r/r2901.htm> (22. 11. 2015)
- Jeruzalémský Talmud. Traktát Taanit. URL: <http://instonebrewer.com/RabbinicTraditions/> (15. 11. 2015)
- Mechilta d'rabbi Jishmael. URL: <http://www.daat.ac.il/daat/vl/mechilta/mehilta12.pdf> (19. 11. 2015)
- ORIGENIS. *Opera Omnia*. URL: https://books.google.cz/books?id=sLpDsFbzv2wC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (18. 11. 2015)
- SLÁMA, Petr. Překlad Gn 1. URL: <http://protestant.evangnet.cz/kdyz-na-pocatku> (1. 6. 2016).

Přílohy

Seznam použitých zkratek

BHS	Biblia Hebraica Stuttgartensia
LXX	Septuaginta
VUL	Vulgáta
BKR	Bible kralická
ČEP	Český ekumenický překlad
ČSP	Český studijní překlad
B21	Bible 21
JB	Jeruzalémská bible
ČKP	Český katolický překlad
ESV	English Standard Version
KJV	King James Version
NJB	New Jerusalem Bible
JPS	Jewish Publication Society
MT	masorétský text
WBC	Word Biblical Commentary
ACC	Ancient Christian Commentary
ICC	International Critical Commentary
NIB	New Interpreter's Bible
AB	Anchor Bible
<i>nar</i>	<i>narrativ</i>
<i>pf</i>	<i>perfektum</i>
<i>impf</i>	<i>imperfektum</i>
<i>pt</i>	<i>participium</i>
<i>koh</i>	<i>kohortativ</i>
<i>inf</i>	<i>infinitiv</i>
<i>cs</i>	<i>constructus</i>

Překladové verze k Gn 18,21

	VUL	LXX	BHS ²⁸⁰
16	cum ergo surrexissent inde viri direxerunt oculos suos contra Sodomam et Abraham simul gradiebatur deducens eos	ἐξαναστάντες δὲ ἐκείθεν οἱ ἄνδρες κατέβλεψαν ἐπὶ πρόσωπον Σοδομων καὶ Γομορρας Ἀβρααμ δὲ συνεπορεύετο μετ' αὐτῶν συμπροπέμπων αὐτούς	וַיִּקְמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיִּשְׁקְפוּ עַל-פְּנֵי סָדָם וְאַבְרָהָם הִלֵּךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם:
17	dixitque Dominus num celare potero Abraham quae gesturus sum	ὁ δὲ κύριος εἶπεν μὴ κρύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβρααμ τοῦ παιδός μου ἃ ἐγὼ ποιῶ	וַיְהִי אָמַר הַמַּכְסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה:
18	cum futurus sit in gentem magnam ac robustissimam et benedicendae sint in illo omnes nationes terrae	Ἀβρααμ δὲ γινόμενος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς	וְאַבְרָהָם הָיָה לְגוֹי גָדוֹל וְעַצוֹם וּבְרַכְתּוּ בּוֹ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ:
19	scio enim quod praecepturus sit filiis suis et domui suae post se ut custodiant viam Domini et faciant iustitiam et iudicium ut adducat Dominus propter Abraham omnia quae locutus est ad eum	ἦδειν γάρ ὅτι συντάξει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ καὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ μετ' αὐτόν καὶ φυλάξουσιν τὰς ὁδοὺς κυρίου ποιεῖν δικαιοσύνην καὶ κρίσιν ὅπως ἂν ἐπαγάγη κύριος ἐπὶ Ἀβρααμ πάντα ὅσα ἐλάλησεν πρὸς αὐτόν	כִּי יָדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת-בְּנָיו וְאֶת-בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶרֶךְ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הִבִּיא יְהוָה עַל-אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר-דִּבֶּר עִלָּיו:
20	dixit itaque Dominus clamor Sodomorum et Gomorrae multiplicatus est et peccatum earum adgravatum est nimis	εἶπεν δὲ κύριος κραυγὴ Σοδομων καὶ Γομορρας πεπλήθυνται καὶ αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν μεγάλαι σφόδρα	וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סָדָם וְעַמֹּרָה כִּי רַבָּה וַחֲטָאתָם כִּי כְבֹדָה מְאֹד:
21	descendam et videbo utrum clamorem qui venit ad me opere compleverint an non est ita	καταβὰς οὖν ὄψομαι εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς με συντελοῦνται	אֲרִדָּה-נָא וְאֶרְאֶה הֲכַצְעַקְתָּה הֲבָאָה אֵלַי עָשׂוּ כָלָה וְאִם-לֹא
	ut sciam	ἵνα γινῶ	אֲדַעָה:

²⁸⁰ Biblia Hebraica Stuttgartensia

Textová kritika (různočtení):²⁸¹

- v. 16: Sodoma: LXX + Gomora
- v. 17: Abrahámem: LXX, Peš + „*mým služebníkem*“²⁸²
- v. 19: יִדְעֵתִי : *hapax legomenon* (Bibleworks); některé rukopisy (samaritánský, LXX, dva rukopisy aramejské, Vulgáta) uvádějí יִדְעֵתִי (Vím, že bude...²⁸³)
- v. 19: לִמְעַן : LXX a VUL překládá ὅτι / quod
- v. 19: וּמִשְׁפָּט צָדִיקָה : v tomto sledu pouze 3x v kánonu (Ž 33,5; Pš 21,3)
- v. 20: זַעֲקָת : v tomto tvaru jen 3x v kánonu (Iz 15,5; Ez 27,28); syrský rukopis uvádí צַעֲקָת - srv. v. 21
- v. 21: אֶרְדָּה : *hapax legomenon* (Bibleworks)
- v. 21: הַכְּצַעֲקָתָהּ : *hapax legomenon* (BHS); několik rukopisů (LXX, aramaic, arabica) uvádí suffix pro 3. os. pl. הָּ – „jejich úpění“
- v. 21: אֶדְרָעָה : *hapax legomenon* (takto punktované); další Jb 23,5; Ž 39,5.

²⁸¹ textové varianty jsou zohledněny v příslušné kapitole (2.1.1)

²⁸² Pentateuch: ČKP. 2006. S. 78.

²⁸³ SZ: *Překlad s výkladem. Genesis*. S. 119.

BKR	ČEP	ČSP	B21
<p>Tedy vstavše odtud muži ti, obrátili se k Sodomě; Abraham pak šel s nimi, aby je provodil.</p> <p>¹⁷ A řekl Hospodin: Zdali já zatajím před Abrahamem, což dělati budu?</p> <p>¹⁸ Poněvadž Abraham jistotně bude v národ veliký a silný, a požehnání budou v něm všickni národové země.</p> <p>¹⁹ Nebo znám jej; protož přikáže synům svým a domu svému po sobě, aby ostříhali cesty Hospodinovy, a činili spravedlnost a soud, aťby naplnil Hospodin Abrahamovi, což mu zaslíbil.</p> <p>²⁰ I řekl Hospodin: Proto že rozmnožen jest křik Sodomských a Gomorských, a hřích jejich že obtížen jest náramně:</p> <p>²¹ Sstoupím již a pohledím, jestliže podle křiku jejich, kterýž přišel ke mně, činili, důjde na ně setření; a pakli toho není, zvím.</p>	<p>Muži se odtud zvedli a zamířili k Sodomě. Abraham šel s nimi, aby je doprovodil.</p> <p>¹⁷ Tu Hospodin řekl: "Mám Abrahamovi zamlčet, co hodlám učinit?"</p> <p>¹⁸ Abraham se jistě stane velikým a zdatným národem a budou v něm požehnány všechny pronárody země.</p> <p>¹⁹ Důvěrně jsem se s ním sblížil, aby přikazoval svým synům a všem, kteří přijdou po něm: »Dbejte na Hospodinovu cestu a jedněte podle spravedlnosti a práva, ať Hospodin Abrahamovi splní, co mu přislíbil.« ²⁰</p> <p>Hospodin dále pravil: "Křik ze Sodomy a Gomory je tak silný a jejich hřích je tak těžký,</p> <p>²¹ že už musím sestoupit a podívat se. Jestliže si počínají tak, jak je patrné z křiku, který ke mně přichází, je po nich veta; zjistím si, jak tomu je."</p>	<p>Pak se odtamtud muži zvedli a pohlédli směrem k Sodomě. Abraham šel s nimi, aby je doprovodil.</p> <p>¹⁷ A Hospodin řekl: Cožpak budu před Abrahamem tajit, co <i>chci</i> udělat?"</p> <p>¹⁸ Abraham se jistě stane velikým a mocným národem a budou v něm požehnány všechny národy země.</p> <p>¹⁹ Neboť jsem se s ním sblížil, takže přikáže svým synům a svému domu po sobě, aby zachovávali Hospodinovu cestu a konali spravedlnost a právo, aby Hospodin Abrahamovi naplnil to, co o něm řekl.</p> <p>²⁰ I řekl Hospodin: Křik <i>proti</i> Sodomě a Gomoře je tak velký a jejich hřích tak přetěžký,</p> <p>²¹ že už musím sestoupit a podívat se, zdali jednají podle toho křiku, který se ke mně donesl.</p> <p>A jestli ne, zjistím <i>to</i>.</p>	<p>Potom ti muži vstali a zamířili odtud k Sodomě. Abraham šel s nimi, aby je vyprovodil.</p> <p>¹⁷ Tehdy si Hospodin řekl: „Zatajím snad před Abrahamem, co se chystám udělat?"</p> <p>¹⁸ Vždyť z Abrahama jistě bude věhlasný a mocný národ a v něm dojdou požehnání všechny národy země.</p> <p>¹⁹ Vyvolil jsem jej, aby přikázal svým synům a své budoucí rodině, ať zachovávají Hospodinovu cestu konáním spravedlnosti a práva, aby Hospodin Abrahamovi splnil, co mu zaslíbil.“</p> <p>²⁰ Hospodin řekl: „Křik Sodomy a Gomory je velký a jejich hřích velmi těžký.</p> <p>²¹ Proto sestoupím a uvidím: pokud jednali tak, jak nasvědčuje křik, jenž se mi donesl, je s nimi konec; a pokud ne, poznám <i>to</i>.“</p>

Poznámky k překladovým verzím:

BKR šestidílka

v. 18: *požehnání* (výš 12.a.3; níž 22.d.17)

v. 21: *jestliže*:

- Jiní, zdali skutkem doplnili nepravost tak jakž přišel křik.

- Příklad prozřetelnosti: nejvyšší soudce prvé než pomstu uvede, rozsoudí zasloužili-li jí. Tak při potopě i změnění jazykův učinil.

zvím:

- po lidsku Bůh mluví s lidmi, aby dílo jeho poněkud seznáno býti mohlo.

SZ Překlad s výkladem²⁸⁴

v. 18: *budou v něm požehnány*. Nebo – budou si jím žehnat; srv. Gn 12,3.

v. 19: *předzvěděl jsem ho* (יִדְעָתִי). Jiní: „Vím, že bude přikazovat...“

v. 20: *křik ze Sodomy a Gomory*. Srv. v. 21. Podobně Ez 27,28; Kaz 9,17 (protiklad: Ex 2,23).

v. 21: podobně Gn 11,5; Ex 3,8.

ČSP²⁸⁵

v. 16: *k tváři Sodomy*; aby je propustil/poslal pryč (zde v pozitivním smyslu)

v. 17: *tajit*: zakrývat (srv. Am 3,7)

v. 19: *neboť se s ním sblížil*: Vybral/určil jsem ho k *tomu*, aby...; h.: Poznal jsem ho, takže (/aby) ...; srv. Am 3,2 (formulace naznačuje, že Abraham byl s Hospodinem ve zvláštním vztahu smlouvy); var.: vím, že...

konali spravedlnost a právo: prosazovali/zastávali/jednali *podle*...

v. 20: *křik Sodomy*: zřejmě volání těch, kdo trpěli jejich hříchy a bezprávím (2Pt 2,7n), po božím soudu.

ČKP

Poznámky k 18,20-21:²⁸⁶

- *Chci sestoupit a podívat se*: jiné biblické texty naopak říkají, že Bůh ví vše a nepotřebuje si nic zjišťovat. (Ž 11, 4-5; Jb 34,24; Př 15,3; Sir 16,17-23).
- *všechno*: výraz, který předpokládá jinou vokalizaci hebrejských souhlásek k-l-h (*kullá*), protože vokalizace MT (*kálá* = „zničení“) nedává jasný smysl.

²⁸⁴ (kol.) *Starý zákon: překlad s výkladem. První kniha Mojžíšova – Genesis*. Praha: Kalich, 1968. S. 118n.

²⁸⁵ (kol.) *Bible: Český studijní překlad*. Praha: KMS, 2009. Poznámkový aparát k 18. kap. S. 30.

²⁸⁶ *Pentateuch. ČKP*, 2006. S. 78.

Jeruzalémská bible (2009)²⁸⁷	Český katolický překlad²⁸⁸
<p>Muži povstali, odešli z toho místa a zamířili k Sodomě. Abrahám je šel doprovodit.</p> <p>17 Jahve si řekl: „Mám skrýt před Abrahámem, co hodlám učinit? 18 Vždyť Abrahám se stane velkým a mocným národem a všechny národy země si jím budou žehnat. 19 Neboť jsem jej vyvolil, aby předepsal svým synům a svému domu po sobě, aby se drželi Jahvovy cesty, tím že budou konat spravedlnost a právo, a tak Jahve uskuteční pro Abraháma to, co mu slíbil.“ 20 Jahve tedy řekl: „Křik proti Sodomě a Gomore je převeliký! Jejich hřích je přetěžký! 21 Chci sestoupit a podívat se, zda udělali či neudělali vše, nač ukazuje křik proti nim, jenž vystoupil až ke mně; tak se to dozvím.“</p>	<p>Muži se odtamtud vydali na cestu a dívali se dolů směrem k Sodomě. Abrahám šel s nimi, aby je doprovodil.</p> <p>17 Hospodin řekl: „Mám skrýt před Abrahámem, co hodlám udělat? 18 Z Abraháma povstane veliký a mocný národ, všechny národy země v něm budou požehnány. 19 Vyvolil jsem si ho, aby přikázal svým synům a svému rodu po sobě zachovávat Hospodinovu cestu a konat spravedlnost a právo. Hospodin tak splní Abrahámovi, co mu slíbil.“ 20 Hospodin tedy řekl: Nárek na Sodomu a Gomoru je veliký, jejich hřích je velmi těžký. 21 Chci sestoupit a podívat se, zda doopravdy dělají všechno, co odpovídá nářku, který ke mně přichází, nebo ne. Chci to vědět!“</p>

Pentateuch: český rabínský překlad²⁸⁹	Chamiša chumšej Tóra: Pět knih Mojžíšových. Praha: Sefer, 2012²⁹⁰
<p>16 A zvedli se oni mužové odtud a hleděli na krajinu Sodomskou. A Abraham šel s nimi, aby doprovodil je.</p> <p>17 Hospodin však myslil; mám zatajiti Abrahamovi, co učiním? 18 Ježto Abraham bude zajisté národem velikým a mocným a požehnání budou jím všichni národové země. 19 Neboť poznal jsem ho, že přikáže synům svým a domu svému potomně, aby zachovávali cestu Hospodinovu: konati spravedlnost a právo, aby Hospodin plnil Abrahamovi, co o něm pravil. 20 Tedy pravil Hospodin: nařikání na Sodom a Amoru věru se rozmohlo a hřích jejich jest velmi těžký. 21 Sestoupím tedy a uvidím, zda konali bezprávi podle nařikání na ně, které proniklo ke mně - pak zničení: pakli ne, chci to věděti.</p>	<p>16 I zvedli se ti mužové odtamtud a popatřili na Sedomu, a Avraham šel s nimi, aby je vyprovodil.</p> <p>17 A Hospodin řekl: „Mám před Avrahamem tajit, co dělám? 18 Avraham se má stát velikým a mocným národem a bude požehnáním pro všechny pozemské národy. 19 A poznal jsem ho, protože přikáže svým synům a své rodině po sobě zachovávat Hospodinovu cestu, zjednávat spravedlnost a právo, a proto je správné, aby Hospodin na Avrahama přivedl, co o něm řekl.“ 20 A Hospodin pravil: „Rozmohl se křik o Sodomě a Amore, že je jejich hřích velice těžký. 21 Sestoupím tedy a uvidím, a učinili-li tak, jak o tom svědčí křik o Sodomě, který ke mně přichází, zničím je, anebo tomu tak není.“</p>

²⁸⁷ <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=JB&kap=18&k=Gn> (25. 5. 2016)

²⁸⁸ *Pentateuch (Pět knih Mojžíšových): Český katolický překlad*, 2006.

²⁸⁹ <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=CRP&kap=18&k=Gn> (25. 5. 2016)

²⁹⁰ <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=PKM&kap=18&k=Gn> (25. 5. 2016)

ESV ²⁹¹	KJV ²⁹²	NJB ²⁹³	JPS ²⁹⁴
<p>Then the men set out from there, and they looked down toward Sodom. And Abraham went with them to set them on their way.</p> <p>¹⁷ The LORD said, "Shall I hide from Abraham what I am about to do,</p> <p>¹⁸ seeing that Abraham shall surely become a great and mighty nation, and all the nations of the earth shall be blessed in him?"</p> <p>¹⁹ For I have chosen him, that he may command his children and his household after him to keep the way of the LORD by doing righteousness and justice, so that the LORD may bring to Abraham what he has promised him."</p> <p>²⁰ Then the LORD said, "Because the outcry against Sodom and Gomorrah is great and their sin is very grave,</p> <p>²¹ I will go down to see whether they have done altogether according to the outcry that has come to me. And if not, I will know."</p>	<p>And the men rose up from thence, and looked toward Sodom: and Abraham went with them to bring them on the way.</p> <p>¹⁷ And the LORD said, Shall I hide from Abraham that thing which I do;</p> <p>¹⁸ Seeing that Abraham shall surely become a great and mighty nation, and all the nations of the earth shall be blessed in him?</p> <p>¹⁹ For I know him, that he will command his children and his household after him, and they shall keep the way of the LORD, to do justice and judgment; that the LORD may bring upon Abraham that which he hath spoken of him.</p> <p>²⁰ And the LORD said, Because the cry of Sodom and Gomorrah is great, and because their sin is very grievous;</p> <p>²¹ I will go down now, and see whether they have done altogether according to the cry of it, which is come unto me; and if not, I will know.</p>	<p>From there the men set out and arrived within sight of Sodom, with Abraham accompanying them to speed them on their way.</p> <p>¹⁷ Now Yahweh had wondered, 'Shall I conceal from Abraham what I am going to do, ¹⁸ as Abraham will become a great and powerful nation and all nations on earth will bless themselves by him?' ¹⁹ For I have singled him out to command his sons and his family after him to keep the way of Yahweh by doing what is upright and just, so that Yahweh can carry out for Abraham what he has promised him.'</p> <p>²⁰ Then Yahweh said, 'The outcry against Sodom and Gomorrah is so great and their sin is so grave, ²¹ that I shall go down and see whether or not their actions are at all as the outcry reaching me would suggest. Then I shall know.'</p>	<p>And the men rose up from thence, and looked out toward Sodom; and Abraham went with them to bring them on the way.</p> <p>¹⁷ And the LORD said: 'Shall I hide from Abraham that which I am doing;</p> <p>¹⁸ seeing that Abraham shall surely become a great and mighty nation, and all the nations of the earth shall be blessed in him?' ¹⁹ For I have known him, to the end that he may command his children and his household after him, that they may keep the way of the LORD, to do righteousness and justice; to the end that the LORD may bring upon Abraham that which He hath spoken of him.'</p> <p>²⁰ And the LORD said: 'Verily, the cry of Sodom and Gomorrah is great, and, verily, their sin is exceeding grievous. ²¹ I will go down now, and see whether they have done altogether according to the cry of it, which is come unto Me; and if not, I will know.'</p>

²⁹¹ Bibleworks 6: English Standard Version (2001)

²⁹² Bibleworks 6: King James (1611/1769) with Codes

²⁹³ Bibleworks 6: The New Jerusalem Bible

²⁹⁴ Jewish Publication Society OT (1917)

Překladové verze k EX 2,25

	VUL	LXX	BHS
23a		μετὰ δὲ	וַיְהִי
	post multum temporis	τὰς ἡμέρας τὰς πολλὰς ἐκεῖνας	בְּיָמִים הַרְבִּיִּים הָהֵם
b	mortuus est rex Aegypti	ἔτελεύτησεν ὁ βασιλεὺς Αἰγύπτου	וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם
c	et ingemescentes filii Israhel	καὶ κατεστέναξαν οἱ υἱοὶ Ισραηλ	וַיֶּאֱנָחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
	propter opera	ἀπὸ τῶν ἔργων	מִן־הַעֲבָרָה
d	vociferati sunt	καὶ ἀνεβόησαν	וַיִּזְעֻקוּ
e	ascenditque clamor eorum	καὶ ἀνέβη ἡ βοή αὐτῶν	וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם
	ad Deum	πρὸς τὸν θεόν	אֶל־הָאֱלֹהִים
	ab operibus	ἀπὸ τῶν ἔργων	מִן־הַעֲבָרָה:
24a	et audivit	καὶ εἰσήκουσεν ὁ θεός	וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים
	gemitum eorum	τὸν στεναγμὸν αὐτῶν	אֶת־נַאֲקָתָם
b	ac recordatus	καὶ ἐμνήσθη ὁ θεός	וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים
	foederis	τῆς διαθήκης αὐτοῦ	אֶת־בְּרִיתוֹ
	quod pepigerat cum Abraham	τῆς πρὸς Ἀβρααμ	אֶת־אֲבְרָהָם
	et Isaac	καὶ Ἰσαακ	אֶת־יִצְחָק
	et Iacob	καὶ Ἰακωβ	וְאֶת־יַעֲקֹב:
25a	respexit	καὶ ἐπέιδεν ὁ θεός	וַיִּרְא אֱלֹהִים
	filios Israhel	τοὺς υἱοὺς Ισραηλ	אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
b	et cognovit eos	καὶ ἐγνώσθη αὐτοῖς	וַיַּדַּע אֱלֹהִים: ס

BKR	ČEP	ČSP	B21
<p>Stalo se pak po mnohých časích, že umřel král Egyptský; a synové Izraelští úpěli pro roboty, a křičeli. I vstoupil k Bohu křik jejich pro roboty.</p> <p>²³ A uslyšel Bůh naříkání jejich, a rozpomenul se Bůh na smlouvu svou s Abrahamem, Izákem a Jákobem.</p> <p>²⁴ I vzhlédl Bůh na syny Izraelské, a poznal Bůh.</p>	<p>Po mnoha letech egyptský král zemřel, ale Izraelci vzdychali a úpěli v otročině dál. Jejich volání o pomoc vystupovalo z té otročiny k Bohu.</p> <p>²⁴ Bůh vyslyšel jejich sténání, Bůh se rozpomněl na svou smlouvu s Abrahamem, Izákem a Jákobem,</p> <p>²⁵ Bůh na syny Izraele pohleděl, Bůh se k nim přiznal.</p>	<p>Po dlouhé době egyptský král zemřel, ale synové Izraele <i>dále</i> vzdychali kvůli té otročině a volali o pomoc.</p> <p>²⁴ Bůh uslyšel jejich sténání a připomenul si svou smlouvu s Abrahamem, s Izákem a s Jákobem</p> <p>²⁵ a Bůh pohleděl na syny Izraelovy a Bůh se jich ujal.</p>	<p>Po mnoha letech pak egyptský král zemřel. Synové Izraele kvůli svému zotročení sténali a úpěli a jejich křik o pomoc stoupal z jejich zotročení k Bohu.</p> <p>²⁴ A Bůh uslyšel jejich úpění. Bůh si připomněl svou smlouvu s Abrahamem, Izákem a Jákobem.</p> <p>²⁵ Bůh pohlédl na syny Izraele. Bůh rozuměl.</p>

Jeruzalémská bible (2009) ²⁹⁵	Český katolický překlad ²⁹⁶
<p><i>(Bůh se rozpomíná na Izraele)</i> 23 Během té dlouhé doby zemřel egyptský král. Izraelité úpěli v otroctví; křičeli a jejich volání o pomoc dolehlo z hloubi jejich otroctví k Bohu. <i>Kněžská tradice.</i></p> <p>24 Bůh uslyšel jejich úpění; Bůh si vzpomněl na svou smlouvu s Abrahámem, Izákem a Jakubem.</p> <p>25 Bůh uviděl Izraelity a Bůh poznal. <i>Konec verše je zkomolen.</i></p>	<p>23 Po dlouhé době zemřel egyptský král. Ale Izraelité nadále úpěli ve své robotě a z ní vystoupil jejich křik o pomoc k Bohu.</p> <p>24 Bůh slyšel jejich nářek a rozpomenul se na smlouvu s Abrahamem, Izákem a Jakubem.</p> <p>25 Bůh shlédl na Izraelity a dal se jim poznat.</p>

Pentateuch: český rabínský překlad ²⁹⁷	Chamiša chumšej Tóra: Pět knih Mojžíšových. Praha: Sefer, 2012 ²⁹⁸
<p>23 I stalo se v oné dlouhé době, že zemřel král egyptský; sténali však synové Jisraelští pod robotou a křičeli a dostoupil křik jejich k Bohu pod robotou.</p> <p>24 I uslyšel Bůh nářek jejich a rozpomenul se Bůh na smlouvu svou s Abrahamem, s Jicchakem a s Jaakobem.</p> <p>25 I viděl Bůh syny Jisraelské a věděl Bůh <i>(čeho je zapotřebí).</i></p>	<p>23 A po mnoha letech zemřel král Micrajim a synové Jisraele vzdychali z roboty, a tak nařikali, že jejich úpění z roboty vystoupilo k Bohu.</p> <p>24 Bůh slyšel jejich nářek a Bůh si připomněl svou smlouvu s Avrahamem, s Jicchakem a s Jaakovem.</p> <p>25 Bůh viděl syny Jisraele a Bůh věděl.</p>

²⁹⁵ <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=JB&kap=2&k=Ex> (1. 6. 2016)

²⁹⁶ *Pentateuch (Pět knih Mojžíšových): Český katolický překlad*, 2006. S. 171. Název úseku: Bůh povolává Mojžíše (2,23-6,1).

²⁹⁷ <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=CRP&kap=2&k=Ex> (1. 6. 2016)

²⁹⁸ <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=PKM&kap=2&k=Ex> (1. 6. 2016)

ESV ²⁹⁹	KJV ³⁰⁰	NJB ³⁰¹	JPS ³⁰²
<p>During those many days the king of Egypt died, and the people of Israel groaned because of their slavery and cried out for help. Their cry for rescue from slavery came up to God.</p> <p>²⁴ And God heard their groaning, and God remembered his covenant with Abraham, with Isaac, and with Jacob.</p> <p>²⁵ God saw the people of Israel - and God knew.</p>	<p>And it came to pass in process of time, that the king of Egypt died: and the children of Israel sighed by reason of the bondage, and they cried, and their cry came up unto God by reason of the bondage.</p> <p>²⁴ And God heard their groaning, and God remembered his covenant with Abraham, with Isaac, and with Jacob.</p> <p>²⁵ And God looked upon the children of Israel, and God had respect unto <i>them</i>.</p>	<p>During this long period the king of Egypt died. The Israelites, groaning in their slavery, cried out for help and from the depths of their slavery their cry came up to God.</p> <p>²⁴ God heard their groaning; God remembered his covenant with Abraham, Isaac and Jacob.</p> <p>²⁵ God saw the Israelites and took note.</p>	<p>And it came to pass in the course of those many days that the king of Egypt died; and the children of Israel sighed by reason of the bondage, and they cried, and their cry came up unto God by reason of the bondage.</p> <p>²⁴ And God heard their groaning, and God remembered His covenant with Abraham, with Isaac, and with Jacob.</p> <p>²⁵ And God saw the children of Israel, and God took cognizance of them.</p>

²⁹⁹ Bibleworks 6: English Standard Version (2001)

³⁰⁰ Bibleworks 6: King James (1611/1769) with Codes

³⁰¹ Bibleworks 6: The New Jerusalem Bible

³⁰² Jewish Publication Society OT (1917)

Jeruzalémský Talmud

Jeruzalémský Talmud. Traktát Taanit, kapitola 1, halacha 1 (pracovní překlad)	y.Taan.1.1 II:2 ³⁰³	תלמוד ירושלמי מסכת תענית, פרק א סד טור א ה"א ³⁰⁴
<u>Kvůli konci (dnů).</u> a tak on praví (Dt 4,30) ³⁰⁵ :	[G] Because <u>the end had come</u> : And so Scripture says,	מתוך הקץ וכן הוא אומר (דברים ד):
„ <i>Ve svém soužení kvůli útlaku,</i>	``When you are in tribulation,	בצר לך מתוך צרה
<i>až tě toto všechno stihne v posledních dnech, a navrátíš se...³⁰⁶</i>	and all these things come upon you in the latter days, [you will return to the Lord your God and obey his voice]`	ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת...
<u>kvůli pokání.</u> (Dt 4,31): „ <i>Vždyť milosrdný je Hospodin tvůj Bůh</i>	[I] ``For the Lord your God is a merciful God (Deut.4.31) ``	מתוך תשובה. כי אל רחום יי' אליהך
<u>kvůli milosrdenství</u> „ <i>nenechá tě klesnout a nepřipustí tvou zkázu</i>	- because of <u>mercy</u> . [J] ``He will not fail you or destroy you	מתוך רחמים לא ירפך ולא ישחיתך
<i>a nezapomene na smlouvu s tvými otci...³⁰⁷</i>	or forget the covenant with your fathers`` (Deut.4.31)	ולא ישכח ברית אבתך
<u>kvůli právu otců.</u>	- because of the <u>merit of the fathers</u> .	מתוך זכות אבות.
A tak (on) praví (Ž 106,44):	[K] And so it says: (Ps.106.44)	וכן הוא אומר (תהילים קו)
„ <i>On jejich soužení viděl skrze útlak,</i>	``Nevertheless he regarded their distress`` - because of oppression.	וירא בצר להם מתוך צרה
<i>slyšel jejich bědování. `` skrze žalostný křik</i>	[L] ``When he heard their cry`` - because of their outcry.	בשומעו את רינתם מתוך צווחה.
„ <i>se rozpomněl na svou smlouvu s nimi`` (v. 45a)</i>	[M] ``He remembered for their sake his covenant`` (Ps.106.45)	ויזכר להם בריתו
<u>kvůli právu otců</u>	- because of the <u>merit of the fathers</u> .	מתוך זכות אבות.
„ <i>zželel se podle mnohého svého milosrdenství`` (45b)</i>	[N] ``And relented according to the abundance of his steadfast love`` (Ps.106.45)	וינחם כרוב חסדיו
<u>skrze pokání</u>	- because of <u>repentance</u>	מתוך תשובה.
„ <i>dal jim dojít ku slitování`` (v. 46)</i>	[O] ``And he caused them to be pitied`` (Ps.106.46)	ויתן אותם לרחמים
<u>skrze milosrdenství.</u>	- because of <u>mercy</u> .	מתוך רחמים.

³⁰³ <http://instonebrewer.com/RabbinicTraditions/> (15. 11. 2015)

³⁰⁴ Responsa CD-ROM; interpunkce a odkazy na bibl. verše převzaty z on-line verze téhož textu: <http://www.mechon-mamre.org/b/r/r2901.htm> (26. 11. 2015) - zde je úsek v odstavci nadepsaném jako „List Gimel/Alef, kap. 1, halacha 1, gemara“ (דף ג,א פרק א הלכה א גמרא)

³⁰⁵ ČEP, Bibleworks 6. Dt 4,30

³⁰⁶ ČEP, Bibleworks 6. Dt 4,30: pokračování verše: ... „*k Hospodinu, svému Bohu, a budeš ho poslouchat.*“

³⁰⁷ tamtéž. Dt 4,31b konec verše: „... *kterou jim stvrdil přísahou.*“